

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

**ZEVNĚJŠEK ČLOVĚKA VE FRAZEOLOGICKÉM ORAZE
SVĚTA (NA MATERIÁLU RUŠTINY, ČEŠTINY A POLŠTINY,
S PŘIHLÉDNUTÍM KE ŠPANĚLŠTINĚ A ANGLIČTINĚ)**

**ВНЕШНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ
КАРТИНЕ МИРА (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО, ЧЕШСКОГО
И ПОЛЬСКОГО ЯЗЫКОВ, УЧИТЫВАЯ ИСПАНСКИЙ И
АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫКИ)**

**AN APPEARANCE OF A MAN IN AN IDIOMATIC IMAGE OF
THE WORLD OF RUSSIAN, CZECH AND POLISH,
CONSIDERING SPANISH AND ENGLISH**

Disertační práce

Markéta Svašková

Školitelka: prof. PhDr. Ludmila Stěpanova, CSc.

OLOMOUC 2017

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně s použitím odborné literatury a pod odborným vedením mé školitelky prof. Ludmily Stěpanové, CSc.

.....

Podpis

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala zejména své školitelce, prof. PhDr. Ludmile Stěpanové, CSc. za cenné rady, četné konzultace a trpělivé vedení této práce. Mé poděkování dále patří prof. PhDr. Marii Sobotkové za pomoc, cenné rady a připomínky, které mi poskytla, a také všem členům oborové rady, kteří svými připomínkami přispěli k dokončení této práce. Dále chci poděkovat všem kolegům, kteří mi pomohli zejména při získávání literatury k této práci ze zahraničí.

.....

Podpis

OBSAH

ÚVOD 5

1.	TEORETICKÁ VÝCHODISKA	11
1.1	FRAZEOLOGIE JAKO VĚDA. PŘEDMĚT FRAZEOLOGIE. FRAZEOLOGISMUS A JEHO VYMEZENÍ	11
1.1.1	RUSKÁ FRAZEOLOGIE	11
1.1.2	ČESKÁ FRAZEOLOGIE	15
1.1.3	POLSKÁ FRAZEOLOGIE	17
1.1.4	ŠPANĚLSKÁ FRAZEOLOGIE	20
1.1.5	ANGLICKÁ FRAZEOLOGIE	23
1.2	KOGNITIVNÍ LINGVISTIKA A PŘEDMĚT JEJÍHO ZKOUMÁNÍ	27
1.3	KONCEPT A JEHO POJETÍ.....	31
1.4	LINGVOKULTUROLOGIE A JAZYKOVÝ OBRAZ SVĚTA.....	34
2.	PRAKTICKÁ ČÁST	44
2.1	OBLIČEJ A JEHO ČÁSTI.....	44
2.1.1	BARVY OBLIČEJE VE FRAZEOLOGICKÉM OBRAZE SVĚTA.....	44
2.1.1.1	ČERVENÁ BARVA OBLIČEJE	44
2.1.1.2	BÍLÁ BARVA OBLIČEJE	46
2.1.1.3	ČERNÁ BARVA OBLIČEJE	49
2.1.2	OBLIČEJ A JEHO VLASTNOSTI	52
2.1.2.1	TVAR, VELIKOST A VÝRAZ OBLIČEJE.....	52
2.1.2.2	VOUSY A JEJICH POPIS	55
2.1.2.3	PIHOVATÝ OBLIČEJ	58
2.1.2.4	VADY PLETI.....	59
2.1.3	ČÁSTI HLAVY A OBLIČEJE.....	60
2.1.3.1	VLASY	60
2.1.3.2	ČELO	68
2.1.3.3	OBOČÍ	69
2.1.3.4	UŠI	71
2.1.3.5	OČI.....	71
2.1.3.6	NOS.....	79
2.1.3.7	LÍCNÍ KOSTI.....	82
2.1.3.8	TVÁŘE	83
2.1.3.9	ÚSTA, RTY	84
2.1.3.10	ZUBY.....	87
2.1.3.11	BRADA	90
2.2	TĚLO A JEHO ČÁSTI.....	91
2.2.1	TĚLO/POSTAVA.....	92
2.2.2	HLAVA.....	92
2.2.3	KRK.....	93
2.2.4	HRUŤ A PRSA.....	94

2.2.5	ZÁDA.....	95
2.2.6	BŘICHO.....	95
2.2.7	HÝŽDĚ.....	96
2.2.8	RUCE, PRSTY, NEHTY.....	98
2.2.9	NOHY.....	100
2.2.10	KŮŽE.....	102
2.3	FYZICKÉ VLASTNOSTI	103
2.3.1	TLOUŠŤKA ČLOVĚKA	103
2.3.1.1	TLUSTÝ.....	104
2.3.1.2	HUBENÝ	108
2.3.2	VÝŠKA ČLOVĚKA	112
2.3.2.1	VYSOKÝ.....	112
2.3.2.2	MALÝ, NÍZKÝ.....	116
2.3.3	KRÁSA A OŠKLIVOST.....	120
2.3.3.1	KRÁSA	120
2.3.3.2	OŠKLIVOST	124
2.3.3.3	OBYČEJNÝ, PRŮMĚRNÝ.....	129
2.3.4	FORMY POSTAVY (UROSTLÝ, ZTEPILÁ, NEFOREMNÁ, HRBATÝ)	130
2.3.4.1	UROSTLÝ, STATNÝ, ZTEPILÁ.....	130
2.3.4.2	ROVNÝ.....	132
2.3.4.3	NEFOREMNÁ.....	132
2.3.4.4	HRBATÝ.....	133
2.3.5	ČISTÝ / ŠPINAVÝ.....	134
	ZÁVĚR	140
	PEZIOME.....	145
	SUMMARY.....	162
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	177

ÚVOD

Výzkum frazeologie zaujímá v lingvistice významnou pozici již od počátku minulého století a jeho význam časem vzrostl na velice vysokou úroveň. Zatímco v 1. i 2. polovině 20. století byl v oblasti frazeologie kladen důraz zejména na vytvoření teoretické báze a terminologie a také na tvorbu slovníků, v posledních několika desetiletích se frazeologie ubírá kognitivním směrem, do popředí se dostává antropocentrický přístup. Vědci se již dlouhou dobu snaží najít vztah mezi myšlením a jazykem, jazykem a kulturou, jazykem a náležitostí k určitému etniku či národu. Pokoušejí se určit a popsat roli člověka v jazyce a také vliv prostředí, ve kterém se člověk nachází. Nevyhnutelně tak vznikla další odvětví, zabývající se touto problematikou, kromě kognitivní lingvistiky také lingvokulturologie či etnolingvistika. Základním pojmem a také prizmatem, kterým je jazyk nyní nahlížen, je *jazykový obraz světa*. V naší práci jsme tento pojem zúžili na *frazeologický obraz světa*, vzhledem k tomu, že naše práce zahrnuje pouze frazeologické jednotky.

Předmětem této disertační práce je srovnávací analýza frazémů popisujících zevnějšek člověka na materiálu tří slovanských jazyků (ruštiny, češtiny a polštiny) s přihlédnutím k materiálu jednoho jazyka románského, konkrétně španělštiny, a jednoho jazyka germánského – angličtiny. Ke zkoumání materiálu budeme přistupovat z lingvokulturologického hlediska. Naše práce má několik cílů:

- na základě prostudovaného teoretického materiálu určit metodologii a terminologii výzkumu,
- popsat na základě excerpovaného materiálu frazeologické obrazy světa zkoumaných jazyků týkající se lidského zevnějšku,
- zjistit společné a odlišné rysy těchto fragmentů frazeologických obrazů světa uvedených jazyků,
- určit, nakolik je shodný nebo odlišný námi zkoumaný fragment frazeologického obrazu světa, přičemž španělština a angličtina budou sloužit pouze jako komparační materiál z důvodu prokázání existence společného jádra evropského frazeologického obrazu světa a také pro demonstraci nejpatrnějších odlišností v obrazech světa daných jazyků,

- demonstrovat a potvrdit míru antropocentrismu jazykového obrazu světa. Jelikož práce vzniká v oboru srovnávací slovanské jazykovědy, bude frazeologismům slovanských jazyků věnována větší pozornost.

V **teoretické části** se práce bude zabývat jednotlivými pohledy jazykověd daných zemí na frazeologii jako vědu v synchronním i diachronním aspektu a budou v ní také vymezena východiska pro přístup ke klasifikovanému materiálu. Jako **teoretická báze** poslouží zejména práce V. M. Mokienka, N. M. Šanského, V. V. Vinogradova, N. F. Alefirenka, V. N. Teli, L. I. Stěpanové, F. Čermáka, J. Filipce, a také S. Skorupky, A. M. Lewického či W. Chlebdy. Jelikož se práce zaměřuje na frazeologii z pohledu jazykového obrazu světa, teoretická část bude obsahovat kapitolu, zabývající se kognitivní lingvistikou a lingvokulturologií, a to rovněž z hlediska synchronního i diachronního. S cílem určit co nepřesnější definice důležitých pojmů v oboru se pokusí vymezit shodné i rozdílné prvky daných pojmů v jednotlivých jazykovědách a uvést tak čtenáře do problematiky této vědy. Tato část práce staví na poznatcích z publikací Z. D. Popovové a I. A. Stěrnina, N. F. Alefirenka, N. B. Korinové, O. A. Kornilova, W. Wysoczańskiego, A. Wierzbické, J. Bartmińskiego a mnoha dalších. Nemůžeme nezmínit také publikaci M. Johnsona a G. Lakoffa *Metafory*, kterými žijeme, jednou ze základních prací v oblasti kognitivní lingvistiky.

Praktická část práce uvede konfrontační analýzu excerpovaného materiálu ve všech zkoumaných jazycích. Konkrétně se bude zaměřovat na frazeologismy z pohledu jazykového obrazu světa, pokusí se tedy objasnit jak přítomnost, tak i absenci určitých typů jednotek či obrazů v jednotlivých jazycích. Porovnáním několika slovanských, románského a germánského jazyka práce ukáže, jak vypadá tato část evropského frazeologického obrazu světa, ve slovanských jazycích pak blíže poukáže na způsob jeho utváření z hlediska diachronního a popíše a vysvětlí jeho změny. Co se týče **zdrojů a materiálů k výzkumu**, ze kterých čerpá praktická část, jedná se zejména o frazeologické a idiomatické slovníky, nejčastěji tištěné, ale také online verze, často bylo nezbytné nahlédnout i do jazykových korpusů, kde jsme ověřovali výskyt a frekvenci užití některých jednotek v daném jazyce. Celkem bylo použito 16 slovníků s ruským materiálem, 16 slovníků s českým materiálem, 13 slovníků s polskými frazeologismy, 4 španělské frazeologické slovníky a korpus Královské akademie věd, a 7 anglických tištěných slovníků a další internetové verze. Podrobný seznam těchto materiálů se nachází v bibliografii a také v příloze k této práci.

Teoretický význam práce vidíme zejména ve vytvoření uceleného přehledu tematiky frazeologie, kognitivní lingvistiky a lingvokulturologie, ve vymezení a upřesnění definic základních pojmů pro jejich další výzkum. **Praktický přínos** práce spočívá v možnosti dalšího využití jejích výsledků lingvisty, překladateli, kulturology, ale také v kurzech cizích jazyků, etnolingvistiky, mezikulturní komunikace i při běžné výuce, jelikož, jak stanovuje evropský referenční rámec, vysoká úroveň znalosti cizího jazyka se projevuje uměním porozumět a používat frazeologismy daného jazyka.

Naší výchozí **hypotézou** je, že frazeologie slovanských jazyků se budou lišit málo a že větší odlišnosti budou zaznamenány v jiných evropských jazycích. Taktéž předpokládáme velký objem shod v rámci slovanských jazyků a možnou větší blízkost češtiny a polštiny jakožto jazyků západoslovanských. Očekáváme také hojný výskyt národně specifických jednotek, které budou nejen obsahovat původní reálie daných zemí, ale také celé sémantické skupiny frazémů, ve kterých se bude zrcadlit mentalita a způsob myšlení těchto národů.

Co se týče **metod** užívaných v této práci, kromě metody popisné (synchronní) a historicko-srovnávací (diachronní), a metody analýzy slovních definic, to byla zejména metoda konfrontační (srovnávací). Částečně byla užívána i statistická metoda, zejména pro porovnání množství frazeologismů v jednotlivých jazycích a mezi jednotlivými sémantickými skupinami.

Jak již bylo zmíněno, větší důraz je kladen na srovnávací analýzu tří slovanských jazyků – ruštiny jako východoslovanského a češtiny a polštiny jako jazyků západoslovanských. Zajímavé je bádání i z hlediska polohy jednotlivých zemí. Česko a Rusko jsou země vzdálené, které spolu nesousedí, tudíž se předpokládá menší množství shod v těchto dvou jazycích. Naopak polština v porovnání s češtinou by, podle očekávání, měla vykazovat velké množství shod, jelikož se jedná o země sousední, navíc ze stejné větve západoslovanských jazyků. Polsko však sousedí (ačkoliv pouze malou autonomní oblastí) i s Ruskem, takže bychom mohli očekávat více shod i zde, i když se jedná o západo- a východoslovanský jazyk. Zde je ale nutno brát v úvahu aspekt historický, kdy Polsko (nebo alespoň některé jeho části) bylo na poměrně dlouhou dobu součástí Ruska (viz trojí dělení Polska), což výrazně ovlivnilo i vývoj jazyka.

Národně specifické jednotky v daných jazycích pak tvoří národní jazykový obraz světa, který ukazuje odlišnosti pohledu daného národa na svět a realitu, která jej obklopuje. Národně specifické jednotky tak budou tvořit nejzajímavější část práce,

protože právě ty nám pomáhají pochopit styl myšlení a mentalitu jednotlivých národů. Nepředpokládáme ale, že těchto jednotek bude příliš mnoho. Při výzkumu materiálu v dané oblasti bylo mnohem více takových jednotek pozorováno například v oblasti lidského charakteru, který ale není předmětem této práce.

Součástí práce je, jak již bylo zmíněno, i pětijazyčný slovník frazeologismů, který by se mohl stát dobrým východiskem pro další bádání v oblasti kognitivní lingvistiky a jazykového obrazu světa, jelikož obsahuje excerpty z celé řady slovníků, včetně již archaických, nářečních, nebo naopak zcela nových jednotek. Jednotky jsou zde seřazeny tematiky a v rámci jednotlivých témat i abecedně.

Díličí výsledky práce byly prezentovány na těchto mezinárodních konferencích:

- Mezinárodní konference *Dialog kultur VII.*, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové 22.01.2013 - 23.01.2013, Česká republika
- Mezinárodní konference *XIV. mezinárodní setkání mladých lingvistů*, Univerzita Palackého, Olomouc 06.05.2013 - 08.05.2013, Česká republika
- Mezinárodní konference *Olomoucké dny rusistů*, Univerzita Palackého, Olomouc 04.09.2013 - 06.09.2013, Česká republika
- Mezinárodní konference *Konferencja Młodych Naukowców "Kultury wschodniosłowiańskie i dialog"*. Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań, 27.11.2014 - 28.11.2014, Polsko
- Mezinárodní konference *Русский язык и культура в современном образовательном пространстве*, Moskevská státní univerzita, Moskva 23.10.2014 - 24.10.2014, Ruská federace
- Mezinárodní konference *Olomoucké dny rusistů*, Univerzita Palackého Olomouc 10.09.2015 - 11.09.2015, Český republika
- Mezinárodní konference *Международная филологическая конференция*. Санкт-Петербургский государственный университет (Petrohradská státní univerzita), Petrohrad, 10.03.2015 - 15.03.2015, Ruská federace

Některé teze práce byly prezentovány v těchto publikacích:

- SVAŠKOVÁ, M. Atributy "tlustý, hubený" ve frazeologickém obrazu světa (na materiálu češtiny, ruštiny a španělštiny). In Arkhanhelská, A. *Současné slovanské jazyky a literatury: problémy a perspektivy*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2013, s. 53-57. ISBN 978-80-244-3520-6.

- SVAŠKOVÁ, M. Barvy obličejů ve frazeologickém obraze světa (na materiálu češtiny, ruštiny a španělštiny). In Richterek, O. *Dialog kultur VII*. Hradec Králové: Garamon, s.r.o., 2013, s. 325-330. ISBN 978-80-86472-57-7.
- SVAŠKOVÁ, M. Красота и уродливость во фразеологической картине мира русских, чехов и испанцев. In *Rossica Olomouciensis*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2014, s. 405-408. ISBN 978-80-244-4077-4.
- SVAŠKOVÁ, M. Лингвокультурологическая ценность фразеологии в аспекте преподавания русского языка как иностранного (на материале русского, чешского и испанского языков). *Русский язык и культура в современном образовательном пространстве*, 2014, s. 121-123.
- SVAŠKOVÁ, M. Человеческое тело во фразеологической картине мира русских, чехов и испанцев. In Jana Kostnicová, *Dialog kultur VIII*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, s. 183-187. ISBN 978-80-7435-621-6.
- SVAŠKOVÁ, M. ВНЕШНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА В РУССКОЙ И ЧЕШСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ КАРТИНЕ МИРА. In: *Человек во фразеологической картине мира (в русско-чешском сопоставительном плане)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016, s. 121-142. ISBN 978-80-244-5068-1

Je naší povinností a radostí také zmínit, že během psaní této disertační práce (a za přispění poznatků a materiálů z ní) došlo (za podpory grantu IGA, kde jsem byla hlavní řešitelkou) k **vydání trojjazyčného slovníku** (rusko-česko-polského) s názvem **Obraz člověka ve frazeologii** (Образ человека во фразеологии), který by mohl být podnětným materiálem k dalšímu bádání. K tomuto slovníku vyšla také **kolektivní monografie** (Человек во фразеологической картине мира), která obsahuje teoretické poznatky zejména o jazykovém obraze světa všeobecně, ale také v konkrétních oblastech lidského života.

- STĚPANOVA, L., SVAŠKOVÁ, M., ARKHANGELSKA, T. *Образ человека во фразеологии*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. 264 s. ISBN 978-80-244-5068-1.

- STĚPANOVA, L., SVAŠKOVÁ, M., ARKHANGELSKA, T., POLISHCHUK, A., RAJNOCHOVÁ, N. *Человек во фразеологической картине мира*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016, ISBN 978-80-244-5068-1.

Co se týče **struktury práce**, obsahuje úvod, teoretickou a praktickou část, závěr, resumé, seznam použité literatury a také přílohu v podobě slovníku všech excerptů. Tento slovník obsahuje 6781 jednotek, z toho v ruštině 2558, v češtině 1738, v polštině 1138, ve španělštině 756 a v angličtině 591. Vzhledem k tomuto objemu materiálu doufáme, že se může stát zdrojem užitečných informací nejen o frazeologickém obrazu světa daných zemí, ale i užitečnou pomůckou pro překlad či výuku ruštiny.

1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

1.1 *FRAZEOLOGIE JAKO VĚDA. PŘEDMĚT FRAZEOLOGIE. FRAZEOLOGISMUS A JEHO VYMEZENÍ.*

Na začátku práce vymezíme základní pojmy, teorie a postuláty, ze kterých budeme ve své disertační práci vycházet. Prvním bodem je vymezení frazeologie jako vědy, hlavního předmětu jejího zkoumání, tedy frazeologismu, a to z pohledu několika jazykovědných škol. Dále se budeme zabývat vývojem frazeologie v daných zemích a vymezením jejich pojmů a dále jejím chápáním, pojetím a obsahem v daných školách.

1.1.1 *RUSKÁ FRAZEOLOGIE*

Frazeologismy pod různými názvy (rčení, přísloví, pořekadla, řečové obraty, idiomy, okřídlená slova) byly vnímány v textech už v dřívějších dobách. Pod těmito názvy se objevovaly ve výkladových slovnících a speciálních sbornících již od konce 18. století. První vědec, který na frazeologismy v pojetí, v jakém je chápeme dnes, v ruském prostředí upozornil, byl M. V. Lomonosov, který při sestavování slovníku spisovné ruštiny zdůraznil, že do jeho obsahu nepatří pouze samostatná slova, ale i rčení, idiomatismy, obraty a další výrazy.

Ruská frazeologická škola má z výše uvedených jazyků nejdelší tradici a o její postuláty se opírá většina dalších lingvistických škol. I když byly frazeologismy často používány v krásné literatuře a také byly často zahrnovány do slovníků i jiných prací menších měřítek, frazeologie nebyla dlouho považována za samostatnou vědu, bylo na ni nahlíženo jako na část lingvistiky, která si zatím nevybudovala svoje místo jakožto samostatná vědní disciplína. I když se izolované myšlenky o ní objevovaly již dříve, svoje postavení si frazeologie začala budovat až ve století dvacátém, když se jí v tehdejší Sovětském svazu ve 40. letech začal podrobně věnovat a stal se jejím průkopníkem V. V. Vinogradov. Sám však navazoval na práce švýcarského lingvisty Ch. Ballyho a Francouze F. de Saussure, kteří jsou považováni za zakladatele frazeologie jako vědní disciplíny v Evropě. V. V. Vinogradov ve svých pracích popsal mnohé teoretické otázky frazeologie, které posléze umožnily další studium ustálených slovních spojení v současném ruském spisovném jazyce. V. V. Vinogradov jako první vytvořil synchronní klasifikaci frazeologických obrátů podle stupně jejich sémantické spjatosti a nastínil směr dalšího výzkumu v oblasti frazeologie. O práci V. V.

Vinogradova se opírají další světové školy, zejména ty, které vznikaly až ve 2. polovině 20. století (z námi zkoumaných například španělská).

Mezi současníky V. V. Vinogradova patřili například L. V. Ščerba, etymolog S. I. Abakumov, A. A. Šachmatov, S. I. Ožegov, B. A. Larin a další, kteří část svých výzkumů věnovali frazeologii. Skutečný rozmach nastává v ruské frazeologii v 60. letech, kdy se jí začíná věnovat stále větší množství jazykovědců, například A. S. Aksamitov, V. L. Archangelskij, N. M. Šanskij, E. D. Polivanov, I. E. Aničkov, N. S. Trubeckoj, Ju. D. Apresjan a mnoho dalších, z jejichž prací vycházejí i současní frazeologové. Do současnosti se frazeologií zabývá celá řada lingvistů v Rusku i mimo něj, např. V. M. Mokienko, N. F. Alefirenko, N. B. Korina, L. Stěpanova, H. Walter, W. Wysoczański, W. Chlebda, A. K. Bierich, V.N. Telija a celá řada dalších.

Co se týče frazeologických slovníků, jedním z prvních, které mapují ruskou frazeologii, je slovník I. M. Sněgireva (Словарь русских пословиц и поговорок), vzniklý v 1. pol. 19. století, dále slovník Michelsonův, vydaný na přelomu 19. a 20. století (zdroje se liší v roce vydání), dalším významným počinem jsou sborníky Okřídlená slova kolektivu S. V. Maximova a dále N. S. a M. G. Ašukinových, kteří shromáždili důležitý frazeologický materiál. Jedním z nejvýznamnějších lexikografických děl je pak Frazeologický slovník současného ruského jazyka, který byl vytvořen kolektivem autorů pod redakcí A. I. Molotkova v roce 1967. Dalšími významnými pracemi zejména z etymologického hlediska jsou díla N. M. Šanského a V. I. Zimina. V dalších letech významně přispěly do teorie frazeologie i etymologie práce A. M. Babkina, V. V. Šenděcova, M. F. Palevské a mnohých dalších. I v současné době se frazeologii věnuje celá řada jazykovědců, ve své práci pokračuje V. M. Mokienko, který je autorem celé řady monografií a frazeologických slovníků. Podat úplný výčet jazykovědců, zabývajících se v současné době ruskou frazeologií, je téměř nemožné, obliba frazeologie mezi ruskými lingvisty je veliká a frazeologie patří k nejatraktivnějším tématům, kromě toho, ruskou frazeologií se zabývají lingvisté i mimo Rusko, zejména pokud se jedná o komparativní lingvistiku.

V současnosti se hovoří o dvou hlavních etapách rozvoje ruské frazeologie, tzv. klasickém, který se zabýval všeobecnými teoretickými otázkami frazeologie a zpracováním systémové analýzy jazykových faktů, a postklasickém, který je charakteristický rostoucím významem role lidského faktoru v jazyce (Telija, 1996). N. F. Alefirenko hovoří dokonce o čtyřech vědeckých paradigmatech a metodologických přístupech, které byly v historii přijímány v tomto pořadí – komparativní, systémově-

strukturní, komunikativně-paradigmatický a kognitivně-diskurzivní (Alefirenko, 2008). I naše práce se ubírá posledním směrem.

Přejděme nyní k samotné definici frazeologie. Pokud se zaměříme na ruský pohled na frazeologii, najdeme zde několik definic. Podle V. M. Mokienka je frazeologie "система устойчивых, воспроизводимых экспрессивных словосочетаний, обладающих, как к правилу, целостным значением, которая включает в себя фразеологические сращения и единства" (Mokienko, Stěpanova, 2008). Z jiného pohledu se také jedná o „наименование самостоятельной лингвистической дисциплины, которая изучает фразеологический состав языка как систему во всей ее многоаспектности" (tamtéž). Tato definice se opírá o postuláty a terminologii V. V. Vinogradova. Další jazykovědec, N. M. Šanskij, definuje frazeologii jako "раздел науки о языке, изучающий фразеологическую систему языка в ее современном состоянии и историческом развитии. Объектом изучения фразеологии являются фразеологические обороты, т. е. устойчивые сочетания слов, аналогичные словам по своей воспроизводимости в качестве готовых и целостных единиц. Таким образом, во фразеологии изучаются все устойчивые сочетания слов: и единицы, эквивалентные слову, и единицы, в семантическом и структурном отношении соответствующие предложению" (Šanskij, 1996: 4). Poslední definice tedy zahrnuje jak frazémy, tak parémie. A. I. Molotkov uvádí v podstatě shodné definice, říká, že frazeologii můžeme v ruštině chápat dvojitým způsobem, dodává ale, že existují i jiné definice, které jsou založeny na odlišném chápání zkoumaného objektu frazeologie. Takto může být frazeologie definována i jako "наука, изучающая «сочетание лексем», и как раздел языкознания, который занимается «лексической сочетаемостью слов»" (Molotkov, 1977: 6). Definice N. F. Alefirenka je také podobná, podle něj je frazeologie „раздел языкознания, изучающий устойчивые образные сочетания слов с обобщенно-целостным значением в их современном состоянии и историческом развитии", pak se jedná buď o frazeologii synchronní, nebo diachronní (Alefirenko, 2009: 14). V. N. Telija, která vyzdvihuje práci V. V. Vinogradova jako základ pro veškeré další zkoumání, uvádí, že frazeologie je "раздел лингвистики, изучающий устойчиво воспроизводимые сверхсловные наименования" (Telija, 1996: 55). Tato autorka také mluví o jakési víceaspektnosti, do frazeologie podle ní mohou být zahrnovány také klišé, aforismy a citáty.

Můžeme tedy pozorovat, že pojetí frazeologie je mezi různými jazykovědci odlišné, nicméně všichni vycházejí z práce V. V. Vinogradova, který položil základní kámen ruské frazeologie jako vědy.

Co se týče frazeologismu samotného, V. M. Mokienko a L. I. Stěpanova ve své knize Ruská frazeologie pro Čechy definují frazeologický obrat či frazeologickou jednotku, které pojímají jako synonyma, jako "относительно устойчивое, воспроизводимое, экспрессивное сочетание слов, обладающее, как правило, целостным значением" (Mokienko, Stěpanova, 2008: 12), tedy opakují definici V. M. Mokienka z knihy Slovánská frazeologie (относительно устойчивое, воспроизводимое, экспрессивное сочетание лексем, обладающее, как правило, целостным значением - Mokienko, 1980: 4). V. M. Mokienko také píše, že tato definice se opírá o tradiční výklad této jednotky většinou ruských frazeologů. Další definici frazeologismu přináší N. M. Šanskij, který říká, že "фразеологический оборот - это воспроизводимая в готовом виде языковая единица, состоящая из двух или более ударных компонентов словного характера, фиксированная (т. е. постоянная) по своему значению, составу и структуре" (Šanskij, 1996: 20). N. F. Alefirenko definuje frazeologismus - sám používá termín *фразама*- jako "устойчивое сочетание слов с целостным и переносно-образным значением, непосредственно не вытекающим из суммы значений его лексических компонентов" a také jako "экспрессивно-образное устойчивое сочетание переосмысленных слов, которое выражает целостное значение и по функции соотносится с отдельным словом". (Alefirenko, 2009: 15, 17) A. I. Molotkov uvádí pouze znaky frazeologismu, které jej určují. Jsou to ustálenost, ucelený význam, který nelze odvodit z významů slov, která jej tvoří, dále to, že se skládají z několika slov, možnost strukturních variant nebo novotvarů, reprodukovatelnost, ekvivalenci slovu nebo nemožnost překladu do jiného jazyka. Obecně pak frazeologismus charakterizuje jako slovní spojení s přeneseným významem, ustálenou frází nebo ustálený slovní komplex (Molotkov, 1977).

My se v naší práci budeme opírat o definici V. M. Mokienka, jelikož se zdá být nejvšeobecnější a připouští ze všech uvedených nejméně sporných momentů. Nelze například tvrdit, že všechny frazeologismy mají metaforický charakter, existuje skupina frazémů, které nejsou založeny na metafoře a dokonce ani nemají přenesený význam, některé frazeologismy také nemohou být nahrazeny ve větě jedním slovem se stejným významem.

1.1.2 ČESKÁ FRAZEOLOGIE

Dále se budeme zabývat českou frazeologií, českým pohledem na tuto vědu, její historií a její definicí v české lingvistice. Teoretické zpracování frazeologie začíná až v 2. polovině 20. stol. a je spojeno především se jménem F. Čermáka. František Čermák ve svých pracích poznamenává, že první zmínky o frazeologii a paremiologii, která se zabývá příslovími, můžeme najít již u Smila Flašky z Pardubic v 15. století. V 16. století můžeme frazeologické téma najít u Jana Blahoslava a Jakuba Srnce z Varvažova. První teoretické studie o frazeologii se vztahují až k století 17., již Jan Amos Komenský v podstatě definoval frazeologismus ve svém díle *Mudrosloví starých Čechů*, nepoužil ovšem výraz frazeologismus, nýbrž "příslví" či "přípovídka". Následuje období národního obrození, za jehož hlavního představitele v oblasti lingvistiky bezesporu můžeme považovat Josefa Dobrovského (vydal stručnou *Českých přísloví sbírku*), dále musíme připomenout slovník F. L. Čelakovského *Mudrosloví národů slovanských v příslovích*, Připojena jest sbírka prostonárodních českých pořekadel (1852). V 19. stol. se objevují frazeologické práce Josefa Matěje Sychry, Jana Šacha a Františka Šebka. Pojem *idiom* nacházíme až v Ottově slovníku naučném a s termínem *idiomatika* se setkáváme až ve století dvacátém. Tehdy se také zakotvuje pojem *frazeologie*, a to v Příručním slovníku naučném, ten však nezná termín *idiomatika*. Na začátku 20. stol. vyšlo monumentální frazeografické dílo Václava Flajšhane *Česká přísloví* (1911-1913), po 2. světové válce byl vydán slovník Jaroslava Zaorálka *Lidová rčení* (1947), který je cenným zdrojem spisovných i nářečních frazémů od 15. do začátku 20. století. Frazeologie je také zachycena v českých výkladových slovnících, například ve Slovníku spisovného jazyka českého nebo Příručním slovníku jazyka českého.

Nejvýznamnějším počinem v oblasti frazeologie od 80. let do současnosti je Slovník české frazeologie a idiomatiky, který byl vytvořen kolektivem pod vedením Františka Čermáka. Ten je také významným teoretikem frazeologie u nás a z jeho děl čerpá i tato práce. Právě F. Čermák ve své knize *Frazeologie a idiomatika česká a obecná* označuje pojem *frazeologismus* za rusismus a termín *frazeologická jednotka* za zastaralý. F. Čermák též přináší cenné poznatky, co se týče vlastního vymezení pojmů *frazém*, *idiom* a *frazeologie*. Frazeologii přitom vymezuje takto: "frazeologie je dnes samostatná jazyková disciplína zabývající se studiem, případně i popisem (a pak se někdy mluví o frazeografii) svérázných jazykových jednotek různého typu a více úrovní, které dlouho vzdorovaly souvislému popisu. V běžném povědomí vystupují tyto

jednotky, tj. frazém a idiom, nejčastěji jako sémanticky nerozložitelné" (Čermák, 1985: 166). Na periferii frazeologie také vymezuje "oblast frazémů a idiomů včetně kvazifrazémů a kvaziidiomů jako specifických označení a pojmenování, kombinatoricky komplementární pravidelnému jazyku ve všech rovinách s obsahově sémantickou stránkou, doplňuje se a prolíná s idiomatikou" (tamtéž, 238), což platí i pro idiomatiku ve všech rovinách s obsahově významovou stránkou. Podle Čermákova výkladu se „disciplína idiomatiky a frazeologie zabývá studiem a popisem frazémů a idiomů všech úrovní, kvůli jejich početnosti především však studiem lexémů víceslovných", přičemž se jedná o „oblast ustálených anomálních kombinací forem vždy nižšího řádu, které jsou komplementární k oblasti pravidelných jazykových kombinací všeho druhu a na všech relevantních rovinách", to jsou pak takové, jejichž jednotky jsou „nadány významem" (viz Čermák, 2007: 25). Shrňme-li stručně Čermákovy poznatky, můžeme říci, že "idiomatika a frazeologie je oblastí anomálních hotových nominací komplementárních k většinovým nominacím pravidelným, které bývají většinou neustálené" (tamtéž: 71). Nejdůležitějším rysem frazeologie je pak podle F. Čermáka anomálnost. Ta spočívá mimo jiné v jedinečnosti a určité omezenosti frazeologických kombinací, jejichž komponenty nejsou paradigmaticky zaměnitelné jinými analogickými se stejnou či podobnou funkcí.

Kromě F. Čermáka se českou frazeologií ve 20. století zabývají i další lingvisté, často v porovnání s jinými jazyky. Nemůžeme nezmínit L. Horalíka, J. Zaorálka, J. V. Bečku, v současné době se významně podílí na rozvoji české frazeologie i vědci Univerzity Palackého L. Stěpanova a A. M. Arkhanhelska.

Nyní přejděme k definici frazeologismu tak, jak je zakotvena v české jazykovědě. Ani zde nebyla definice vždy jasná a některé definice často nezahrnovaly všechny druhy a typy frazémů a idiomů. Už J. A. Komenský viděl rozdíl mezi příslovími a "prostými propověděními" a F. L. Čelakovský tuto myšlenku dále rozvíjel - své dílo *Mudrosloví* rozdělil na části přísloví a pořekadel. J. Zaorálek pak dnešní frazeologismy nazývá *rčenými*, mezi která zahrnuje i pořekadla a úsloví, přičemž za rčení považuje "všechna obrazná spojení slov, schopná časování, i když mnohdy jen v určitých časech či osobách" (Zaorálek, 1947/2009: VII). F. Čermák bere v úvahu i starší nebo všeobecně platnou definici frazému či idiomu, tedy že se jedná o "ustálené a reprodukovatelné spojení prvků (zvláště slov), jehož význam je (zčásti nebo zcela) neodvoditelný z významu jeho složek" (Čermák, 2007: 31), nicméně tuto zavrhuje, jelikož nevyhovuje všem typům frazémů. Po několika doplněných definicích, se

kterými ale rovněž nebyl spokojen, přináší F. Čermák tuto definici: "frazém a idiom je takové nemodelové a ustálené syntagma prvků, z nichž (aspoň) jeden je z hlediska druhého členem extrémně omezeného a zavřeného paradigmatu (formálně a většinou i sémanticky)" (Čermák, 2007: 32), poukazuje tedy na omezenou kolokabilitu daných kombinací slov, připouští ale, že ani ta ještě z dané kombinace slov frazém nedělá. Samotný rozdíl mezi termíny *frazém* a *idiom* spočívá v úhlu pohledu: pokud analyzujeme kombinaci slov z formální stránky, nazýváme ji frazémem, pokud ze stránky sémantické, pak idiomem. F. Čermák mezi frazeologismy tedy řadí rčení, úsloví, obraty (dřívější názvy pro frazeologismy), dále přísloví, pořekadla či pranostiky a různé formule, samostatně pak stojí přirovnání a binomiály, patří sem podle něj i frazémy synsémantické, souhrnně označované jako kolokace (Čermák, 2007).

Čermákovo vymezení frazeologismu je velice přesné a doplněné o další podmínky a znaky které by měl frazém splňovat, zejména se jedná o neodvoditelnost významu frazému z jeho složek a nepoužitelnost členů jednoho frazému v tomtéž významu v jiném spojení. F. Čermák, podle našeho názoru, vnímá frazeologismus příliš široce a řadí do jeho obsahu takové jazykové jednotky, které se v naší práci neobjevují, jelikož je často nenajdeme ani ve frazeologických slovnících. Zejména máme na mysli přísloví, pořekadla a pranostiky, které se objevují v paremiologických publikacích, naše práce tedy zůstává u definice V. M. Mokienka, která se vyznačuje užším pojetím frazeologie, tedy bez výše uvedených útvarů.

1.1.3 POLSKÁ FRAZEOLOGIE

I v polské jazykovědě se setkáváme s dvojím pojetím termínu *frazeologie*. Jednak je tedy, stejně jako v ostatních zkoumaných jazykovědných školách, chápána jako část jazykovědy, konkrétně lexikologie, která zkoumá ustálená spojení slov zvaná frazeologická spojení či frazeologismy, a jednak jako souhrn frazeologizmů určitého jazyka, funkčního stylu či vybraného typu textů (A. M. Lewicki, 2001:315), podle Popularnego Słownika Języka Polskiego se také může jednat o hesla či slova, která nemají pokrytí v realitě, jsou to pusté fráze (Dunaj, 1999).¹

W. Chlebda, kolem kterého je vytvořeno jedno z významných center polské frazeologie, zavedl ještě jeden termín – *frazematika* (*frazematyka*) nebo *frazeologie*

¹ Ve Slovníku jazyka polského pod redakcí Mieczysława Szymczaka je též popis frazeologismu jakožto negativního slovního spojení „pohrdlivě o ozdobných výrazech a obratech bez hlubšího obsahu“ (Cichowska, 1992).

odesilatele/ mluvčího (frazologia nadawcy). Ta si za východisko bere mluvčího. Existence mluvčího je podmíněna existencí posluchače – odběratele, a jejich komunikace musí probíhat v určitém situačním uspořádání. Frazematika se tedy zabývá takovým frazeologickým výzkumným paradigmatem, jehož centrum tvoří člověk, který se na někoho obrací v určité situaci s jistým záměrem a s určitým cílem (Chlebda, 2001). V otázce frazematiky hraje významnou roli kultura, do které patříme, normy a vzorce chování, které jsou normální v našem společenství, hlavní otázkou tedy je, jak velkou měrou jsme závislí na nadjednotkových schématech, obrazech a jiných společensko-kulturních konstruktech a jak tyto formují naše vnímání a popisování světa, a jak v takovémto systému tvoříme vlastní myšlenky, když máme kulturně dáno tolik limitů. Za jednotku frazematiky je považován frazém (později reproduct), který je jednak autonomickou jednotkou a jednak kondenzací mentálních konstruktů vyššího řádu (mentální stereotypy, mýty) (Chlebda, 2001). Status frazému / reproductu mají potom ty výrazy nebo jejich spojení, které splňují podmínku reprodukovatelnosti (Wiatrowski, 2015).

Hovoříme-li o komparativní frazeologii, která je velkou měrou předmětem této práce, je v polské frazeologii také definována, a to G. Szpilou a L. Zarębou. Ti upřesňují, že výzkumy polských frazeologů lze rozdělit na dva směry: teoretický a praktický. První se zabývá porovnatelností frazeologických systémů a jejími hranicemi a také metodami srovnávacích analýz. Druhý zahrnuje výzkum frazeologických systémů polštiny a cizích jazyků s cílem stanovit shody a odlišnosti frazeologických systémů ve všech rovinách konfrontace. Dalším rozlišením na poli komparativistiky je konfrontace polštiny s jazyky slovanskými na jedné straně, a s dalšími indoevropskými jazyky na straně druhé (Zaręba, Szpila, 2007: 33). Toto je právě aspekt, na který se zaměřujeme v naší práci.

Historie zkoumání frazeologie v Polsku sahá do XV. století, kdy se frazeologické jednotky objevovaly v obecných či dvoujazyčných slovnících, později se objevovaly v pracích Knapiusza (XVI. st.), Troca (XVIII. st.), do konce XIX. století je cíleně sepisoval Samuel Linde. Termín *frazologie* se údajně poprvé objevil až v XIX. století ve wileńském slovníku a tehdy začaly vznikat první frazeologické slovníky a začala se rozvíjet teorie frazeologie.

Prvními frazeologickými slovníky jsou *Bogactwo mowy polskiej* (Alojz Osieński), mající čtrnáct dílů a tvořený v letech 1803 – 1842), dále *Księga przysłów, przypowieści i wyrazień przysłowiowych polskich* (Samuel Adalberg, 1889 – 1894).

V roce 1898 se objevil Słownik frazeologiczny (Antoni Krasnowolski), který je v Polsku považován za nejstarší obsahující teoretické poznatky, měl formu učebnice. Mezi lety 1900 a 1927 byl vydáván Słownik języka polskiego pod redakcí Karłowicza, Kryńskiego a Niedźwiedzkiego a až v roce 1950 se objevil Skorupkův slovník, která obsahuje frazeologismy od poloviny XVIII. století.

Mezi významné polské současné frazeology patří např. W. Chlebda, A. M. Lewicki, P. Müldner-Nieckowski, A. Pajdzińska, W. Wysoczański, S. Karolak, R. Lebda, S. Bąba, A. Bogusławski, M. Grochowski a další. Nejvýznamnější polské frazeologické školy jsou čtyři: varšavská, jejímiž hlavními představiteli jsou Stanisław Skorupka, Witold Doroszewski, Danuta Buttler, Halina Kurkowska, W. Wysoczański a další, poznaňská, jejímž hlavním představitelem je Stanisław Bąba, lublinská s představiteli, jako jsou Andrzej Maria Lewicki a Anna Pajdzińska, a škola opolská, jejímž hlavním představitelem je Wojciech Chlebda.

Andrzej Maria Lewicki s Annou Pajdzińskou definují frazeologismus jako „społecznie utrwalone połączenia wyrazów wyjazujące nieregularność pod jakimś względem, np.: w ich śladzie występują wyrazy lub formy wyrazów nie wchodzące w swobodne związki składniowe; znaczenie frazeologizmu nie wynika ze znaczeń komponentów; naruszone bywają zasady łączliwości wyrazów.“ Dále dodávají, že tyto nepravidelnosti se často vyskytují společně a způsobují, že frazeologismus musí být zapamatován jako celek – nepodléhá pravidlům stavby slovních spojení, u kterých je možné vytvořit nekonečné množství vět a syntaktických skupin. Také jsou částmi textu, nikoliv texty samotnými (s výjimkami), což je liší od přísloví, která jsou považována za minimální texty. (Lewicki, Pajdzińska: 2001). Nezahrnují tedy přísloví mezi frazeologismy. Podle portálu www.frazeologia.pl je frazeologismus ustálené slovní spojení nejméně dvou výrazů, jehož význam se nedá odvodit od významu jeho jednotlivých komponentů. (<http://www.frazeologia.pl>). Polská jazykověda též pracuje s termínem *idiom*, jehož hlavním znakem, na rozdíl od frazeologismu, je, že jeho ustálený význam se liší od významů jeho členů. Frazeologická spojení či svazky (frazémy podle P. Müldner-Nieckowského) se liší v tom, že jejich smysl je obsažen v oblasti významu sémanticky (výjimečně gramaticky) dominujícího výrazu. Mezi frazeologická spojení patří i ustálená přirovnání, která tvoří valnou část námi sebraného materiálu. (Lewicki, Pajdzińska: 2001). U idiomů je též velmi významná jejich obraznost, která podle V. M. Mokienka (a polská frazeologie toto tvrzení přijímá) spočívá ve schopnosti lexikálních jednotek vyvolat konkrétní smyslovo-emocionální

představu týkající se projevů mimojazykové reality (Frazeologismy pak dělí na obrazné a neobrazné) (Mokienko 1989: 57).

Piotr Müldner-Nieckowski hovoří ještě o jedné skupině frazeologismů, které nazývá „okřídlená slova“. Jak vysvětluje, většina frazeologismů nemá známého autora, jelikož frazeologismus je v dané formě předáván po dlouhá léta a nevíme, kdo jej použil poprvé. Je ale jistá skupina frazeologismů, které jsou citáty známých osob, citáty z knih či filmů (aforismy), a tyto se mohou stát frazeologismy, pokud splňují podmínku obraznosti, barvitosti a aluzivnosti a také snadné zapamatovatelnosti. Postupně si je společnost osvojí natolik, že pouze nepatrný počet lidí ví, kdo je jejich autorem (vyjma biblismů a mytologismů) (Müldner-Nieckowski: 2004). V polské teorii se hovoří také o *zestawieniach* (souslovích), která se staví na hranici frazeologismů a slovních spojení. Ta mají doslovný význam, ale také další, který nabyly v procesu užívání. Často se jedná o odborné termíny a my je do práce nezahrnujeme.

A. Lewicki a A. Pajdzińska mluví o významné roli metafory či metonymie, prostřednictvím kterých se slovní spojení s doslovným významem mění na frazeologismus. Také podotýkají, že mnoho frazeologismů je založeno na jazykové hře, zvukové formě a často se jedná také o aluze či jejich fragmenty. Velkou roli zde často hraje i ironie. Tato tvrzení také potvrzuje náš materiál.

1.1.4 ŠPANĚLSKÁ FRAZELOGIE

Španělská frazeologie jakožto samostatná vědecká disciplína je poměrně mladá, zdaleka nemá tak hluboké kořeny jako frazeologie ruská, začala se vyvíjet až ve 20. století. Teorie frazeologie, která se vyvíjela ve 20. století ve Španělsku, se opírá o práce Ch. Ballyho a F. de Saussura.. Za průkopníka frazeologie ve Španělsku je považován až J. Casares y Sánchez, jehož některé práce a výzkumy vznikaly současně s pracemi V. V. Vinogradova, dále však J. Casares y Sánchez z Vinogradovových prací čerpá, překládá a přebírá jeho myšlenky a postuláty pro španělskou jazykovědu, sám však nové pohledy na vědu nepřináší.

Pojetí frazeologie ve Španělsku tedy staví na tradiční sovětské teorii, nicméně co se týče sestavování slovníků, všechny vznikají až od 90. let, což se odráží zejména na jejich obsahu, kdy většinou chybí jednotky staršího původu, které jsou zachyceny v našich starších sbírkách. Sami španělští frazeologové s lítostí poznamenávají, že objektivní a systematický frazeologický výzkum ve španělštině je velice obtížný až nemožný právě kvůli absenci starších prací, na které by bylo možné navázat (tamtéž).

Až v 90. letech se objevují významné frazeologické práce jak teoretické, tak lexikografické. Mezi jejich autory patří například G. Copras Pastor, A. Martínez Marín, A. Zuluaga Ospina, E. Fontanillo Merino, F. Alvarez Curiel, J. E. Várela Iglesias a H. Kubarth, E. Cascón Martín, M. García-Page Sánchez, Alberto Buitrago, Manuel Seco a další (M. García-Page Sánchez, 2008).

Věnujme se nyní španělskému pojetí frazeologie jako vědy a její definici. Podle G. Corpas Pastor je frazeologie věda, jež se zabývá výzkumem frazeologických jednotek, dále je to část lexikologie, která se zabývá studiem kombinací slov, ale také je chápána jako soubor ustálených frází, rčení s přeneseným významem, metafor a ustálených přirovnání, idiomů a přísloví existujících v jednom jazyce, které užívají jednotlivci nebo skupiny (Corpas Pastor). Manuel Seco, další významný frazeolog, pak podává tuto definici: "el término fraseología recubre no solo las locuciones en sentido propio, sino todas las combinaciones de palabras que, en su práctica del idioma, no son formadas libremente por el hablante, sino que se le dan ya prefabricadas como paquetes que tienen en la lengua un valor propio establecido por el uso tradicional" (termín *frazeologie* nezahrnuje pouze rčení v daném významu, ale všechny kombinace slov, které nejsou v jazykové praxi vytvářeny volně mluvčím, nýbrž tento je užívá již vytvořené, a mají svou jazykovou hodnotu vytvořenou tradičním užíváním – přeloženo autorkou této práce) (Seco, 2004: XIII).

Vidíme tedy, že i španělská teorie frazeologie přijímá postuláty a znaky, které již přinesl V. V. Vinogradov, přičemž také souhlasí s dvojím chápáním frazeologie, tedy jako s názvem vědy a samotným obsahem nebo předmětem této vědy.

Co se týče španělského pojetí frazeologické jednotky, existuje opět celá řada definic, z nichž některé jsou spíše jakýmsi soubory znaků, které by měl frazém obsahovat. Jak již bylo zmíněno, španělská teorie frazeologie se značně opírá o teorii sovětskou, i přesto se definice v některých ohledech liší. Všechny níže uvedené definice a znaky jsou kompilací výzkumů současných španělských frazeologů. Autorka Gloria Corpas Pastor na základě znaků frazeologické jednotky, jimiž jsou jistá syntaktická a sémantická specifika, ustálenost v různém stupni, reprodukovatelnost (ve španělštině *institucionalización*), možnost obměny částí, které ji tvoří, a složení nejméně ze dvou slov, definuje frazeologickou jednotku (*unidad fraseológica*) takto: "unidades fraseológicas son unidades léxicas formadas por más de dos palabras gráficas en su límite inferior, cuyo límite superior se sitúa en el nivel de la oración compuesta. Dichas unidades se caracterizan por su alta frecuencia de uso, y de coaparición de sus

elementos integrales, por su institucionalización, entendida en términos de fijación y especialización semántica, por su idiomatidad y variación potenciales, así como por el grado en el cual se dan todos estos aspectos en los distintos tipos" (frazeologická jednotka je lexikální jednotka tvořená minimálně dvěma grafickými slovy, její maximální rozsah je na úrovni složené věty (promluvy). Tyto jednotky jsou charakterizovány častým výskytem v užívání a také společným výskytem svých nedílných členů, svou reprodukovatelností, chápanou v termínech sémantické ucelenosti a specializace, a také svou potencionální idiomatičností a obměnou, stejně jako svým stupněm, ve kterém se vyskytují všechny tyto aspekty v různých typech) (Corpas Pastor, 1996: 20). Alberto Buitrago přináší definici idiomu, která uvádí, že "un modismo es, amalgamando definiciones de aquí y de allá, una expresión fija de la lengua, cuyo significado hoy no se puede deducir interpretando las palabras que la forman" (idiom je, shrneme-li všechny existující definice, ustálený jazykový výraz, jehož význam nelze odvodit ze slov, která ho tvoří) (Buitrago, 2008: IX). Manuel Seco pak definuje frazeologismy, nebo spíše rčení, jako "agrupaciones más o menos fijas de palabras, conjuntos que tienen su función gramatical (nombre, pronombre, adjetivo, verbo, adverbio, preposición, etc.) como la tienen las palabras individuales, tienen un valor estable propio. Este valor no es la suma de los valores de sus componentes" (více či méně ustálená spojení slov, která mají své gramatické funkce (podstatné jméno, přídavné jméno, zájmeno, sloveso příslovce, předložka atd.) stejně jako samostatná slova a také mají svůj ustálený význam, který není tvořen významy jeho komponentů) (Seco, 2004: XII). M. García-Page Sánchez, další jazykovědec zabývající se frazeologií, pak přináší další poznatky k definici frazeologie. Kromě toho, že samotný pokus definovat frazeologii považuje za téměř nemožný, poznamenává, že například její průkopníci, Ch. Bally a V. V. Vinogradov, se nezabývají všemi ustálenými jazykovými kombinacemi, například opomíjejí kolokace. Dále píše, stejně jako M. Seco, že idiomy jsou pouze částí frazeologismů, jedním typem frazeologických jednotek, a dále analyzuje problém ekvivalentnosti či neekvivalentnosti frazeologických termínů jako *rčení, úsloví, idiom a frazeologická jednotka*. Tento autor také vytvořil na základě studia teorie frazeologie různých lingvistů systém dělení španělských frazeologických jednotek, založený na odlišné morfologické stavbě španělského jazyka. Právě z důvodu jiné morfologicko-syntaktické stavby španělského jazyka není možné aplikovat všechny poznatky a definice platné pro slovanské jazyky na španělské frazeologismy. Netroufáme si tedy vyvracet některá tvrzení vyřčená španělskými lingvisty, naopak,

podle našeho názoru se definice frazeologické jednotky může, a dokonce by se i měla, lišit v různých jazycích podle typologické příslušnosti. I v námi excerpovaném materiálu bude patrné, že mnoho španělských jednotek by ve slovanských jazycích jako frazeologismus neobstálo, avšak ve španělštině se jedná o jednotky plnohodnotné, protože splňují všechny znaky frazému. Dále se ztotožňujeme s tvrzením M. Seca o možnosti změny gramatických kategorií frazeologismu mluvčím, jelikož z našeho výzkumu vyplývá, že minimálně některé gramatické kategorie měnit lze, aniž by frazém ztratil svůj význam.

1.1.5 ANGLICKÁ FRAZEOLOGIE

Co se týče frazeologie anglické, je přinejmenším zajímavé, že nejvíce rozpracována je ruskými lingvisty, zejména A. V. Kuninem, ale také například N. N. Amosovou a A. I. Smirnickým, kteří se ale zabývali různými odvětvími lingvistiky. Britskou teorii frazeologie můžeme okrajově nalézt pouze v předmluvách frazeologických slovníků, samostatné monografie chybí. A. V. Kunin dokonce v úvodu své monografie *Английская фразеология* píše, že frazeologie není v Británii brána jako samostatná lingvistická věda, neexistuje pro ni ani název (Kunin, 1970). Kunin tedy definoval pojem *frazeologie* odvozením z pojmů a zásad ruské jazykovědy (viz výše), s důrazem na strukturní odlišnost angličtiny, která musí být brána v potaz při určování frazeologismů.

Ačkoliv A. V. Kunin tvrdil, že v anglické jazykovědě neexistuje název pro frazeologii, v současné době nalezneme pojmy hned dva, ale je potřeba je rozlišovat. Jedná se o pojmy *phraseology* a *idiomatology*. První z pojmů není frazeologie tak, jak ji chápe naše jazykověda. *Phrase* v angličtině znamená fráze, nikoliv frazeologismus, termín *phraseology* tedy označuje nauku, která se zabývá frázemi a různými ustálenými slovními vazbami, nemajícími metaforický či obrazný charakter (například frázová slovesa - *give up, put on, ...*) a frázováním jakožto tvořením takovýchto vazeb. Frazeologii jako vědu o ustálených slovních spojeních nadaných významem, jež není odvoditelný z komponentů těchto spojení, nazýváme *idiomatology* (tedy idiomatická). Tyto pojmy jsou tedy v angličtině vzájemně nezaměnitelné.

Ačkoliv A. V. Kunin nezmiňuje ve své práci z roku 1970 žádný britský výzkum, neznamená to, že se frazeologii ve Velké Británii nikdo nevěnoval. Již od roku 1958 pracoval na svém Oxfordském slovníku současné idiomatické angličtiny (Oxford Dictionary of Current Idiomatic English) Ronald Mackin, který kolem sebe vytvořil

kolektiv autorů, pracujících na daném slovníku téměř 30 let, než byla publikace vydána, nejvýznamnějšími členy týmu byli Tony Cowie a Isabel McCaigová. Zabývali se excerpcí jednotlivých idiomů z různých zdrojů, zejména z literatury, denního tisku či radiového a televizního vysílání, čímž vytvořili značný objem slovníku, avšak kladli důraz i na klasifikaci a aktivní užití v jazyce, čímž vylučovali přítomnost okazionalizmů. Oxfordský slovník také obsahuje jako jeden z mála značně obsáhlou teoretickou část, která se zabývá zejména definicemi a klasifikacemi frazeologismů a také jejich gramatickými konstrukcemi. Avšak ani tvůrci Oxforského slovníku neuvádějí ani nedefinují termín *frazeologie / idiomatology*.

Jak můžeme pozorovat, teorie anglické frazeologie byla často rozpracovávána ruskými vědci a mnohé definice proto pocházejí od nich, avšak podobají se spíše ruskému stylu pojetí frazeologie. Sám A. V. Kunin při definici frazeologismu / idiomu užívá pojmů ruské jazykovědy, odkazuje se na V. V. Vinogradova, E. D. Polivanova, N. M. Šanského, B. A. Larina, V. L. Archangelského, N. N. Amosovou, V. N. Jaranceva a další. V závislosti na obsahu frazeologie A. V. Kunin uvádí tuto definici frazeologismu: «Фраzeологическая единица – это устойчивое сочетание слов с полностью или частично переосмысленным значением» (Kunin, 1970: 210), nicméně jeho definice se opírá o ruský výzkum, nikoliv o anglický. Upozorňuje také, že existuje vědecky méně popsaná skupina spojení, jež jsou ustálená, avšak nemají frazeologický charakter (v angličtině je tento aspekt velice důležitý, jelikož sem patří např. frázová a složená slovesa, ale také sousloví a víceslovné termíny).

Existuje také několik různých definic frazeologismu, nebo lépe řečeno idiomu, v anglické jazykovědě. David Crystal definuje frazeologismus (idiom) jako "a term used in grammar and lexicology to refer to a sequence of words which is semantically and often syntactically restricted, so that they function as a single unit. From a semantic viewpoint, the meaning of the individual words cannot be summed to produce the meaning of the 'idiomatic' expression as a whole. From a syntactic viewpoint, the words often do not permit the usual variability they display in other context"(Crystal, 1980: 179 as cited in Awwad, 1990:57). Tento autor tedy vyzdvihuje, stejně jako jeho ruští kolegové, fakt, že význam frazeologismu nemůže být odvozen z významů jeho částí a že frazeologismus je výrazem ustáleným gramaticky i lexikálně. To, že je idiom ustálený i gramaticky, nemusí platit pro slovanské jazyky, toto tvrzení vychází z typologie angličtiny jakožto jazyka izolativního s pevnými gramatickými pravidly. J. Richards a R. Schmidt v Longmanově slovníku anglických idiomů definují

frazeologismus jako ustálenou skupinu slov se speciálním významem, který je odlišný od významu jednotlivých slov, která ji tvoří („An idiom as a fixed group of words with a special different meaning from the meanings of the separate words“ - Longman Dictionary of English Idioms, 1980). V ostatních anglických publikacích je idiom definován více méně totožně. Mezi znaky idiomů kromě neodvoditelnosti významu z jejich komponentů patří metaforický význam, nevariantnost, nezaměnitelnost/neměnost, taktéž se mluví o možné změně gramatických kategorií (čas, číslo, osoba, pád) u některých jednotek. Nesmíme také opomenout fakt, že angličtina řadí mezi idiomy také frázová slovesa (většinou se jedná o sloveso s předložkou nebo částicí), protože splňují většinu z podmínek pro zařazení mezi frazeologismy – mají dvě a více slov, jsou ustálené a zakotvené v jazyce v dané formě, jejich význam je neodvoditelný z významu jednotlivých slov, tedy mají přenesený význam. Nicméně do jiných jazyků je překládáme jako jedno slovo, nejsou tam tudíž frazeologismy. V ostatních zkoumaných jazycích se s takovýmto fenoménem nesetkáváme, je specifický pouze pro angličtinu.

Po prozkoumání anglických teoretických materiálů můžeme dojít k výsledku, že definice frazeologismu v anglické jazykovědě se značně opírá o ruskou teorii, hlavními znaky FJ tedy jsou: ustálenost, složení ze dvou a více komponentů, částečně nebo úplně přenesený význam u většiny z nich a neodvoditelnost významu celku od významů jeho komponentů, která je obzvláště zdůrazňována ve všech anglických zdrojích. Ani tyto všechny podmínky však nezaručují, že ve slovanských jazycích by se jednalo o frazeologismy. Tento fakt je ale, stejně jako ve španělštině, způsoben morfologicko-syntaktickou stavbou angličtiny a na náš materiál z velké míry nemá vliv, jelikož konkrétních excerptů z této oblasti je málo a nemají v podstatě vliv na JOS.

Srovnáme-li tedy vývoj frazeologie v daných zemích z hlediska historického, nejstarší lexikografické základy má v této oblasti čeština. Ruština má ale největší význam pro vývoj teorie světové frazeologie ve 20. století, jelikož V. V. Vinogradov je považován za jednoho ze zakladatelů a průkopníků frazeologie vůbec, a to nejen z pohledu slovanské frazeologie, ale i frazeologie světové. Frazeologie španělského jazyka je nejmladší, avšak v současné době hojně zpracovávaná jak z hlediska teoretického, tak praktického, ve všech slovnících jsou zaznamenány i neologické jednotky, zatímco například v češtině se neustále čerpá z Čermákova 30 let starého slovníku. V ruštině také vznikají zásluhou profesora V. M. Mokienka a jeho kolegů

neologické slovníky, jeho slovník Новая русская фразеология vyšel v roce 2003 v Opole v Polsku, nicméně mapuje frazeologii 2. poloviny 20. století a je otázkou, zda takovéto jednotky ještě můžeme považovat za neologismy. Problém neologie ve frazeologii je ovšem jeden z nejpálčivějších, badatelé si uvědomují, že existuje velká prodleva mezi excerpací nových frazeologismů a vydáním slovníku, tudíž jednotky obsažené ve slovníku při jeho vydání již v podstatě nejsou aktuální. Jejich materiál je však cenný pro další bádání, zejména z pohledu jazykového obrazu světa, jeho vývoje a dynamiky.

Stejně jako se liší pojetí frazeologie v různých národních jazykovědách, liší se i pohled na definici frazeologismu, jakožto hlavního předmětu jejího zkoumání. Definice frazeologismu se od sebe liší pouze málo a jen v některých aspektech a v podstatě se dá říci, že různé definice pouze zužují rozhled pro pojetí frazému některými morfologickými či syntaktickými omezeními a tím se stávají více či méně diskutabilními. Jak jsme již zmínili, v naší práci se držíme definice V. M. Mokienka.

Frazeologie je významným zdrojem obrazů (založených často na metafoře a metonymii), které jsou nějakým způsobem důležité pro dané společenství – národ, etnikum, region. Prostřednictvím těchto obrazů můžeme pozorovat, jaké skutečnosti se jeví jako důležité pro danou společnost a jak ovlivňují jazyk, resp. jak jazyk ovlivňuje tyto skutečnosti.² Propojenost myšlení člověka nebo určité společnosti a jejího jazyka zkoumá kognitivní lingvistika, z jejíhož pohledu chceme nahlížet na frazeologii v naší práci. Ostatně, důležitost frazeologie z kognitivního hlediska naznačil již A. M. Babkin svými slovy, že „фразеологический фонд языка народа, национальное идиоматическое достояние – вот тот живой и неиссякающий источник, который обеспечивает обогащение литературного языка новыми выразительными возможностями и средствами. Воздействие этого источника придает языку **яркость черт национального характера и тот неповторимый колорит, который отличает один от другого как языки многовековой культуры**, так и вновь слагающиеся и закрепляемые письменностью литературные языки“ (Babkin, 1970:

² Agnieszka Spagińska-Pruszková tvrdí, že v obrazných frazeologismech se zrcadlí určité stereotypy kulturně-národního vidění světa. Jejich výsledkem je typovost obrazů, které jsou základem frazeologického významu, a také časté symboly, které jsou efektem kolektivních představ a smýšlení dané lingvokulturní společnosti. V těchto obrazech je vidět styl osvojení reality vlastní pro daný jazyk (Spagińska-Pruszková: 2005).

8). V podstatě již tehdy byl určen směr dalšího výzkumu frazeologie, kterým se tato věda ve velké míře ubírá nyní. V další kapitole se tedy pokusíme vymezit základní pojmy kognitivní lingvistiky, předměty jejího zkoumání a její propojenost s frazeologií.

1.2 KOGNITIVNÍ LINGVISTIKA A PŘEDMĚT JEJÍHO ZKOUMÁNÍ

Jak jsme již uvedli výše, směr, jakým se v posledních letech ubírá frazeologie a výzkum jazyka vůbec, je antropocentrický, soustředí se na subjekt, tedy člověka, a na základě tohoto paradigmatu se vytvořily dva směry – kognitivní lingvistika a lingvokulturologie, kterými se budeme zabývat v této kapitole (Stěpanova, Arkhanhelska, Polishchuk, Rajnochová, Svašková, 2016).

Kognitivní lingvistika je věda relativně mladá, aktivně se rozvíjející až v posledních letech. Pro náš výzkum je velice důležitá, jelikož zkoumá koncept, tedy jakýsi myšlenkový či obrazný základ, na bázi kterého jsou vytvářena jednotlivá slova, tudíž i systém jazyka. Na základě kognice je tvořen jazykový obraz světa, v jehož výzkumu, jak se dozvíme v jedné z následujících kapitol, hraje frazeologie, která jej bezprostředně popisuje a odráží, jednu z hlavních rolí.

Kognitivní lingvistika zkoumá vztah myšlení a jazyka a také roli člověka v tomto vztahu. První myšlenky o vztahu jazyka a myšlení byly vysloveny v rámci neurofyziologie a neurolingvistiky, následně vznikla psycholingvistika, která dále zpracovávala tuto problematiku (vznik a vnímání řeči, proces učení se jazyka jakožto znakového systému ukotveného ve vědomí člověka a jeho fungování). Dalo by se říci, že kognitivní lingvistika je výsledkem kompilace několika vědních oborů. Kromě již zmíněných jsou to například kognitivní věda, lingvistická sémantika, kulturologie, etnolingvistika, historická srovnávací jazykověda, lingvistická typologie či kognitivní psychologie.

Kognitivní lingvistika vznikala jako samostatná věda až přibližně v 80. letech 20. století, i když myšlenka o specifikách osvojení a zpracování informace a o způsobech mentální reprezentace vědomostí pomocí jazyka byla naznačena už mnohem dříve, v 19. století. Současná kognitivní lingvistika vznikla v USA a je spojena se jménem G. Lakoffa (kognitivní gramatika - tento pojem se poprvé objevil v roce 1975). N. B. Korina a N. F. Alefirenko ve své publikaci Проблемы когнитивной лингвистики uvádějí jako velmi důležitý rok 1989, kdy byla založena Mezinárodní asociace kognitivní lingvistiky, a v roce 1990 se začal vydávat časopis Cognitive Linguistic (Kognitivní lingvistika) (Korina, Alefirenko, 2011). V Rusku pak byla

Asociace kognitivních lingvistů a časopis Вопросы когнитивной лингвистики založeny v roce 2003. Mezi nejvýznamnější výzkumná centra kognitivní lingvistiky patří kromě zmíněných USA, kde hlavními představiteli jsou již zmíněný G. Lakoff, R. Langacker, M. Johnson, Ch. Fillmore. L. Talmy, W. Chafe a R. Jackendoff, také současné Rusko, kde se jí věnuje celá řada vědců, například E. S. Kubrjakova, A. A. Potěbnja, Ju. D. Apresjan, V. I. Karasik, E. Ju. Balašova, N. F. Alefirenko, V. V. Krasnych, V. N. Telija, A. V. Kostin, D. S. Lichačev, V. A. Maslova a mnoho dalších, a Polsko, kde mezi hlavní představitelé patří A. Wierzbicka, J. Bartmiński, R. Tokarski, J. Anusiewicz ad. Velmi významná je taktéž německá a rakouská škola. V 90. letech tyto školy pracovaly ještě nezávisle na sobě a nebyly nijak spojeny, fungovaly jako samostatné programy. První učebnice kognitivní lingvistiky v Evropě se objevily v polovině 90. let a pocházejí právě z německé školy. První ruský vědec, který se zabýval kognitivní lingvistikou a položil její základy pro další výzkum, byl V. I. Gerasimov. Na jeho práci navázali a dále v ní pokračují výše jmenovaní ruští kognitivní lingvisté.

Kognitivní lingvistika se v současné době ubírá několika směry, výše uvedení vědci jsou jejich představiteli. Jedná se o směr kulturologický (Ju. S. Stěpanov), lingvokulturologický (V. I. Karasik, S. G. Vorkačev, G. G. Slyškin, G. V. Tokarev), logický (N. D. Aruťunova, R. I. Paviljonis), sémanticko-kognitivní (V. S. Kzbrjakova, N. N. Boldyrjev, Je. V. Rachilina, Je. V. Lukaševič, A. P. Babuškin, Z. D. Popova, I. A. Stěrnin, G. V. Bykova) a filozoficko-sémiotický (A. V. Kravčenko) (Popova, Stěrnin, 2007).

Přiblížíme-li sémanticko-kognitivní přístup Z. D. Popové a I. A. Stěrnina, zjistíme, že se zabývá výzkumem "соотношения семантики языка с концептосферой народа, соотношения семантических процессов с когнитивными" (Popova, Stěrnin, 2007: 18). Podle jejich názoru je hlavní domněnkou této metodologie, že "через изучение семантики языковых знаков можно проникать в концептосферу людей, можно выяснять, что было важно для того или иного народа в разные периоды его истории, а что оставалось вне поля его зрения, в то время как для другого народа это оказывалось существенным" (tamtéž). Z tohoto tvrzení vyplývá, že jazyk zrcadlí konceptosféru daného národa synchronně i diachronně a existuje více vrstev konceptosféry - jednak celosvětová (některé koncepty jsou shodné všem národům i jazykům), jednak národní (či etnická) (některé koncepty existují verbálně vyjádřeny pouze v některých jazycích, v jiných nejsou vyjádřeny vůbec), a jednak individuální či skupinová, kde určitý koncept je osvojen pouze určitou (profesionální,

věkovou aj.) skupinou či dokonce jen jedním člověkem. Sémanticko - kognitivní přístup tedy chápe koncept jako "принадлежность сознания человека, глобальную единицу мыслительной деятельности. Упорядоченная совокупность концептов в сознании человека образует его концептосферу" a jazyk jako "одно из средств доступа к сознанию человека, его концептосфере, к содержанию и структуре концептов как единиц мышления. Через язык можно познать и эксплицировать значительную часть концептуального содержания сознания." (Popova, Stěrnin, 2007: 19). Z. D. Popova a I. A. Stěrnin dále uvádějí rozdíl mezi konceptem a významem, kdy koncept označují jako jednotku konceptosféry a element kognitivního (společného) vědomí, zatímco význam je podle nich jednotkou sémantického prostoru jazyka a elementem jazykového vědomí (tamtéž). Každý koncept v sobě obsahuje obraz, všechny tyto obrazy vyjádřené slovy potom tvoří jazykový obraz světa. Uvedení autoři tedy definují kognitivní lingvistiku jako vědu, která studuje "соотношение семем, их сочетаний, типовых пропозиций, нашедших выражение в языке, со сферой концептов (как денотатов, так и смыслов). В сферу смыслов когнитивная лингвистика выходит через лингвистику текста, располагающую средствами обнаружения имплицитных смыслов, лежащих в глубине текстов и не имеющих вербального выражения. Через анализ языковой семантики в сферу концептов— такова основная идея когнитивной лингвистики"(Popova, Stěrnin, 2007: 27). Definicí kognitivní lingvistiky uvádí také Monika Schwarzová ve své publikaci Úvod do kognitivní lingvistiky, jedná se o "tu část kognitivní vědy, která se zabývá popisem a vysvětlováním mentálních struktur a procesů lidského jazyka. V centru jejího zájmu pak stojí zkoumání interakce mezi reprezentací a zpracováním jazykových znalostí" (Schwarzová, 2009: 5). V podstatě tedy kopíruje již uvedené definice ruských autorů.

Mezi základní pojmy kognitivní lingvistiky patří rozum, vědomosti, konceptualizace, konceptuální systém, kognice, jazykové vidění světa, kognitivní báze, mentální reprezentace, kognitivní model, kategorizace, verbalizace, mentálnost, kulturní konstanty, konceptosféra, národní kulturní prostor, obraz světa a zejména koncept (Maslova, 2008). V. A. Maslova ve svém výzkumu definuje všechny tyto pojmy, my si dovolueme definovat pouze ty, jejichž význam podle našeho názoru není zcela jednoznačný či triviální. Konceptualizací se rozumí takové procesy poznávací činnosti člověka, které pomáhají porozumět informacím a vedou tudíž k tvorbě konceptů, jejich struktur a celého konceptuálního systému v psychice člověka. Z toho vyplývá, že konceptuální systém je jistá mentální organizace či systém, kde se shromažďují všechny

koncepty. Kognicí rozumíme proces poznání a kognitivní báze je pak souhrn znalostí určitého lingvokulturního společenství, které jsou v jeho povědomí. N. B. Korina a N. F. Alefirenko vidí termín *kognice* širěji. «Если бы термин *когниция* был абсолютным синонимом к термину *познание*, то сложно было бы возражать тем учёным, которые считают когнитивную лингвистику лишь «иносказательным переложением» традиционной менталингвистики. Однако понятие «когниция» шире ранее бытовавшего понятия «познание», поскольку означает и сам познавательный акт (процесс приобретения знаний), и его результаты» (Korina, Alefirenko, 2011: 10). Národně-kulturní prostor pak V. A. Maslova definuje jako "информационно-эмоциональное поле, виртуальное и в то же время реальное пространство, в котором человек существует и функционирует, и которое становится осознаваемым при столкновении с явлениями иной культуры. Сюда входят все явные и потенциальные представления (как общенациональные, так и индивидуально-личностные) о феноменах культуры у членов данного культурно-национального сообщества" (Maslova 2008: 32-33). Velice důležitým pojmem, který V. A. Maslova uvádí, jsou kulturní konstanty, které již dříve také popisoval Ju. S. Stěpanov). To jsou podle ní takové koncepty, které se objevily v dávné minulosti a jsou dosud sledovány prostřednictvím názorů myslitelů, spisovatelů a rodilých mluvčích. N. F. Alefirenko pak podtrhuje význam termínu *jazykový význam*, jelikož se výrazně liší od pojmu *předmětný význam*. A vyzdvihuje také pojem *jazykové vědomí*, jež souvisí se vzájemným vztahem jazykového významu a smyslu. Jazykové vědomí podle něj «использует вербализованные знания, которые служат средством активизации соответствующих элементов когнитивного сознания, прежде всего социального, культурного и мировоззренческого происхождения» (Korina, Alefirenko, 2011: 10). Výsledkem je pak transformace kognitivních elementů na jazykové, jejímž důsledkem je pak tvoření specifických kulturních artefaktů, které jsou jazykové «образы, символы, знаки, заключающие в себе результаты эвристической деятельности всего этнокультурного сообщества» (Korina, Alefirenko, 2011: 11). Jazyk se tedy tímto způsobem stává nejen prostředkem komunikace a kategorizace konceptuálního obrazu světa, ale také způsobem určité determinace chování lidí v určité etnokulturní společnosti (Korina, Alefirenko, 2011). Problémy, kterými se kognitivní lingvistika zabývá a které se snaží objasnit či zmapovat, jsou četné, například fakt, že ve vědomí člověka zůstávají pouze silnější pojmy, zatímco pojmy slabší jsou vytlačovány na okraj, ty silnější jsou pak reprezentovány slovy. Může se tak stát, že existuje koncept dané

skutečnosti, avšak v daném jazyce pro něj neexistuje žádný výraz či výraz jednoslovný. Kognitivní lingvisté také chápou roli asociace a apercepce, jež ovlivňují to, které jevy a skutečnosti jsou zachyceny v jazyce. E. S. Kubrjakova dále poznamenává, že k úkolům kognitivní lingvistiky patří "и описание/изучение систем представления знаний и процессов обработки и переработки информации, и — одновременно — исследование общих принципов организации когнитивных способностей человека в единый ментальный механизм, и установление их взаимосвязи и взаимодействия" (Kubrjakova, 2004: 8-9). K úkolům kognitivní lingvistiky dále patří pochopení role účasti jazyka v procesech poznání a pochopení světa, zjištění vztahu konceptuálního a jazykového systému, dále se snaží zjistit, jak jazyk přijímá, zpracovává a předává informace o světě, pochopit a popsat způsob kategorizace znalostí a popsat její způsoby a vyřešit problematiku jazykového obrazu světa.

Jak jsme zatím mohli pozorovat a uvidíme i v dalších kapitolách, kognitivní lingvistika ne nejaktivněji zkoumána (v rámci slovanských zemí) zejména v Rusku, v zemích SNG a v Polsku, v české jazykovědě se jí zabývá okruh lingvistů kolem I. Vaňkové, zejména z hlediska JOS. Jinak se jí věnují spíše v rámci jiných oborů, jako např. filosofie a psychologie (Korina, Alefirenko, 2011).

1.3 KONCEPT A JEHO POJETÍ

Jak již víme, základním pojmem a předmětem zkoumání kognitivní lingvistiky je koncept. Různí vědci nazývali v procesu vývoje vědy koncept různě (např. lingvokulturém, mytologém, logoepestém), avšak termín *koncept* se ukázal jako nejživotaschopnější. Pojetí konceptu se v různých jazykových školách liší a existují různé variace tohoto pojmu. Jde o to, že koncept spadá do nepozorovatelné kategorie myslí, což vytváří příliš velký prostor pro jeho výklad. V ruské vědě slovo *koncept* jako první užil a definoval S. A. Askoldov-Aleksejev v roce 1928. Definoval jej jako "мысленное образование, которое замещает в процессе мысли неопределенное множество предметов, действий, мыслительных функций одного и того же рода (концепты растение, справедливость, математические концепты)" (Askoldov-Alexejev, 1928: 4). Jeho současník D. S. Lichačev definuje koncept jako "обобщенную мыслительную единицу, которая отражает и интерпретирует явления действительности в зависимости от образования, личного опыта, профессионального и социального опыта носителя языка и, являясь своего рода

обобщением различных значений слова в индивидуальных сознаниях носителей языка, позволяет общающимся преодолевать существующие между ними индивидуальные различия в понимании слов" (Lichačev, 1993, Popova, Stěrnin, 2007: 30). Koncept podle D. S. Lichačeva nevzniká z významů slov, ale je výsledkem spojení osvojeného významu s osobní životní zkušeností mluvčího (tamtéž). Podle E. S. Kubrjakovové je koncept "оперативная единица памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и языка мозга, всей картины мира, квант знания. Самые важные концепты выражены в языке" (КСКТ, стр. 90-92). V. I. Karasik ve své práci uvádí přístupy různých vědců ke konceptu. Tak například Ju. Stěpanov vnímá koncept jako myšlenku, která zahrnuje abstraktní, konkrétně-asociativní a emocionálně-hodnotící znaky a také jakousi zhuštěnou historii pojmu. D.S. Lichačev pod pojmem koncept chápe osobnostní pochopení, tedy interpretaci objektivního smyslu a pojmu jako obsahového minima významu, V.V. Kolesov vidí pod pojmem koncept podstatu pojmu - jevy v jejich základních formách, tedy obrazech, pojmech a symbolech. Podle definice A. A. Zalevské je koncept "объективно существующее в сознании человека перцептивно-когнитивно-аффективное образование динамического характера в отличие от понятий и значений как продуктов научного описания (конструктов)" (Zalevskaja, 2001, str. 39). S. G. Vorkačev definuje koncept jako operační jednotku mysli, zatímco V. V. Krasnych jako maximálně abstrahovanou myšlenku "kulturního předmětu", který nemá vizuální prototypický obraz, i když jsou možné vizuálně-obrazné asociace s ním spojené. (Krasnych 2003: 272). V. V. Krasnych také definuje národní koncept, tedy jednotku vysokého stupně abstrakce, mající národně-kulturní specifikum, které se nazývá slovem, jež zahrnuje slovní asociace na jméno konceptu (Popova, Stěrnin, 2007: 32). Sám V. V. Karasik chápe koncept jako "ментальные образования, которые представляют собой хранящиеся в памяти человека значимые осознаваемые типизируемые фрагменты опыта" («Введение в когнитивную лингвистику», 2004, с. 59) nebo jako "фрагмент жизненного опыта человека" (Karasik, 2004). Autoři Z. D. Popova a I. A. Stěrnin, shrnující poznatky všech výše uvedených autorů, definují koncept jako "дискретное ментальное образование, являющееся базовой единицей мыслительного кода человека, обладающее относительно упорядоченной внутренней структурой, представляющее собой результат познавательной (когнитивной) деятельности личности и общества и несущее комплексную информацию об отражаемом предмете или явлении, об интерпретации данной информации общественным сознанием и его отношении к

данному предмету или явлению" (Popova, Stěrnin, 2007: 301) a tu část konceptosféry zachycenou znaky daného jazyka nazývají sémantickým prostorem jazyka (tamtéž). Významná ruská vědkyně V. A. Maslova definuje koncept jako "ментальную сущность, которая имеет имя в языке и отражает культурно-национальное представление человека о действительности" (Maslova, 2004: 4), tato se opírá o definici Heideggera, který konceptem nazývá "семантическое образование, отмеченное лингвокультурной спецификой и тем или иным образом характеризующее носителей определенной этнокультуры" (viz tamtéž: 21).

V našem výzkumu se budeme opírat o definici V. A. Maslové, jelikož se pro náš výzkum ukázala jako nejvhodnější.

N. B. Korina a N. F. Alefirenko koncepty rozdělují do několika skupin (представления, схемы, понятия, фреймы, сценарии, гештальты), jsou víceúrovňové, většinou jeden zahrnuje více jiných, např. frejm je slovo *стадион*, *посещение стадиона* je scénář, a geštalt zahrnuje všechny předchozí skupiny (Korina, Alefirenko, 2011).

Je ale třeba podtrhnout postuláty, které vytvořili na základě svého výzkumu Z. D. Popová a I. A. Stěrnin, a to, že koncept a konceptosféra mají neverbální charakter a verbalizovaná, přičemž různými způsoby, je jen jeho část. Ztotožňujeme se také s tvrzením, že koncept je vyjádřen různými znaky - jazykovými i nejazykovými (např. gesta) - a dokonce nemusí být v daném jazyce vyjádřen vůbec. Obzvláště zdůrazňují, že koncept se nerovná slovu - ne každý koncept musí být vyjádřen slovem. Pak vzniká jistá lakunárnost - tedy jev, kdy pro určitý koncept neexistuje v daném jazyce výraz. Toto tvrzení je stěžejní pro naši práci, jelikož srovnáváme několik jazyků a jazykových obrazů světa a zkoumáme právě tato prázdná místa, tedy to, co v jednom jazyce je vyjadřováno a v jiném není, a zda tato absence znamená i absenci samotného konceptu či pouze jeho verbálního vyjádření. Zkoumáme tedy národní specifičnost konceptu. Tento poznatek také mapuje, jaké skutečnosti jsou komunikativně relevantní a jaké naopak nerelevantní pro určitý národ, jaké endemické koncepty důležité pro danou kulturu se vyskytují v různých jazycích a jaké koncepty jsou naopak společné všem nebo alespoň některým kulturám či etnikům.

Koncept je podle jejich názoru neustále ve vývoji, může se měnit, některé jeho významy mohou mizet a objevovat se nové, totéž platí pro konceptosféru. Konceptosféru pak chápou jako "область знаний, составленную из концептов как ее единиц" a dále jako "упорядоченную совокупность концептов народа,

информационную базу мышления" (Popova, Stěrnin, 2007: 35-36). V. A. Maslova definuje konceptosféru jako "совокупность концептов, из которых, как из мозаичных кусочков, складывается полотно миропонимания носителя языка" (Maslova 2008: 34). Z. D. Popova se I. A. Stěrninem dále zavádějí pojem "nominativní pole konceptu". To je podle nich souhrn jazykových prostředků, které nějakým způsobem objektivizují (verbalizují, reprezentují či zhmotňují) koncept v určitém období rozvoje společnosti (Popova, Stěrnin 2007). Mezi tyto prostředky patří například přímé nominace konceptu, odvozené či přenesené nominace, slova se stejným kořenem a jednotky různých slovních druhů, které napomáhají verbalizaci konceptu, okazionalizmy, ustálená slovní spojení, kontextuální synonyma, frazeologismy, parémie, metaforické nominace, přirovnání zahrnující koncept atd. Frazeologismy jsou pak vnímány nikoliv jako samostatné koncepty, ale jako způsoby jeho verbalizace. Paremiologickou zónu jazyka tito autoři vydělují zvlášť, neboť odráží ne současné, nýbrž historické představy o světě. Toto nominativní pole se časem mění, důkazem toho jsou například starší frazeologické slovníky (např. Lidová rčení J. Zaorálka), jejichž obsah se od současných sémanticky liší - popisují se zde jiné koncepty než například ve Slovníku české frazeologie a idiomatiky F. Čermáka. Tyto neměnné koncepty v jazyce setrvávají, zatímco slabé koncepty z jazyka postupně vymizí (například frazeologická přirovnání týkající se barev či tělesných atributů zůstaly v jazyce v nezměněné podobě *dobres* (např. *černý jako uhel, červený jako rajče, bílý jako stěna, tlustý jako sud, krásná jako růže*), zatímco konkrétní metafory expresivního či historického charakteru dnes mluvčí jazyka neznají (*nosí s sebou pokladnici, vlasy jako pazdeří, je pokopaný od motýlů, huba jak kamnovec, červený jak brunát*). Slovníky přísloví jsou také důkazem tvrzení, že parémie odráží spíše historickou konceptosféru než tu současnou.

1.4 LINGVOKULTUROLOGIE A JAZYKOVÝ OBRAZ SVĚTA

Pojem *obraz světa* není nový. Poprvé se objevil v pracích fyziků již na přelomu 19. a 20. století, i když o podstatě tohoto pojmu mluvil již Aristoteles ve své *Rétorice* a *Poetice*. V 60. letech 20. století byl problém jazykového obrazu světa součástí sémiotiky. Píší o něm také němečtí filozofové (Humboldt, Heidegger, Herder), z jejichž prací čerpají američtí etnolingvisté E. Sapir a B. Lee Whorf, kteří stojí za hypotézou jazykového relativizmu. V Rusku se jím jako první zabýval Ju. N. Karaulov a významně přispěl také B. A. Serebrennikov. Na ně navázali další vědci, jejichž jména zde již byla zmíněna v souvislosti s kognitivní lingvistikou. Nejvýznamnějšími centry

výzkumu jazykového obrazu světa jsou zejména Polsko a Rusko. V Polsku byl jedním z prvních badatelů v této oblasti Kazimierz Adjukiewicz, který již v roce 1934 vyjádřil myšlenku "Nie tylko niektóre, ale wszystkie sądy, które przyjmujemy i które tworzą nasz obraz świata, nie są jeszcze jednoznacznie wyznaczone przez dane doświadczenia, lecz zależą od wyboru aparatury pojęciowej, przy pomocy której odwzorowujemy nasze doświadczenia. Możemy jednak wybrać taką lub inną aparaturę pojęciową, przez co zmieni się cały nasz obraz świata." (Bartmiński 2009: 11). Vyjadřuje tedy myšlenku, že jazykový obraz světa se může změnit prostřednictvím samotného jazyka a sám jazyk určuje to, jaký JOS bude.

Jak uvádí Irena Vaňková ve své stati v časopise Slovo a slovesnost, jazyk není pouze strukturou nebo nástrojem, ale i specifickou interpretací obrazu světa. Cituje E. Sapira, který nazývá jazyk "symbolickým průvodcem po kultuře", nebo L. Wittgensteina a jeho slova "hranice mého jazyka jsou hranicemi mého světa" (Vaňková, 1999). Tvrzení obou těchto autorů nám pomohou pochopit to, co představuje právě pojem *jazykový obraz světa*. Kultura každého národa se velkou měrou odráží v jeho jazyce, což je možné vidět nejen v jednotlivých slovech, ale zejména ve frazeologii, stejně tak "můj svět" představuje tu oblast, kterou dokážu popsat svým jazykem. Člověk je s jazykem těsně spojen, jazyk a možnost hovořit a vyjadřovat své myšlenky pro něj představuje mimo jiné i odlišnost od jiných živočichů. Chceme-li zkoumat jazykový obraz světa, zkoumáme vlastně vztah jazyka k lidské mysli, a to jak v aspektu individuálním, tak kolektivním, tudíž i kulturním, a jejich prostřednictvím i vztah k světu. I. Vaňková dále popisuje vztah jazyk - kultura, kdy jazyk má být jedním z hlavních komponentů kultury a kultura má být obsažena v jazyce, v jeho systému a způsobu jeho používání v řeči i v textech (Vaňková, 1999). Dále uvádí, že "jazyk je viděn ne(jen) jako prostředek sloužící k výměně informací, ale především jako rezervoár kolektivní zkušenosti daného společenství, která odráží jeho hierarchii hodnot i systémy vztahů, a zároveň také jako činitel umožňující člověku vstup do světa a jeho poznání. Jazyk představuje model světa: funguje tak, že utváří naše vidění světa a ovlivňuje jeho obraz" (Vaňková, 1999: 216). Souhlasí s J. Anusiewiczem, který říká, že svět poznáváme jak bezprostředně, tak i zprostředkovaně, a činitelem, který zprostředkovává kontakt mezi námi a skutečností, jsou "jazykově artikulované znalosti o tomto světě". Jazyk nám tedy udává kategorie, a to jak gramatické, tak sémantické i pragmatické, s jejichž pomocí vnímáme, utváříme a hodnotíme skutečnost. Vidíme tedy, že jazyk a skutečnost, tedy svět, jsou ve vzájemném a neoddělitelném vztahu. Při

našem pohledu na svět hraje nejvýznamnější roli jazyk mateřský, ten umíme navždy a také lépe než jakékoliv jiné jazyky, je to jazyk, ve kterém myslíme, ve kterém prožíváme. V této souvislosti se také mluví o "brýlích mateřského jazyka, které máme stále nasazený, aniž si tento fakt plně uvědomujeme" (Vaňková, 2005: 49). Lidé bilingvní pak nahlíží na svět dvěma způsoby, prostřednictvím dvou jazykových obrazů světa.

V této práci můžeme prostřednictvím frazeologie pozorovat, jak myslí a jak co prožívají jiné národy, jaký mají pohled na svět. Pojetí světa nebo jeho jazykový obraz je přitom v mateřském jazyce všeobecně vnímán jako "naivní", tj. nevědecký - antropocentrický, v jeho středu tedy stojí člověk. Irena Vaňková uvádí tuto definici jazykového obrazu světa: je to "způsob, jakým jazyk konceptualizuje skutečnost - jak ji tedy interpretuje" (Vaňková, 2000: 23). Američtí lingvisté ho definují jako "konceptualizaci světa obsaženou v jazyce" (Vaňková, 2005: 47). "Každý jazyk podává specifickou, jistým společenstvím sdílenou interpretaci světa" (tamtéž). Vaňková pak uvádí na základě daných poznatků definici: "v jazyce uložená interpretace skutečnosti, kterou je možno chápat jako souhrn soudů o světě. Mohou to být buď soudy ustálené v samém jazyce, v jeho gramatických formách, ve slovníku, ve fixovaných textech (např. v příslovích) nebo jazykovými formami a texty pouze implikované" (Tamtéž: 51-52), tuto definici přejala od J. Bartmiňského ("językowy obraz świata jest zawarta w języku, różnie zwerbalizowana interpretacja rzeczywistości dająca się ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sady "utrwalone", czyli mające oparcie w samej materii języka, a więc w gramatyce, słownictwie, w kliszowanych tekstach (np. przysłowia), ale także sądy presuponowane, tj. implikowane przez formy językowe, utrwalone na poziomie społecznej wiedzy, przekonań, mitów i rytuałów" (Bartmiński 2009: 12). Další definice, tentokrát definice R. Grzegorzycové, zní: "je to způsob chápání světa (jeho percepce a konceptualizace), který lze vyčíst z jazykových faktů, tj. z flektivních a derivačních zákonitostí jazyka, z frazeologie, ze synonymických skupin, svědčících o svébytné kategorizaci světa, a konečně i z konotací a stereotypů spjatých s pojmenovávanými objekty" (viz tamtéž: 52), ta dále definuje JOS jako "strukturę pojęciową utrwaloną (zakrzeploną) w systemie danego języka" (Bartmiński 2009: 12). Definice R. Tokarského pak říká, že jazykový obraz světa je "soubor pravidel uložených v gramatických kategoriích (flektivních, slovotvorných, skladebných) a v sémantických strukturách lexika, ukazujících pro daný jazyk typické způsoby vidění jednotlivých součástí světa, hierarchii, která v nich vládne, i hodnoty, které dané jazykové

společensví akceptuje" (viz tamtéž) (" 'zbior prawidłowości' zawartych w związkach gramatycznych i strukturach leksyki, pokazujacych rózne sposoby widzenia i rozumienia świata (Tokarski 1999)" (Bartmiński 2009: 12)). Můžeme tedy vidět, že česká kognitivní věda značně čerpá z polské školy.

E. V. Ivanova ve své publikaci cituje definici E. S. Jakovlevové, která říká, že jazykový obraz světa je "зафиксированная в языке и специфичная для данного коллектива схема восприятия действительности" (Ivanova, 2002: 14/Jakovleva 1994: 9), je to také "отражение в языке представлений о мире, осуществляемое человеческим менталитетом данного языкового коллектива" jak uvádí Z. M. Volockaja a A. V. Golovačeva. Jazykový obraz světa podle T. V. Cuvjanové je pak „результат переработки информации о среде и человеке" (Maslova, 2004: 28). Obraz světa, jak dále uvádí G. A. Bruťjan, je "целостный, глобальный образ мира, который является результатом всей духовной активности человека, она возникает у человека в ходе всех его контактов с миром" (tamtéž).

I významní ruští kognitivní lingvisté Z. D. Popova a I. A. Stěrnin se ve své práci Kognitivní lingvistika zabývají pojmem obraz světa. Tento chápou jako "упорядоченную совокупность знаний о действительности, сформировавшуюся в общественном (а также групповом, индивидуальном) сознании" (Popova, Stěrnin, 2007: 51). Podle nich existují dva obrazy světa - bezprostřední a zprostředkovaný. Bezprostřední obraz světa je takový, který získáváme přímým smyslovým poznáním okolních skutečností, zatímco zprostředkovaný obraz světa je výsledkem fixace konceptosféry sekundárními znakovými systémy, které materializují či realizují bezprostřední obraz světa. Součástí bezprostředního obrazu světa je tzv. kognitivní obraz světa, jelikož konceptuální chápání skutečnosti, stejně jako mentální stereotypy, které ovlivňují chápání různých skutečností, jsou výsledkem kognice. Pod kognitivním obrazem světa tito autoři chápou "ментальный образ действительности, сформированный когнитивным сознанием человека или народа в целом и являющийся результатом как прямого эмпирического отражения действительности органами чувств, так и сознательного рефлексивного отражения действительности в процессе мышления" (Popova, Stěrnin, 2007: 52). Dále rozdělují obraz světa na perceptivní, tedy takový, který vnímáme svými smysly, proti němu stojí kognitivní, který se snaží materiálně popsat abstraktní koncepty.

Při definování jazykového obrazu světa Z. D. Popova a I. A. Stěrnin vycházejí z definic dalších vědců, například Pimenové, která jej definuje jako "совокупность

знаний о мире, которые отражены в языке, а также способы получения и интерпретации новых знаний" (Pimenova, 2004b, 5), dále Leont'jeva a Krasnych, kteří jej chápou jako "мир в зеркале языка", а образ světa vnímají jako "отображение в психике человека предметной окружающей действительности" (Leont'jev, 1993: 18; Krasnych, 2003: 18). Sami pak definují jazykový obraz světa jako "совокупность зафиксированных в единицах языка представлений народа о действительности на определенном этапе развития народа, представление о действительности, отраженное в значениях языковых знаков — языковое членение мира, языковое упорядочение предметов и явлений, заложенная в системных значениях слов информация о мире" (Popova, Stěrnin, 2007: 54). Stejně jako V. A. Maslova hovoří o naivním obrazu světa jakožto obrazu primitivním.

Dalším významným jazykovědcem, který se zabývá obrazem světa, а to všemi jeho typy (vědecký, jazykový), je O. A. Kornilov, který tvrdí, že jediná správná definice pojmu *jazykový obraz světa* neexistuje, mimo jiné i proto, že sám pojem jazykový obraz světa není vědeckým termínem. Obraz světa podle něj musí představovat "тем или иным образом оформленную систематизацию плана содержания языка" Kornilov, 2003: vyděluje také dva způsoby chápání tohoto pojmu, а to lingvistický а kulturologický. V kulturologii pak podle něj existují dva výklady pojmu jazykový obraz světa, а to jednak jako "огромная кладовая иллюстративного лингвистического материала для подтверждения тех или иных черт национального характера", а jednak jako "источник знания о национальном характере и менталитете", z tohoto pohledu je tedy jazykový obraz světa jakousi databází, prostřednictvím jejíhož výzkumu můžeme vyvozovat závěry о zvláštěnostech národního názoru на svět. Znalost tohoto jazykového obrazu národa je nutnou podmínkou znalosti národní kultury а mentality (Kornilov, 2003: 79). O. A. Kornilov kromě jazykového obrazu světa uvádí i pojem *vědecký obraz světa*. Ten je podle něj zařazen v terminologiích jednotlivých věd zkoumajících svět nebo jeho části. Příznačné pro vědecký obraz světa je, že se neustále mění а je společný všem jazykovým společenstvím s příslušnou tradicí. Základní otázkou, kterou si O. A. Kornilov v této souvislosti klade, je, zda se změní obraz světa, když se změní vědecké poznatky о již známé skutečnosti. Odpovědí je, že pro většinu lidí se obraz již známé skutečnosti nezmění. Doplňme-li všeobecně platnou definici о nové přesnější poznatky nebo ji vyvrátíme, на jazykový obraz světa nové informace с největší pravděpodobností mít vliv nebudou. Například lidé budou stále říkat, stejně jako в давnych dobách, že

Měsíc, jakožto nebeské těleso, svítí, i když je již dávno známo, že tomu tak není, jelikož se od něj odráží svit Slunce. T. Je. Pomykalova hovoří také o národním jazykovém obrazu světa, kterému se do značné míry věnuje tato práce: „национально-языковая картина мира представляет собой систему вербальных знаков, отражающих социально-историческое, духовно-культурное восприятие действительности национальным союзом людей“ (Pomykalova, Opole: 2007). I. Vaňková a jiní uvádějí ještě pojem "naivní" obraz světa, tedy takový, který je vlastní "průměrnému" člověku. Základem kognitivní výbavy člověka je podle I. Vaňkové kromě "antropocentrismu, kotvícího v naší tělesnosti a specifickém smyslovém aparátu, také schopnost konceptualizace založené na metaforickém základě. Konceptuální metafory jsou tedy jedním z hlavních fenoménů konstituujících běžné lidské vědomí a vědění o světě" (Vaňková, 2007:119). Význam metafory je pro jazykový obraz světa tedy stěžejní. Frazeologie jakožto jeden z nejdůležitějších prostředků jazykového obrazu světa je sama založena na obrazech a obraznosti, k čemuž využívá metafory. Ty používáme v jazyce častěji, než si uvědomujeme. Metafory nejsou pouze obraznými pojmenováními objektů, jako například zlatý kotouč, beránci na nebi nebo armáda nezaměstnaných, ale i samostatná slovesa a další slovní druhy v určitých kontextech, jejichž význam mnohdy ani nepovažujeme za přenesený (například pustil se do mě, rozmetal moje argumenty, napadal moje názory, vzplanul vášní a jiné). Mezi metafory patří i jiné konstrukce, jejichž význam chápeme jako samozřejmý a ani je za metafory nepovažujeme (např. nahlížení na čas prizmatem peněz - mrhat časem, využívat čas, plýtvat časem aj.), patří sem i metonymie či personifikace. Jak uvádí G. Lakoff, "podstatou metafory je chápání a prožívání jednoho druhu věci z hlediska jiné věci" (Lakoff, 2002: 17). Frazeologismy jsou velmi často založeny na metafoře. Metafory vznikají na základě zkušeností, tyto jsou reprodukovatelné. Reprodukovatelnost je pak jedním z hlavních znaků frazeologické jednotky. Znamená to, že se tyto jednotky používají v jakési dané formě či jazykové struktuře, a to v jazyce celého národa či etnika, aniž by se například jednotlivci v daném etniku navzájem znali. Každý z nich je přitom schopen daný frazeologický obrat použít ve správné situaci či vysvětlit jeho význam, spojuje si ho se stejnými obrazy jako ostatní jednotlivci téhož etnika či národa. Například frazém *holka jako obrázek* bude na území celé České republiky znamenat hezká, krásná, stejně jako frazeologická jednotka *писаная красавица* totéž na území celého Ruska. Jednotka *parece una bruja* (vypadá jako čarodějnice) pak bude ve všech částech Španělska znamenat "ošklivá". Mnoho frazeologismů má paralely hned v několika jazycích, pak

mluvíme o frazeologii internacionální. Je tedy zřejmé, že některé metafory se vyskytují ve stejné formě ve více jazycích, tedy v souvislosti s určitým jevem vznikají u více národů či kultur stejné představy. Jedním z nejdůležitějších aspektů pro jazykový obraz světa a frazeologii je tedy metafora.

Také kultura a mentalita mají na národní jazykový obraz světa neodmyslitelný vliv. Pokud mluvíme o interakci mezi frazeologií a jazykovým obrazem světa, jejíž existence je neoddiskutovatelná, velice cenné informace v této oblasti přináší ruská badatelka V. N. Telija. Ta uvádí pojem *kulturní konotace*. To je podle ní "интерпретация денотативного или образно мотивированного, квазиденотативного, аспектов значения в категориях культуры" (Telija, 1996: 214). Velký důraz přitom klade na obrazný základ. Jedním ze základních znaků frazeologismů je podle ní obrazně-situační motivace, která je spojená s lidským pohledem na svět. Frazeologismy, jak říká dále, "возникают в национальных языках на основе такого образного представления действительности, которое отображает обиходно-эмпирический, исторический или духовный опыт языкового коллектива, который безусловно связан с его культурными традициями, ибо объект номинации и речевой деятельности - это субъект национальной культуры" (tamtéž). Frazeologie vyjadřuje národní svébytnost národa. Pokud studujeme frazeologii z pohledu jazykového obrazu světa nebo opačně jazykový obraz světa z pohledu frazeologie, přičemž počítáme s pojmem kulturní konotace, vycházíme z tvrzení, že "система образов, закреплённых во фразеологическом составе языка, служит своего рода «нишей» для кумуляции мировидения и так или иначе связана с материальной, социальной или духовной культурой данной языковой общности, а поэтому может свидетельствовать о ее культурно-национальном опыте и традициях" (tamtéž: 215). Pokud je frazeologismus kulturně a národně specifický, musí se tato specifická nějakým způsobem zobrazovat ve znakové organizaci a musí být nějakým způsobem uváděna. Prostředkem daného zobrazení je obrazný základ a způsobem uvádění je interpretace obrazného základu ve znakovém kulturně-národním prostoru daného jazykového společenství.

Pojem *kulturní konotace* je hlavním pojmem lingvokulturologie. To je "научная дисциплина, исследующая воплощенные в живой национальный язык материальную культуру и менталитет и проявляющиеся в языковых процессах в их действенной преемственности с языком и культурой этноса, лингвокультурология тогда призвана исследовать и описать взаимодействие

языка и культуры не только и не столько в ее этнических формах (которые привлекаются скорее как свидетельства преемственности культуры этноса и культуры национальной), сколько в формах национальной и общечеловеческой культур в их современном состоянии или в определенные синхронные срезы этого взаимодействия" (tamtéž: 216). Další definice lingvokulturologie uvádí, že se jedná o "ту часть лингвистики, которая посвящена изучению и описанию корреспонденции языка и культуры в синхронном их взаимодействии" (tamtéž: 217). V. Krasnych uvádí, že lingvokulturologie je „дисциплина, изучающая проявление, отражение и фиксацию культуры в языке и дискурсе“ (Krasnych, 2002: 12). Lingvokulturologie tedy zkoumá hlavně živé komunikační procesy, tedy konkrétněji spojení mentality národa s jazykovými výrazy, které jsou v těchto komunikačních procesech užívány. V. A. Maslova, jejíž práce je také jedním z cenných zdrojů této práce, pak definuje lingvokulturologii jako vědu, která "studuje jazyk jako kulturní fenomén", jinými slovy, je to věda pohybující se na pomezí lingvistiky a kulturologie, která zkoumá, jak se v jazyce odrazila kultura národa a jak je to v jazyce zachyceno.

Během vývoje lingvokulturologie se vytvořily různé části této vědy, například diachronická lingvokulturologie, která zkoumá stav jazyka a kultury v určitém časovém období, srovnávací lingvokulturologie, která porovnává lingvokulturologické projevy různých etnik, lingvokulturní lexikografie, která se zabývá sestavováním speciálních lingvokulturologických slovníků a další (Maslova, 2001). Lingvokulturologie se snaží najít odpovědi na otázky: Jak se kultura účastní vytváření jazykových konceptů?, Ve které části významu jazykového znaku se přidávají "kulturní smysly"?, Poznávají tyto smysly mluvčí a posluchači?, Mají tyto smysly vliv na řečovou strategii? a další včetně systematizace pojmů této vědy (tamtéž). Z výše uvedených poznatků jasně vyplývá, že jazykový obraz světa a frazeologie jsou těsně spojeny a důležitou roli zde hraje zejména antropocentrický přístup, kultura a mentalita národa jakožto nositele jazyka. (Mentalitou se podle Z. D. Popové a I. A. Stěrnina rozumí "специфический способ восприятия и понимания действительности, определяемый совокупностью когнитивных стереотипов сознания, характерных для определенной личности, социальной или этнической группы людей" a vyděluje se z ní skupinová mentalita, pod kterou rozumíme mentalitu určitých profesních, genderových, věkových a dalších skupin, národní mentalita a individuální mentalita (Popova, Stěrnin 2007: 57-58)).

Na základě výše uvedených poznatků se vědci pokusili popsat jednotlivé vlastnosti jazykového obrazu světa. Uvádí se především výběrovost, dynamičnost, transcendentnost, axiologičnost, heterogenost, integrálnost a kontextuálnost. Heterogenost jazykového obrazu světa spočívá v tom, že je diferencován v různých vrstvách i aspektech, například dialektologickém, sociálním, stylovém či podle sfér komunikace. Základem je ale přirozený obraz světa, tedy antropocentrický a entocentrický. Dynamičnost poukazuje na to, že jazykový obraz světa je neustále v pohybu, vyvíjí se, avšak jeho základ, získaný od předků, přetrvává. Výběrovost v podstatě znamená, že jisté aspekty se v jazyce objevují více, jiné méně (například v eskymáčtině existují stovky výrazů pro různé druhy sněhu či bílé barvy, naproti tomu v afrických jazycích existuje zpravidla jeden nebo žádný). Axiologičnost poukazuje na hodnotící charakter jazykového obrazu světa, přičemž na vrcholu pyramidy stojí člověk a vše lidské. Co se týče integrálnosti a kontextuálnosti, zde se popisuje praktický a pragmatický vztah ke světu ve vztahu k teoretickému nahlížení na něj. Transcendentnost spočívá v jakési nadjazyčnosti či metajazyčnosti, kdy jazyk a metajazyk jsou provázány a neustále se prolínají. Zde hraje velkou roli metaforické myšlení (Vaňková, 2005).

I. A. Stěrnin a Z. D. Popova popisují prvky jazykového obrazu světa, což jsou podle nich nominativní prostředky jazyka (lexémy, ustálené nominace, frazeologismy, které odrážejí klasifikaci objektů národní skutečnosti), funkcionální prostředky jazyka (výběr lexika a frazeologie, které je národem aktivně používáno, tedy se jedná o komunikativně relevantní prostředky), obrazné prostředky jazyka (například metafory či přenesené významy) a fonosémantika jazyka.

Jak zde již bylo zmíněno, jazykový obraz světa je antropocentrický. V jeho středu je člověk a jeho subjektivně vnímané tělo, jeho velikost, stavba, vnímání, smysly atd. Obecně je v jazykovém obrazu světa vždy člověk na prvním místě, vše lidské je vnímáno jako pozitivní, člověk je také středobodem jeho hodnocení, a to jako subjekt i jako objekt. Mnozí badatelé hovoří o antropocentrickém charakteru nejen jazyka, ale i frazeologie jako jeho části. Proto mnoho frazeologismů popisuje vnější stránku lidského těla, tedy vzhled člověka, který je předmětem zájmu této práce.

Lingvokulturologický výzkum si tedy klade za cíl popsat jazyk jako systém, objasnit to, co v jazyce existuje a jak jsou jeho elementy uspořádány. Hlavní problémy, na které se lingvokulturologie zaměřuje, jsou například zjištění univerzálních a národně specifických vlastností diskurzu, nalezení a klasifikace faktorů, které podmiňují národní

specifičnost diskurzu, vztah vědomí a kultury a mnoho jiných (Krasnych, 2002: 14). Principy univerzálnosti a národní specifičnosti lze samozřejmě lépe pozorovat na jednotkách obsahujících reálie daných zemí (mytologie, literatura, historie), nicméně rozdíly v JOS a v působení jednotlivých obrazů na člověka jakožto příslušníka určitého národa, se dají pozorovat i v obecné rovině, tedy ve FJ, neobsahujících jména vlastní. Komparativní analýzou takovýchto frazeologismů pak můžeme určovat, které jednotky jsou internacionální a které a do jaké míry národně-specifické. (Stěpanova, Arkhanhelska, Polishchuk, Rajnochová, Svašková, 2016).

Naše práce se ztotožňuje s pojetím jazykového obrazu světa podle E. S. Jakovljevové, jelikož se jeví jako nejvšeobecnější a nedopouští mylné a zavádějící výklady, avšak souhlasíme také s definicemi a názory O. A. Kornilova, V. A. Maslové i Z. D. Popové a I. A. Stěrnina, které mu jsou blízké.

2. PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 OBLIČEJ A JEHO ČÁSTI

2.1.1 BARVY OBLIČEJE VE FRAZEOLOGICKÉM OBRAZE SVĚTA

Jedním z dílčích cílů naší práce je zjistit, jak se liší vnímání barev obličeje v jazykovém obraze světa slovanských národů v porovnání s románským a germánským. Mluvíme-li o barvách obličeje, najdeme mezi frazémy ve všech třech studovaných jazycích rčení označující tři nejčastější barvy, a to červenou, bílou nebo bledou a černou či snědou, popřípadě opálenou. Jak později uvidíme, mnoho frazémů se shoduje ve všech třech jazycích, avšak vnímání uvedených barev jednotlivými národy, zejména slovanskými v porovnání s románským a germánským, je často také odlišné.

2.1.1.1 ČERVENÁ BARVA OBLIČEJE

Nejvíce frazémů popisujících obličej z hlediska barvy označuje **červenou** barvu obličeje. Červená barva popisuje obličej, který zčervenal v důsledku působení různých emocí, jako vášně, ostychu, studu, lásky, vzteku, ale také vlivem námahy či horkého slunce. Všechny tyto situace jsou zachyceny ve frazeologii. Co se týče červené barvy, metaforický základ všech frazémů je ve většině případů ve všech zkoumaných jazycích stejný, ale z hlediska množství frazémů jsou slovanské jazyky bohatší než španělština a angličtina. Podotýkáme však, že možné odlišnosti mohou být vyvolány nedostatečně obsáhlými slovníky v daných jazycích.

Obecně lze říci, že se nejčastěji přirovnává k ovoci a zelenině tedy k **plodům** (*красный как помидор, краснощекий как наливное яблочко, красный как свекла, červený jako rajče, červený jako jablíčko, červený jako malina, červený jako paprika, červený jako jahoda, chlapec jako šípek, červená jako kalina, czerwony jak burak, czerwony jak malina, czerwony jak pomidor, rumiany jak jablko, rojo como un pimienta, estar como una guinda, rojo como una zanahoria, estar rojo como un tomate, as red as a beetroot, as red as a cherry, red as beet*), ke **květinám** (*красный как маков цвет, как пион, красный как майская роза, červený jako růže, červený jako pivoňka, červený jako vlčí mák/makový květ, czerwony jak piwonja, czerwony jak mak, czerwony jak róža, rojo como un ababol, como una amapola, rojo como un clavel, red as rose, blush like a rose, as red as a poppy*), k **živočichům** (*красный как рак, rudý jako rak,*

červený jako krocan, červený jako kohout, jako opařené prase, červený jako tele, czerwony jak kogut, czerwony jak indyk, czerwony jak rak, rojo como un cangrejo, ponerse como un camarón, rojo como una culebra, as red as a turkey-cock, be as red as a lobster), **přírodním úkazům** (лицо румяное как закат, как заря, červený jako jiskra, červený jako oheň, červený jako plamen, czerwony jak iskra, czerwony jak żar, różowy jak zorza, stawać w ogniu, estar como una brasa, rojo como el fuego, as red as fire), k **předmětům** vytvořeným člověkem (красный как кирпич, алый как знамя, červená jako panenka, rudý jako cihla, czerwony jak cegła, red as brick), vznikají ale také obrazy spojené s krví (алый как кровь, červený jako krev, czerwony jak krew, rojo como la sangre, red as blood). V češtině, v ruštině, nepřímo v polštině, i španělštině ještě najdeme přirovnání k látkám (popř. konkrétním oděvům) a barvivům (красный как кумач, červený jako brunát, červený jako flanel, začervenala se jako holandské sukno, červený jako šarlat, czerwony jak starczyzna spódnica, rojo como la grana). Ve všech slovanských jazycích najdeme shodné přirovnání k různým druhům **pečiva** (лицо румяное, как блин, лицо румяное, как пирог, как хлеб из печи, как пышка, červený jak ovesný pecen/vdolek, czerwony jak toruński piernik), avšak ruské příklady nejsou zatím zaznamenány ve frazeologických slovnících, pocházejí z asociativního experimentu V. A. Maslovové.³

Shody ve dvou jazycích

V souvislosti s červenou barvou v obličeji vznikají i další obrazy, avšak ty již nenajdeme ve více než třech jazycích. Ve dvou jazycích najdeme tyto shody. V ruštině a češtině nalezneme obrazy spojené s horkem či varem (словно из бани вышел, začervenala se, jako by ji horkou vodou polil, polejvá ji var, je jak uvařený, jako by ji varem polil, jako by ji polil horkou vodou, červený jako opařené prase), v češtině pak najdeme obraz „červený = žhnoucí“ (zčervenala, že by od ní mohl svíčku rozsvítit, začervenala se, že by o něj sirku zapálil). Ve slovanských jazycích se užívá obraz zčervenání po určité část těla (určité části těla) (покраснеть до корней волос, покраснеть до ушей, zrudnout po kořínky vlasů, po uši, zaczerwienić się po same uszy, zaczerwienić się po włosy, po korzonki włosów). V angličtině existuje podobný obraz v jednotce *he blushed all over* (dosl. zrudnout od hlavy k patě – celý). V polštině a španělštině najdeme shodný obraz přirovnání k názvu barvy: *oblať go rumieniec*, *oblać*

³ Podobný experiment byl proveden námi v češtině. Respondenty byli nejčastěji studenti různých oborů, ale také širší veřejnost. Celkem se účastnilo přibližně 100 respondentů.

się szkarłatem, rojo como la purpura, rojo como el carmín, rojo como la grana, más rojo que bermellón).

Národně specifické jednotky

V češtině pak ještě existují specifické jednotky žertovného charakteru (*rudá jako záře nad Kladnem, rozpálenej jako hasičskej kalendář, tváře se jí blejštily jako psovi něco, červený, jako by byl vodstavenej na slivovici*), většina těchto jednotek ale pochází ze slovníku Lidová rčení J. Zaorálka a nejsou již aktuální. V angličtině jsme taktéž našli žertovnou a zároveň vulgární jednotku *go as red as farmer's arse on a frosty morning*.

Zajímavé je, že ve španělštině se vyskytuje přirovnání k **nadpřirozeným bytostem**. Existuje zde frazeologismus *rojo como el diablo* (dosl. rudý, červený jako ďábel). Vzniká asociace s peklem, které je od ohně červené, a ďábel tudíž také. V češtině existuje stejná jednotka, avšak ve spojení s barvou černou (*černý jako ďábel*) a význam je zde dvojitý – tmavý a špinavý. Za jednotku podobného charakteru můžeme považovat v polštině – *czerwony jak upiór*. V polštině je velice zajímavá jednotka *czerwony jak Turek* – přirovnání k národnosti. Tato se vyskytují spíše u vyjádření tmavého obličejce, viz dále. Odlišnost jazykového obrazu světa můžeme pozorovat zejména na španělštině. Nalezneme zde totiž jednotky obsahující názvy živočichů, kteří se vyskytují pouze u jižních zemí majících moře – *rojo como un cangrejo* (krab), *más rojo que camarón sancochado* (červenější než napůl uvařená kreveta), *ponerse como un camarón* (zrudnout jako kreveta / garnát), *rojo como el coral* (červený jako korál), také zde existuje přirovnání k hadu – užovce *rojo como una culebra*. Zřejmě se také bude jednat o nějaký místní druh, jelikož užovka obecná nemá červenou barvu. Podobně je tomu v angličtině, kde jednotka *as red as a lobster* taktéž obsahuje „místní druh raka“, tedy humra, který se v tamních mořích loví. Můžeme zde tedy pozorovat vliv prostředí (geografické polohy a vegetačního pásma) na JOS. Obecně můžeme říci, že obrazy vznikající v souvislosti s červenou barvou se ve všech popisovaných jazycích většinou shodují, ale v jednotlivých jazycích se mohou vyskytovat i národně specifické jednotky, které v ostatních jazycích neexistují.

2.1.1.2 BÍLÁ BARVA OBLIČEJE

Jako opozice barvě červené stojí barva **bílá**, ve spojení s obličejem dále bledá. I význam „bílý obličej“ je často antonymicky vyjádřen pomocí substantiva *krev* jakožto symbolu červené barvy (*krev se mu vytratila z tváře, jako by mu vypumpoval krev*). Krev jako základní lidská tekutina nesoucí život je úzce spjatá s momentální barvou

obličej. Pokud se při fyzické námaze krev nahrne do hlavy, obličej zčervená, pokud krev z obličej mizí, barva, tedy červená, se ztrácí, člověk bledne, bělá, zelená, šedne, žloutne, siná, podobá se mrtvému, odchází z něj život. Tak jako červená barva je úzce spjata s emocemi a změnami psychického stavu, bílá nebo bledá je těsně spjata se stavy fyzickými, jako je nemoc, chlad, málo energie, smrt. Samozřejmě může označovat i psychické či emocionální stavy, ale pouze omezeně, je to například úlek nebo strach. Při popisu obličej je tedy konotace v souvislosti s bílou barvou nejčastěji negativní, avšak v některých případech je tomu naopak, a to tehdy, chceme-li zdůraznit krásu bílé pokožky (*bílý jako sníh, bílý jako alabastr, jako mramor, jako slonová kost*) (Vaňková, 2005).

Jak jsme již uvedli, existuje celá škála barev vyjadřujících bledou nezdravou barvu obličej, od moučně bílé až po modrou. Najdeme zde tedy následující frazeologismy: *серый как жаба, серый как свинец, синий как мертвец, синий как утопленник, желтый как мумия, желтый как воск, zelený jako sedma, šedivý jako popel, modrý jako leluja, siny jak trup, siny jak wątroba, szary jak próch, szary jak popól, żółty jak воск, żółty jak pergamin*. Ve španělštině pak najdeme vyjádření pro žlutou barvu *amarillo como un cirio, amarillo como un pergamino* (dosl. žlutý jako svíce/vosk, jako pergamen). V angličtině nalezneme zástupce více barev – šedé (*be ash-grey*), zelené (*as green as a gooseberry*), žluté (*as yellow as a guinea*) i modré (*be blue with cold, go blue in the face*). Všimněme si přitom jasně negativní konotace u barev, které ji jinak nenesou. Například žlutá barva obvykle asociuje slunce, světlo, květiny (pampelišky, petrklíče), mláďata drůbeže (kuřátka, housátka) a primárně v souvislosti s ní nevzniká negativní konotace. Pokud se ale jedná o barvu žlutou v souvislosti s člověkem, konotace je vždy negativní. V souvislosti s barvou obličej je žlutá barva nezdravá a smrtelná, jedná-li se o barvu vlasů, žlutá (nikoliv zlatá) označuje vlasy špatně obarvené či nažloutlé od kouře, stejně tak žluté zuby či nehty jsou vždy negativním příznakem. Mluvíme-li o zelené barvě obecně, nese také spíše pozitivní konotaci, je spojená se zdravou přírodou (tráva, stromy, rostliny). Při popisu lidského obličej je však konotace zelené barvy vždy negativní, označuje nemoc či špatný fyzický stav. Barva modrá obecně také nese pozitivní nebo neutrální konotaci, většinou asociuje nebe, vodu či některé květiny, v souvislosti s lidským obličejem však také vyvolává negativní konotaci, vzniká v souvislosti se zimou nebo nedostatkem kyslíku.

Co se týče obrazů daných frazémů, i v souvislosti s bílou (bledou) barvou jsou téměř shodné ve všech jazycích. Ve všech slovanských jazycích existují obrazy **absence**

krve či barvy (*он без кровинки в лице, ни кровинушки в лице, jako když z něj vycedí/vypumpuje krev, bez krwi w twarzy*), všechny zkoumané jazyky obsahují přirovnání k různým **předmětům** (a hmotám, tekutinám) **bílé barvy** (*бледный как полотно, бледнее бумаги, белый как мел, бледный как стена, бледный как молоко, лицо бледное, как мука, бледý jako plátно, jako křída, jako stěna, bílý jako plena, бледý jako košile, бледý jako plátно, бледý jako svíčka, бледý jako zeď, bílá jako hrnec od vápna, bílý jako mouka, bílý jako mléko, blady jak papier, blady jak kréda, blady jak plотно, biały jak mleko, blady jak ściana, como el papel, como la tiza, como la leche, blanco como la pared, blanco como la harina, blanco como la sábana, pálido como la cera, pálido como la cal, as white as a chalk, as white as a sheet, go white as ashes, white as milk*) a také k **přírodním jevům a materiálům** (sníh, měsíc, mramor, slonovina – *белый как мрамор, белый как снег, лицо бледное, как луна, bílý jako sníh, bílý co mramor, bílý jako alabastr, bílý jako slonová kost, biały jak kost sloniowa, blady jak księżyc, biały jak śnieg, biały jak mramur, blanco como el marfil, blanco como el huevo, blanco como estatua de mármol, pálido como la luna, como el armiño, blanco como la coca, blanco como la nieve, blanco como la luz, as white as alabaster, as white as snow*), jak je patrné z příkladů, u těchto přirovnání je konotace pozitivní. Dále pak vznikají asociace s **nemocí či se smrtí** (*бледный как смерть, как мертвец, как покойник, бледý jako smrt, jako by vstal z hrobu, jako by utekl hrobníkovi z lopaty, бледý jako mrtvola, živá mrtvola, żywy trup, blad jak nieboszczyk, blady jak śmierć, blady jak trup, wygląda jak z trumny wyjęty, wygląda jakby z grobu wstał, blanco/pálido como la muerte, como un muerto, como un cadáver, look like death warmed up, look as if one has escaped from the morgue*).

V souvislosti s bílou barvou existují i další obrazy, jedná se ale většinou o specifické frazeologické jednotky vyskytující se většinou jen v jednom, maximálně ve dvou z uvedených jazyků. Ve více jazycích existují přirovnání k rostlinám bílé barvy (*бледный как поганка, děvče jako lebeda, holka jako bledule, bílý jako lilie, bílá jako kalina, blanco como la coca*), avšak v žádném z jazyků neexistuje shodná rostlina, ke které by se přirovnávalo. Zajímavé je, že v češtině i polštině existuje shodná jednotka *bílá jako kalina, červená jak malina* - *biała jak kalina* (i *rumiana jak malina*). To svědčí o shodném JOS v minulosti, jelikož v češtině se jedná v obou případech o jednotku zastaralou. V češtině a španělštině nalezneme přirovnání k živočichům (*bílý jako labuť, бледá jako liška, blanco como el armiño*), která v ruštině, polštině i angličtině chybí. V češtině, polštině, angličtině i španělštině také nalezneme přirovnání k nadpřirozeným

bytostem (*běloučká jako andílek, biały jak duch, pálido como una fantasma, he looks like a ghost*). Kromě španělštiny všechny jazyky obsahují obraz stínu *быть как тень, je jako stín, wyglądać jak cień, he looks like a shadow*.

Národně specifické jednotky

V češtině existuje také celá řada národně specifických jednotek obsahujících obrazy, které nejsou zaznamenány v ostatních popisovaných jazycích (*je zelený jak sedma, bledý jako po flámu, bledý jako zelinka*, atd.), z nich v češtině větší skupinu tvoří jednotky přirovnávající k mléčným výrobkům (*bílá jako sejr, bledý jako podmáslí, bledý jako syrovátka, bledý jako tvaroh* – tuto najdeme i v polštině, v angličtině zase existuje obraz syrovátky – *be whey-faced*). V češtině též existuje řada jednotek žertovných (*červený jako mlynářova čepice, červená jako mlynářský pytel, bledý jako slípka pod ocasem* apod.), v polštině jsme našli také jednu – *czzerwony jak jajko*. V polštině se objevila zajímavá skupinka jednotek – přirovnání k pečivu. Zajímavá je proto, že v češtině a v ruštině se tento obraz vyskytoval u frazeologismů s významem „červený“. Jsou to jednotky: *blady jak owsiany placek, blady jak żydowska maca*. V polštině dále najdeme žertovné pohrdlivé jednotky – *siny jak psi gówno po deszczu, siny jak pawianie gówno*, zde vidíme podobnost s některými českými jednotkami – *bledý jako slípka pod ocasem, bledý jako slepice u prdele*. Tím se částečně potvrzuje podobný smysl pro humor Poláků a Čechů. Ve španělštině pak zcela chybí v souvislosti s bledostí barva zelená, vyskytuje se jen žlutá barva. Zelená barva má zde naprosto odlišnou konotaci (*viejo verde, chiste verde* – sprostý, obscénní). Je tedy zřejmé, že i co se týče bílé barvy, existují ve všech třech jazycích společné obrazy, ale i mnohé odlišnosti. V angličtině můžeme zmínit jednotku *as white as wool* (bílý jako vlna), která poukazuje na důležitost chovu ovcí a jeho promítnutí do jazyka. Zatímco ve slovanských jazycích se vyskytovaly látky a výrobky z nich, v angličtině se objevuje materiál, ze kterého se látky a jiné výrobky dělají, navíc pocházející se zvířete masivně chovaného v Británii.

2.1.1.3 ČERNÁ BARVA OBLIČEJE

Co se týče **černé** barvy, i zde nacházíme ve všech třech jazycích blízké asociace a obrazy, ale ve španělštině a také angličtině se vnímání černé barvy poněkud liší.

Ve slovanském prostředí byla černá barva považována za smutnou, zlou, pekelnou a lidé tmavé pleti byli často považováni za představitele temných sil (*černý jako ďábel, černý jako zmek, černý jako d'as, czarny jak smok, as black as the devil*). Ve

Španělsku byla představa podobná, nicméně v oslabenější formě vzhledem k tomu, že Španělsko bylo součástí římské říše, kde bylo mnoho Afričanů, často dovezených v době otroctví z Afriky. Také Arabové a Romové tvoří odpradáвна velkou část španělského obyvatelstva, se kterým se za staletí společné historie asimilovali a významně se podílejí na utváření španělské kultury. V anglickém multikulturním prostředí je k černé barvě pleti postoj také jiný. Dále uvidíme, jak se tento fakt odrazil zejména ve španělské frazeologii.

Je nutno říci, že černá barva je ve všech zkoumaných jazycích také vnímána jako barva špíny, i v souvislosti s peklem, které je vnímáno jako začouzené, nečisté a čerti jsou také zobrazováni nejčastěji s černými vlasy a oblečením od sazí. Proto mnohé z uvedených frazeologismů označují jak člověka snědého, tak špinavého.

Frazémy vyjadřující význam „černý“ nebo „snědý“ nejčastěji přirovnávají k: **přírodním materiálům** či látkám (*черный как уголь, черный как сажа, черный как смоль, черный как деготь, черный как кофе, черный как шоколад, черный как головешка, černý jako uhlí, černý jako saze, černý jako smůla, černý jako dehet, tmavý jako čokoláda, tmavý jako káva, opálený jako smrž, černý jako eben, czarny jak heban, czarny jak sadza, czarny jak smoła, czarny jak węgiel, negro como el carbón, como el hollín, como la pez, como la brea, negro como el azabache, negro como el chocolate amargo, negro como el tizón, negro como la tinta, as black as a jet, as black as coal, as black as pitch, as black as a soot*), k **živočichům** (*черный как жук, черный как галка, как ворон, černý jako havran, černý jako kavka, černý jako krkavec*, ve španělštině se přirovnává k místním živočichům - krab, škeble, - *negro como un cangrejo, como una lapa*, v angličtině obraz živočichů chybí), k **představitelům jiných národností** či ras (*черный как цыган, черный как араб, загорелый как негр, черный как мулат, černý jako Ašant, být jako černocho, černý jako cikán, černý jako Indián, osmahlý jako mouřenín, opálený jako Arab, opálený jako Maur, černý jako Turek a hloupý jako lulek, brązowy jak mulat, opalony na murzyna, czarny jak Cygan*) – tyto ve španělštině chybí z výše zmíněných důvodů (našli jsme pouze jednotku *negro como un beduino*, zde se ale nejedná přímo o národnost), stejně jako v angličtině - a k noci (*черный как ночь, černý jako noc, czarny jak noc, negro como la noche, black as night*) shodně ve všech jazycích.

Shody ve dvou jazycích, národně specifické jednotky

I v této kategorii najdeme skupiny jednotek, které se nevyskytují ve všech zkoumaných jazycích, ale pouze ve dvou nebo jen v jednom z nich. Jsou to například

přirovnání k nadpřirozeným bytostem (*černý jako čert, černý jako d'ábel, černý jak d'as, černý jako zmek, negro como un demonio, como un diablo*), která najdeme v češtině a španělštině. V češtině pak nalezneme obrazy spojené se sazemi (*černý jako capouch/sopouch [komín], bílý, jako by v peci líhal, černý, jako by se v sazích vykoupal*), ve španělštině najdeme přirovnání k typické reálii (*más negro que el palo de un churrero* – dosl. černější než hůl prodavače churros, což jsou smažené tyčinky z těsta, které se jedí s čokoládou). V ruštině jsou zajímavá přirovnání ke hmyzu *черный как жук, черный как таракан*. Ve španělštině existují také přirovnání k živočichům, nikoliv však konkrétně ke hmyzu *estar como un cangrejo* (u této jednotky je zajímavé že krab se používá i v přirovnání u červené barvy, některé druhy krabů mají černou schránku a klepeta), *más negro que un mirlo* (kos), *negro como una lapa* (škeble). Angličtina a španělština též obsahují přirovnání k plodům, v ruštině a polštině se obrazy plodů v této kategorii nevyskytují (*más negro que una mora, as brown as a berry* – vlastně se jedná o úplné ekvivalenty), v češtině nalezneme z rostoucích přírodnin pouze přirovnání k houbě – *opálený jak smrž*. Ve španělštině ještě najdeme zajímavý obraz potraviny – jelita (*negro como una morcilla*), kromě čokolády se v daných jazycích jiná přirovnání k potravinám či potravinovým výrobkům nevyskytují.

Můžeme tedy říci, že frazémy zkoumané skupiny mají velkou míru shody. Tyto jednotky patří ke společnému jádru evropského frazeologického obrazu světa a shoda se vysvětluje blízkými životními podmínkami evropských národů.

I ve skupině „černý“ tedy lze objevit frazémy, které se od tohoto společného jádra liší. Tyto výrazy odrážejí specifické aspekty života jednotlivých národů, aspekty geografické, klimatické, ale také historické a kulturní. Různost přírodních aspektů můžeme vnímat například ve španělštině v jednotce *rojo como un cangrejo* - ve slovanských jazycích se přirovnává k rakovi, ve španělštině ke krabovi, demonstruje to obraz spojený se životem u moře.

Odlíšnost kulturních podmínek vidíme například v přirovnáních k různým národnostem ve slovanských jazycích a naopak absencí takových přirovnání ve španělštině a angličtině (srov. *черный как негр, черный как цыган, černý jako Arab, jako černoč, jako cikán, czarny jak murzyn, czyrny jak Cygan* - tyto jednotky zároveň potvrzují blízkost slovanských jazyků).

Specifickou skupinu tvoří jednotky obsahující reálie daných zemí, takové jednotky se vyskytují vždy v jednom jazyce (např.: *словно из бани вышел, rudá jak záře nad Kladnem, más negro que el palo se un churrero*). Shody vidíme nejčastěji u

přirovnání k rostlinám (*красный как маков цвет, rudý jako vlčí mák, czerwony jak mak, rojo como ababol*), živočichům (*красный как индюк, rudý jako krocán, czerwony jak indyk*) a přírodninám (*черный как уголь, černý jako uhlí, czarny jak węgiel, negro como el carbón, black as coal*). V rámci analyzovaných jazyků si jsou bližší jazyky slovanské, více odlišných rysů nacházíme u španělských frazémů. Angličtina obsahuje spíše jednotky společného evropského jádra, neobjevují se specifické jednotky obsahující názvy reálií země. Výchozí hypotéza o větší blízkosti slovanských jazyků se tedy potvrdila.

2.1.2 OBLIČEJ A JEHO VLASTNOSTI

2.1.2.1 TVAR, VELIKOST A VÝRAZ OBLIČEJE

Co se týče tvaru obličeje, nejčastěji je frazeologicky popisován obličej kulatý, ale také oválný, tlustý, protáhlý či malý.

Začneme obličejem kulatým. V ruštině jej popisují jednotky *у него лицо полная луна, светит, да не греет, репа репой, лицо как масляный блин, круглолицый как свинья* a jiné. Další obrazy se objevovaly v asociativním experimentu V. A. Maslovové, často se jednalo o kulaté předměty, například nádoby či plody, jedná se však o jednotky uzuální, nikoliv zachycené ve slovnících. V češtině se také velké množství jednotek užívá bez fixace ve slovnících, jsou ale všeobecně známé – *obličej jako meloun, obličej jako balón, obličej jako jablíčko, jako koule* aj. V polštině nalezneme jednotku shodnou s ruštinou – *twarz księżyc w pełni*. Společným rysem slovanských jazyků a španělštiny jsou přirovnání k pečivu – *cara de torta, cara de pan*, ale taky se zde přirovnává k jablku – *tener cara como una manzana*. Nalezneme zde ale i přirovnání k nebeským tělesům stejně jako ve slovanských jazycích: *rostro como la Luna, rostro como el Sol*. V angličtině jsme našli například jednotky *be monde-faced, have face like the moon, have face like a pancake*. Na základě excerpovaných jednotek a pozorovaných obrazů můžeme mluvit přinejmenším o podobném pohledu na svět slovanských národů.

Pro popis oválného obličeje existuje v daných jazycích frazeologické vyjádření, často ale pouze uzuální (*лицо овальное как огурец, как слива, как яйцо, obličej podlouhlý jako okurka, obličej jako ovál, obličej oválný jako vejce* – poslední dvě jednotky mají i přívlastkovou formu - *vejčitý obličej, oválný obličej*, nejedná se pak ale o frazeologismy, existencí přívlastkové formy si vysvětlujeme absenci podobných

jednotek v ostatních jazycích). V ostatních jazycích jsme podobné jednotky tedy neexcerpovali.

Další popisovanou formou obličej je obličej protáhlý. Ten popisuje celá řada jednotek, často obsahujících obraz živočichů či plodů. V ruštině jsou to například jednotky *лицо длинное как редька, лицо как у лошади, лошадиная физиономия*, v češtině *obličej dlouhý jako okurka*, v polštině *końska twarz, twarz wyciągnięta*. Ve španělštině existuje jednotka *natáhnout obličej*, ale v tomtéž významu jako v češtině (mít zklamaný/urazený výraz) – *poner la cara larga*, v angličtině existuje tentýž výraz – *draw a long face*.

Frazeologicky popisován je také tlustý obličej, avšak shodné obrazy ve více jazycích se zde nevyskytují (*лицо шире хари, морда шире табуретки, má hubu jako bufy, tváře jako mazance, má hubu jako měchuru, prdelní ksicht, ksicht jako prdel, mięsita twarz, rostro como zapato* – zde vidíme obraz boty, který se vyskytoval i v češtině, *pudding face*). Pudink je typická anglická realie, můžeme tedy pozorovat specifickou obraznost, která v jiných jazycích chybí.

Další skupinkou jednotek jsou frazeologismy popisující malý obličej. Ten je nejčastěji přirovnáván k malým předmětům, jako jsou např. mince, nebo také k pěsti, také se objevují obrazy živočichů, nejčastěji hlodavců (*как крыса, лицо как у суслика, лицо как у хорька, личико с кулачок, huba jak slatěnka, má hubu jak lyžku, má hubu jak pětinu, hubička jako pětník, tvář jako trojník, szczurza twarz, buzia jak piastka*). Tento aspekt opět není popisován v angličtině ani ve španělštině.

Ojediněle se popisují i další typy tváře – pravidelná a hezká, hubená, tvář s ostrými rysy či vrásčitá. Tyto jednotky ale nejsou zpravidla zastoupeny ve více jazycích. V ruštině například můžeme najít jednotky pro souměrnou tvář – *лицо как высеченное из мрамора*, stejně jako v polštině – *rysy foremne, śliczne jagody, wyciosana twarz, twarz jak z brązu odlana*, a ve španělštině – *cara de prepona*. Tvář s ostrými rysy popisují jednotky *grubo ciosany, sepia twarz, trójkątna twarz* v polštině a v angličtině *hetched face*. Hubenou tvář popisují jednotky *лицо как у мумии, ascetyczna twarz, koścista twarz, ma zapadłą twarz*. Vrásčitá tvář je také popisována pouze ve slovanských jazycích (*сжиматься в кулачок, mít obličej jako pečené jablíčko, twarz pokryta bruzdami, twarz poorana troskami, twarz pomarszczona jak jabłko*), avšak nalezneme zde zajímavou shodu ruštiny, polštiny a španělštiny – tutéž jednotku pro popis vrásek kolem očí (*гусиные лапки, kurze łapki, tener patas de gallo, tener más espolones que un gallo*).

Jak napovídá název kapitoly, v mnoha jazycích se také často popisuje výraz obličeje, zejména v angličtině a španělštině mnohem více než jeho fyzické charakteristiky. Výraz tváře sice přímo nesouvisí s vrozeným fyzickým vzhledem, ale se vzhledem obličeje souvisí, proto zařazujeme jej také. Zatímco v ruštině a češtině zde není mnoho jednotek, pouze *он с каменным лицом* a *с серьезным видом* v ruštině, *mít kamennou tvář* v češtině, či *zrobić kwaśną minę*, *zrobić urzędową minę*, *zrobić poważną minę* v polštině (srov. s angl. *have a stony face*), španělština a angličtina zde nabízejí celou škálu výrazů od smutných až po veselé. Smutný či znechucený obličej či výraz popisuje více jednotek než obličej veselý. Jsou to *cara de acelga* – obličej jak řepa, *cara de vinagre* – octový obličej pro obličej kyselý (v angličtině *he looks sour*). V češtině se v těchto situacích říká *jako by žvýkal citrón* (uz.), dále *poner la cara larga* (doslova „udělat dlouhý obličej“ – srov. s angličtinou *draw a long face* a *have a face as long as a fiddle*), v češtině se někdy používá výraz *natáhnout hubu*, *ksicht*. Pro vyloženě smutný výraz se používají jednotky *cara de pocos amigos*, doslovný překlad by zněl asi jako „výraz, kdy nechceme vidět ani přátele“, český ekvivalent by mohl být *tvářit se jak hromádka neštěstí*, *cara de viernes* (smutný jako pátek, páteční výraz – v angličtině *good Friday face*), *cara de cuaresma* (postní výraz, výraz jako o půstu) a *cara de funeral* (*tvářit se jako na pohřbu*). V angličtině ještě můžeme uvést jednotky *look like a wet weekend*, *look blue* a *a cloud on one's brow*. Pro obličej veselý existují jednotky pouze ve španělštině, a to *cara de pascuas* (velikonoční obličej) a *cara de fiesta* (slavnostní výraz, ale spíše výraz jako o svátku, slavnosti). Pro čistě neutrální výrazy existují jednotky *cara de pan sin sal* (výraz jako chleba bez soli), tudíž něco jako „neslaný nemastný, ani ryba ani rak“. Tyto jednotky u nás slouží spíše pro popis celkové osobnosti, obličej ale často popisují také. Říkáme-li o někom, že je neslaný nemastný, často tím myslíme i jeho nevýrazný obličej. Stejný význam má jednotka *cara de palo* (dřevěný obličej), v češtině se můžeme setkat se spojením *kožený obličej* ve stejném významu. Další jednotky popisují různé druhy výrazů. *Cara dura* je tvář chladná, ale zároveň i smělá, přídrzlá, *cara de póker* (angl. *poker face*) popisuje tvář hráče pokeru, neutrální, nevyzpytatelnou, *cara de perro* (psí obličej) popisuje obličej přísný, nepřátelský, *cara de juez* je tvář soudce, vážná a přísná, *cara de haba* (bob) je tvář s hloupým výrazem. Poslední dvě jednotky popisují tvář zdánlivě hloupou, *parecer/ser una mosca/mosquita muerta* (doslova vypadat jako mrtvá muška, v angličtině se jednotka formálně i obrazností podobá češtině – *he looks as if he would not melt in his mouth / as if he couldn't count up to five* – *tvářit se, jako by neuměl do*

pěti napočítat) nebo výraz přizpůsobující se situacím podle toho, jak se to zrovna hodí – *poner/tener cara de circunstancias* (doslova udělat obličej podle situace). V angličtině pak existuje celá řada jednotek pro popis rozzlobeného obličeje, např. *be tight-lipped, black eye, he is looking homicidal, have a murderous glint* aj. Všechny tyto jednotky jistě mají ekvivalenty v některých dalších jazycích, avšak primárně jsme se na ně nezaměřovali, zde je uvádíme pro nedostatek jiného materiálu na dané téma.

Obličej je ta část lidského těla, kterou na ostatních zpravidla vidíme jako první. Často se tak stává předmětem mnoha komentářů včetně frazeologismů. Pojetí obličeje a pohledu na něj ale není všude stejné. Z příkladů, které jsme uvedli i z následujících, je patrné, že všechny národy nevnímají obličej stejně. Slovanské jazyky se nejvíce zajímají o to, jak obličej vypadá fyzicky, to znamená, že nejčastěji komentují jeho tvar či velikost nebo nějakou jinou fyzickou vlastnost, která je patrná na první pohled. Španělština, ale také angličtina, se však více než na tvar a velikost soustředí na samotný výraz. Proč tomu tak je? Vysvětlení mohou být různá, nicméně se domníváme, že tento fakt vychází z celkové mentality národa. Při studiu frazeologických slovníků a jiného materiálu, ze kterého jsme excerpovali frazeologické jednotky, jsme měli možnost se seznámit s celkovým charakterem španělské a anglické frazeologie i mentality obecně. Španělských a anglických frazeologismů z oblasti vzhledu, který je předmětem této práce, je nepoměrně méně oproti jednotkám ve slovanských jazycích, a to i navzdory faktu, že jsme prostudovali v podstatě stejný objem španělských i anglických zdrojů. Z našeho pozorování vyplynulo, že španělská ani anglická frazeologie rozhodně nejsou chudé, jen se zaměřují jiným směrem než tím, který zde popisujeme. Ve španělštině například existuje mnoho jednotek s významem „spěchat“, „rychle“, „podvádět“, „otravovat“, „zlobit se“, ale z oblasti vzhledu je jich minimum. Angličtina se také spíše než na vzhled soustředí na popis různých pocitů či konkrétních situací, a pokud už hovoří o vzhledu, častěji se zaměřuje na vzhled ovlivnitelný zvenčí, tedy na oblečení, účesy, líčení apod. Naopak ve slovanských jazycích je jednotek poměrně hodně. To svědčí o možná až přílišné orientaci na zevnějšek, ale také o velké obrazotvornosti a potřebě vymýšlet stále nové obrazy.

2.1.2.2 VOUSY A JEJICH POPIS

Pokud je řeč o vousech ve frazeologii, v podstatě můžeme až na pár výjimek hovořit o neholené a neupravené, tedy zarostlé tváři. Zarostlá tvář je, soudě podle frazeologie, negativním příznakem ve všech zemích stejně jako pěstěný vous

pozitivním. Nemá-li muž dohledka oholenou a upravenou tvář, stává se terčem kritiky nebo alespoň různých komentářů. Vždy ale nebylo zvykem mít dohledka oholený obličej. Víme, že staří Řekové a Římané o své tváře pečovali, oholená místa natírali vonnými mastmi a vousy pečlivě udržovali. Již od období starověku je známo povolání lazebníka, jež mělo nezastupitelné místo ve společnosti. Tak tomu bylo v takzvaných kulturních kolébkách Evropy i Asie. Na sever od Středomoří ale panovaly zcela jiné zvyklosti. Žily zde různé barborské kmeny, které ani zdaleka neměly takové hygienické návyky. Péče o vousy zde našla své místo mnohem později. V Rusku byl dlouhý plnovous dokonce znakem vznešenosti, nosila jej šlechta a bojaři, a to až do té doby, než v 18. století byla povinnost mít vousy zrušena Petrem I., který dokonce rozkázal vousy holit. I v jiných zemích mohly vousy znamenat příslušnost k určité sociální skupině. Některé slavné osobnosti byly známé právě svými typickými vousy, s čímž souvisí také řada frazeologických jednotek. V dnešní době je ale přirozené holit se, nebo o své vousy alespoň pečovat. Pokud se tak neděje a člověk má neoholené strniště, je považován za přinejmenším odlišujícího se od normy a právě proto se jedná o nejčastěji popisovaný aspekt.

Pokud tedy hovoříme o zarostlém člověku, přirovnáváme jej opět k různým obrazům, mezi nimiž můžeme vyčlenit několik skupin. První skupinu tvoří názvy pravěkých lidí a zvířat. Ve všech zkoumaných jazycích se objevuje obraz opice - *он лохматый/волосатый как обезьяна*, *chlupatý jako opice*, *zarosnięty jak małpa*, *velludo como el simio*, *he is like a hairy ape*. Uvedené jednotky se používají také v souvislosti s vlasy. Ruština dále nabízí jednotky: *он лохматый как медведь*, *он колючий как еж*, tyto obrazy se objevují i v češtině (*chlupatý jako medvěd*, *pichlavý jako ježek*). Čeština nabízí celou řadu dalších přirovnání. Jsou jimi: *zarostlý jako pračlověk* (uz.) a *jako Tarzan*. Zde se sice jedná o literární postavu, jelikož je ale neoddělitelnou částí přístavek „pán opic“, souvislost je opodstatněná. V polštině existuje obraz divokého prasete – *zarosnięty jak dzik*. Ve španělštině také existuje obraz medvěda, ale také netopýra. V angličtině se také objevují obrazy ježka a medvěda stejně jako v ruštině a češtině.

S obrazy živočichů dále existují jednotky pro určitý typ vousů – *козлиная борода*, *усы как у моржа*, *усы как у таракана* v ruštině, *kníry jako mrož* a *kozí bradka* v češtině, v polštině pak *kozia bródka*, *brodaty jak kozioł*, *brodaty jak zubr*, *sumiasty wąs* – v polštině vidíme opravdu velké množství jednotek oproti ostatním

jazykům. Další obraz živočicha jsme našli pouze v angličtině: *be as prickly as a porcupine*.

Druhou skupinou jsou přirovnání k představitelům určitých sociálních a profesních skupin či národností. Zde španělština jednotky nemá, příčiny však nemůžeme objektivně určit. V ruštině nalezneme přirovnání *заросший как каторжник, как бродяга, как бомж, обрести как тюремщик, зарос как дьякон*. V češtině najdeme jednotky *zarostlý jako bezdomovec, zarostlý jako dřevorubec, zarostlý jako loupežník*, v souvislosti s tím *jako Rumcajs* – ačkoliv se jedná o obraz loupežníka, je to jednotka národně specifická, jelikož obsahuje jméno konkrétního literárního hrdiny známého pouze v českém prostředí, užívá se také jednotka *zarostlý jako Žid*. Typu kníru s licousy se říká *císařský vous*. V polštině můžeme uvést jednotky *brodaty jak Żyd, wąs muszkieterski, podcięty po szwedsku wąs, polski wąs, sarmacki wąs, wąs tatarski* – kromě první uvedené jednotky se vždy jedná o frazémy popisující určitý typ vousů.

Dále všechny jazyky bez rozdílu přirovnávají k předmětům, které mají drsný povrch, škrábou. V ruštině jsou to například jednotky *он зарос щетиной как щетка, борода как швабра*, v češtině najdeme jednotku *brada jako struhadlo*, v polštině *miotlasty wąs, szcزتkowaty wąs* a jiné. Ve španělštině existuje jednotka *barba como cepillo de púas*, ve volném překladu „brada jako kartáč se štětinami“, vidíme zde tedy shodu se slovanskými jazyky. V angličtině můžeme uvést jednotku *his chin is like sandpaper*.

Další skupinku tvoří frazeologismy s názvy konkrétních osob, zejména historicky známých. Ve více jazycích nalezneme jednotku *bradatý, vousatý, zarostlý jak Kristus (заросший как Иисус, barba de Cristo)*, zajímavé je, že se nevyskytuje v polštině. V češtině a polštině pak dále uvádíme *zarostlý jak Ezau (kudlatý jak Ezaw)*. V ruštině najdeme národně specifickou jednotku s pohádkovou postavou – *борода как у дядьки Черномора*, a s postavou slovanské mytologie – *лохматый как леший*. V angličtině pak existuje jednotka *Vandyke beard* (Vandykeovská bradka) pro popis konkrétního tvaru vousů. V angličtině je také zajímavá jednotka se zeměpisným názvem – *Newgate frill / fringe*, jedná se o plnovous bez knírku.

Zejména v polštině, ale i v jiných jazycích, jsme našli celou řadu dalších frazémů pro popis konkrétních typů vousů, uvádíme je v příloze.

V ruštině se objevuje zajímavá skupinka jednotek souvisejících s vousy, jejich význam se ale poněkud posouvá, poukazují totiž na stáří a zároveň hloupost člověka

(*борода с ворота, а ум в прикалиток, борода с лопату, а ума – кот наплакал*, další spojení dvou vlastností v jednom frazeologismu přináší jednotky *сам с локоток, а борода с ноготок, сам с ноготь, а борода с локоть, старичок с кувшин, борода с аришин*. Jedná se však o jednotky zastaralé, což můžeme vidět i na jejich gramatické konstrukci s předložkou „с“ ve významu míry.

2.1.2.3 PIHOVATÝ OBLIČEJ

Pohled na pihy se u různých národů liší. Pokud budeme komentovat situaci v Evropě a půjdeme od severu k jihu, pohled se bude značně proměňovat. Pro severní národy jako Švédsko, Norsko, Finsko, ale také Irsko, Velkou Británii, Dánsko a také Rusko jsou světlé a zrzavé vlasy téměř národním symbolem. Pokud si máme představit typického Švéda, bude to určitě blondýn, typický Brit a Ir bude většinou zrzavý a typický Rus má *русые волосы*, tedy plavé vlasy. Je to mimo jiné zakotveno i v lidové slovesnosti, a to nejen ruské, ale i ukrajinské (*руса коса до пояса...*). Se světlými i zrzavými vlasy jde ruku v ruce světlá pleť, která bývá často pihovatá. V ruštině převládá jeden hlavní obraz – ptačí vejce (*у него лицо, что сорочье яйцо, лицо как птичье яйцо, лицо как воронье яйцо*), existují ale i jiné obrazy (*как коноплей посыпан, нестра как белуха*). Jak jsem již uvedla, to, co je pro daný obraz světa normální, běžné, to není potřeba nijak speciálně popisovat, frazeologie je zaměřena na popis odlišností. Nepochybně i v těchto jazycích existují frazeologismy popisující zrzavé vlasy nebo pihovatou pleť, ale nebude jich tolik jako v těch jazycích, pro jejichž nositele není zrzavá barva vlasů a pihovatá pleť běžná. Takovým jazykem je právě čeština. Rozhodně nemůžeme říci, že typický Čech je zrzavý, stejně jako nemůžeme určit jinou barvu vlasů typickou pro náš národ, mluvit by se mohlo snad o hnědé. Jsme ve středu Evropy nejen geograficky, ale také různorodostí pigmentových dispozic, jinými slovy, najdeme zde rovnoměrnou směs všech typů. Proto je v češtině frazeologismů popisujících pihovatou tvář nejvíce ze tří sledovaných jazyků, většina z uvedených jednotek má negativní konotaci. Srov. jednotky: *strakatý jak žába, býti pokopaný od motýlů, je posraný od much*, a jiné a dále jednotky poněkud méně urážlivé, spíše neutrální: *nachytal pihulek a kropenatý jak slípka*. V polštině existuje stejná obraznost jako v ruštině, demonstruje to jednotka *piegowaty jak indycze jajo*.

Postoupíme-li na jih, do Středomoří, tudíž i do Španělska, situace je opět jiná. Pro Španěly nejsou pihy ani zrzavé vlasy typické vůbec. Jak jsme se dozvěděli v předchozích kapitolách, Španělé jsou spíše snědší s tmavými vlasy. Samozřejmě i zde

jsou výjimky, ale opravdu jen zřídka. Proto se v jazyce neobjevuje mnoho jednotek pro popis tohoto aspektu vzhledu. Excerptovala jsem pouze jednotky *pecoso como una serpiente* (pihovatý jako had) (crae) a *pecosa como un tejocote* (pihatá jako hloh mexický) (crae). Zde se jedná konkrétně o plody tohoto stromu, které jsou podobné jablkům, ale jsou malé žluté s tečkami. Jak už ale plyne ze samotného názvu, jedná se o strom mexický, tudíž jednotka existující ve španělštině pochází pravděpodobně z mexické španělštiny, tedy se nemusí nutně jednat o evropský JOS.

Jak jsme již zmínili, pihy a často také zrzavé vlasy jsou velmi typické pro obyvatele severní Evropy, Britské ostrovy nevyjímaje. A výsledek našeho výzkumu potvrdil původní tezi, tedy že pokud je nějaký aspekt pro daný národ běžný, jen velmi málo se to odráží v jeho frazeologii. Důkazem je, že v angličtině jsme nenašli ani jediný frazém popisující pihovatého člověka.

2.1.2.4 VADY PLETI

Ačkoliv se jedná o velice viditelný aspekt lidského obličej, ve frazeologii je špatná pleť popisována velice málo, kromě toho i jednotky, které jsme vyexcerpovali, můžeme považovat za zastaralé, již se většina z nich nepoužívá. Může to souviset s tím, že dnes už je všem dostupná kvalitní lékařská péče a tyto nedostatky pleti jsou eliminovány na minimum. Excerptovali jsme je ze slovníků, obsahujících nářeční a archaické jednotky. V ruštině můžeme zmínit jednotky s obrazností orání - *ораная рожка, рожка – хоть репу сей, хоть морковь сажай, рыло словно спахано*, a jednotky obrazností podobné češtině – opět tedy pozorujeme společný JOS v minulosti – *ряб, будто на нем черти горох молотили, черт по ночам горох молотил на рожке, Эка рожка: словно на ней черти в свайку играли – обличей, jako by na něm v noci mlátil hrách*. V češtině pak existuje několik jednotek pro popis konkrétních nedostatků pleti: *narodit se na strništi, obličej jako smrž* (klobouk houby smrže je perforovaný a hrbolatý) a *být na faře na oškvarce/snědl farářovy oškvarce*, což znamená „mít strupy kolem úst“. V polštině jsme našli výrazy *dołki po ospie* a *wypieki na twarzy*, jejich frazeologičnost je ale zpochybnitelná. V ostatních jazycích nenalezneme jednotky s takovýmto významem.

2.1.3 ČÁSTI HLAVY A OBLIČEJE

2.1.3.1 VLASY

Vlasy jsou jednou z nejvýznamnějších částí zevnějšku, jelikož o člověku mnoho vypovídají a také je to jedna z prvních částí zevnějšku, kterou vidíme a zaměřujeme se na ni. Existuje velké množství typů vlasů, tudíž i způsobů, kterými je můžeme klasifikovat. Vlasy rozdělujeme podle barvy, podle délky, podle kvality, podle množství i podle účesu a každá tato skupina se může dále dělit. Naši analýzu tedy začneme frazeologismy popisujícími barvu vlasů. Jak už jsme zmínili výše, nejčastěji popisovanými barvami vlasů jsou světlá, zrzavá, černá a šedá, potažmo bílá. Co se týče barvy světlé, setkáváme se jednak s pozitivní a jednak s negativní konotací. Závisí to na tom, jak vlastně tuto barvu nazveme. V obecném pojetí můžeme říci, že se jedná o žlutou barvu, ve skutečnosti tomu tak není. Pokud vyjdeme opět z dětského pohledu na svět, světlovlasého člověka nejspíše nakreslí se žlutými vlasy. Je to totiž nejbližší ze základních barev. Pokud ale chceme popsat světlé vlasy člověka, rozhodně nepoužijeme slovo *žlutý*. Tomuto názvu se vyhýbáme všeobecným pojmenováním „světlý“ nebo „blond“, v závislosti na odstínu. Co se týče žluté, její konotace ve všeobecném obrazu světa je také dvojí. Primárně vznikají asociace s mláďaty drůbeže, květinami, sluncem, jarem, létem, které považujeme za pozitivní. Asociace spojené se stárnutím přírody a člověka, všeobecně se změnou stavu k horšímu se vybavují většinou až dodatečně. Pokud přejdeme konkrétně k vlasům, slovo *žlutý* nese spíše negativní konotaci. Žlutou barvu mají většinou vlasy, změněné vnějším působením (špatně obarvené, nažloutlé od kouření), žlutý nádech mají i bílé vlasy starých lidí. Proto většina frazeologismů obsahujících slovo *žlutý* nemá pozitivní konotaci, často jsou posměšné. Pokud chceme vyzdvihnout krásnou barvu světlých vlasů, používáme buď slovo *světlý*, nebo *zlatý*, anebo barvu vůbec nejmenujeme. Nakonec ani slunce v jazyce většinou není žluté, ale zlaté. V ruštině je několik jednotek s komponentem *žlutý*, a to *волосы желтые, как солома, желтый как канарейка, желтый как попугай, желтый как тухлое яйцо* – můžeme tvrdit, že konotace těchto jednotek je spíše negativní. Existuje zde i jednotka s komponentem *světlý*, a konotace je naopak pozitivní – *светлый как лен, волосы желтые как рожь*. V češtině pak existují jednotky: *vlasy žluté jako sláma, žlutý jako kanárek, vlasy světlé jako len, dále jako sluníčko, jako andílek*, vyloženě negativní a urážlivou konotaci má jednotka *má vlasy jako pochcanou slámu*. Vidíme, že jednotky se více méně shodují. V polštině existují jak obrazy shodné – *lniane włosy, włosy jak len*,

miec włosy jak słoma, włosy jak żyto, włosy żółte jak słońce, i odlišné – *włosy jak pszenica, włosy żółte jak kukurydza, włosy żółte jak cytryna, świński blondyn*. Poslední jednotka popisuje téměř bílé vlasy lidí s nízkými pigmentovými dispozicemi. Ve španělštině najdeme jednotky: *cabello/rubio como el oro* (vlasy/blondatý jako zlato), *pelo como espuma de oro* (vlasy jako zlatá pěna), *rubio como la paja* (blondatý/světlý jako sláma), *como la cerveza* (jako pivo), *como el trigo* (jako obilí), *como el sol* (jako slunce), *como una princesita* (jako princeznička) a *como u dios griego* (jako řecký bůh), zajímavé je přirovnání k Angličance – *rubia como una inglesa*. Vidíme, že většina jednotek přirovnává k přírodním objektům, ať už hmatatelným či nehmatatelným. Také můžeme pozorovat jistou míru shody v obraznosti, zejména v obrazech obilí, slunce či slámy. Existuje zde i jednotka pro vlasy špatně obarvené – *ser rubia de fracaso* (být nepodařená blondýna). V češtině a španělštině pozorujeme podobný obraz, tedy andílka a řeckých bohů či princezny. Zlato jako takové se objevuje pouze ve španělštině, jeho výskyt v ostatních jazycích ale nevylučuji, zejména se totiž vyskytuje v přívlastkové formě. V angličtině existují zcela odlišné obrazy pro světlé vlasy, avšak konotace slov „žlutý“ a „zlatý“ zůstává – *as yellow as a crow's foot, as yellow as a guinea*, ale také jeden shodný – *be yellow as a canary*. Jediný shodný obraz tvoří jednotka *have hair the colour of straw*. Také zde existují jednotky (podobně jako v polštině) adjektivní formy pro různé odstíny žluté – *peroxid blonde, platinum blonde*. První má negativní konotaci, také se, stejně jako ve španělštině, jedná o špatně odbarvené vlasy, druhá jednotka je pouze názvem odstínu.

Co se týče vlasů zrzavých, často jsou spojovány s negativní konotací. Podle našeho názoru to souvisí s jejich výjimečností, jelikož v našem slovanském prostředí je zrzavých lidí spíše méně. Ve Španělsku, kde jsou bohaté pigmentové dispozice, jsou ale zrzavé vlasy mnohem méně časté, očekáváme tedy menší počet jednotek. Naopak v Anglii jsou zrzavé vlasy téměř národním symbolem, jsou velice časté, což by se také mohlo odrazit na množství jednotek. Již jsme hovořili o tom, že pokud je nějaký fakt v daném prostředí obvyklý, je jen velmi málo frazeologicky popisován. V ruštině najdeme například jednotky *рыжий, как морковка, рыжий как медь, рыжий как лиса, рыжий как белка, рыжий как огонь, рыж как ирландец*. Některé frazeologismy přisuzují zrzavým lidem negativní vlastnosti charakteru, jako je to například u jednotek *рыжий да красный – человек опасный, рыжих и во святых*

нет nebo *с рыжим дружбы (торгу) не води, с черным в лес не ходи.*⁴ Mimochodem je zajímavé, že zrzavé vlasy nejsou spojovány se špatnými charakterovými vlastnostmi jen v ruštině. V češtině totéž vyjadřuje jednotka *co je ryzího, není nic dobrýho*. Jak jsme již zmiňovali v oddíle „Pihovatý“, zrzaví lidé jsou kvůli své neobvyklosti často již od dětství terčem posměchu, což se může negativně odrazit na jejich charakteru, vidíme zde ale i jinou souvislost, která bude patrná ve španělštině a angličtině. Se zrzavými vlasy byl totiž zobrazován Jidáš, zrádce Ježíše Krista, a v některých frazeologiích jsou zrzavé vlasy přímo označovány jako Jidášovy (*pelirrojo como Judas, Judas hair*). Špatné charakterové vlastnosti jsou tedy zrzavým lidem ve frazeologii přisuzovány zejména kvůli této asociaci. Ruské přirovnání k mrkvi přitom popisuje v podstatě pouze vlasy oranžové, ale tento odstín mnoho zrzavých lidí nemá. V češtině pak najdeme jednotky: *rezavý jako liška, vlasy rezavé jako oheň, jako plamen, proletěla peklo, hoří mu hlava, červený jako měď, jako pivo* a jiné. V polštině také existují jednotky pro popis zrzavých vlasů, například *ogniste włosy, ruda małpa, rudy jak lis, rudy jak marchewka, rudy jak płomień, rudy jak wewiorka*. Vidíme tedy velkou míru shod i v polštině, odlišuje se pouze přirovnání k opici. Ve španělštině uvádíme, kromě již zmíněných Jidášových vlasů jednotku *rojo como castaño* (jako kaštan). V angličtině se shoduje obraz mrkve (*a carrot-top*) a také lišky (*red as fox*), najdeme zde i obraz písku (*be sandy-haired*).

Co se týče vlasů černých, v ruštině najdeme jednotky *у него волосы цвета воронова крыла, волосы как сажа, черный как тушь* a například *волосы черные, как смоль*, v češtině je popisují jednotky *vlasy černé jako uhel, má vlasy jako havran, vlasy jako inkoust* a dále *vlasy jako smůla, jako eben, jako noc*. V polštině uvádíme jednotky *czarny jak noc, czarna jak Cyganka, ciemny jak smola, hebanowe włosy, czarny jak wrona, krucze włosy*. Vidíme tedy velkou míru shody ve slovanských

⁴ Například jednotky *голова с пивной котел, а мозгу ни крошки* a *борода с ворота, а ум в прикалиток* poukazují kromě rozměru dané části těla i na hloupost daného člověka. Jednotky *принес свою бороду на послешнице городу, волосом сед, а совести нет, борода выросла, а ума не вынесла, на аришин борода, да ума ни на пядь* charakterizují dospělého nebo starého, ale hloupého člověka. Dalšími jednotkami, demonstrujícími spojení fyzických atributů s nějakým rysem charakteru (event. s dalším fyzickým atributem) mohou být například jednotky: *черный глаз, карий глаз – минуй нас, сам с воробья, а сердце с кошку, стар годами, да молод умом, стар да мал, дважды глуп, голос соловьиный – рыло свиное, рожка кривая, да совесть прямая, сера, что свинья, а зла, что змея, молодец с воз, а ума с накопильника не-ту, ростом с Ивана, а умом с болвана, личико беленько, да ума маленько, лоб что лопата, а ума маловато, чертý jako Turek a hloupý jako lulek, oči jak trnky, ale zapáchnuté v hovně, je jako lučák od té lakotnosti, w bardzo tłustym ciele nauki niewiele, długi jak topola, chudy jak fasola, długi jak tyka, a suchi ja diabeł wenecki, wysoki jak bzroza, a głupy jak koza, z tyłu liceum, z przodu muzeum* a mnoho dalších. V češtině a polštině jsme našli podobných jednotek znatelně méně.

jazycích. Ve španělštině popisují černé vlasy jednotky *morena como una gitana/zíngara* (černá jako cikánka), *morena como una endrina* (černá jako trnka), *cabello como el azabache* (černý jako gagát – černý nerost) *morena como los beduínos* (černá jako beduín) a *moreno como el centeno* (černý jako žito). Jak si můžeme všimnout, ve španělštině se v souvislosti s vlasy pojetí černé, až na přirovnání k cikánce, vůbec neshoduje se slovanskými jazyky, je zde jiná obraznost. Existují tu sice víceméně všeobecná přirovnání týkající se černé barvy (eben, noc, smůla), která existují i v češtině, ruštině a polštině, tam ale tato popisují většinou barvu obličeje nebo očí. Je například nemyslitelné, abychom v češtině řekli, že má někdo vlasy jako trnky, toto přirovnání lze použít pouze v souvislosti s očima, už proto, že trnky mají k očím blíže svým tvarem. Přitom slovo *moreno/morena* se týká především vlasů, nebo celkového vzhledu včetně vlasů, nemohlo tedy dojít k záměně s jinou kapitolou. Když řekneme o ženě, že *je černá jako cikánka*, obvykle tím myslíme celkovou pigmentaci, tedy i vlasy. Co se týče přirovnání k žitu, jde asi o obraz žitného chleba, který je tmavý. V angličtině se naopak obraznost spíše shoduje se slovanskými jazyky – *black as a crow*, *black as a raven*, *black as a raven's wing*, *black as ebony jet-black hair*.

Poslední skupinou frazeologické charakteristiky vlasů podle barvy jsou vlasy šedivé či bílé. Konotace ve spojení s šedými či bílými vlasy je dvojí, jednak spíše negativní či neutrální (často se jedná o obrazy zvířat), nebo naopak spíše pozitivní odkazující se na požehnaný věk (zde se přirovnává nejčastěji k různým látkám – mléko, stříbro). V ruštině existují pro šedé vlasy jednotky: *он седой, как лунь, посиветь как собака, серый как волк, серый как пепел*, vidíme tedy i přirovnání zejména k živočichům, a *волосы белые, как снег, бел как одуванчик, белый как голубь, белый как лебедь, белый как серебро* pro vlasy bílé. V češtině existují jednotky: *mít stříbro ve vlasech, prokvetlá hlava*, což jsou jednotky s neutrální či pozitivní konotací. Neutrální konotaci mají ještě jednotky *hlava jako mléko* a *šedivý jako ocel*, ostatní jednotky už mají konotaci mírně negativní, jsou to: *šedivý jako vlk, šedivý jako šiml* a *mít oslí chlupy*. Všimněme si zde množství přirovnání ke zvířatům v češtině. V polštině se obraznost v souvislosti s bílou a šedou barvou opět do velké míry shoduje s ostatními slovanskými jazyky (*biały jak łabędź, bury jak wilk, popielate włosy, siwy jak gołąb, siwy jak mleko, siwy jak śnieg, srebrne włosy*). Velice překvapivě jsme ve španělštině excerpovali pouze jednu jednotku pro popis šedivých vlasů - je to *tener las canas de don Diego de Osorio* (mít šediny jako don Diego z Osoria), zde se jedná o jednotku ryze španělskou vzhledem k reálii, kterou popisuje. Zmíněný don Diego byl skutečná

historická postava asi z poloviny XV. století. Byl odsouzen k smrti a přes noc mu úplně zbělely vlasy, ráno však byl, údajně Marií Antoinettou, omilostněn. Proto se tato jednotka používá i k popisu vlasů zšedivělých dlouhodobým psychickým strádáním. Ostatní obrazy se ve španělštině nevyskytly, avšak nevylučujeme jejich existenci v hovorové řeči. V angličtině jsme neexcerpovali ze slovníků ani jednu jednotku pro bílé ani pro šedivé vlasy, ale rovněž nevylučujeme existenci ustálených obrazných přirovnání v běžné řeči.

Dalším významným aspektem vlasů je jejich délka, zde převládají jednotky popisující vlasy dlouhé. V češtině a ruštině je popisuje celá řada frazeologismů, nejčastěji přirovnávají k dlouhým časovým úsekům – *волосы длинные, как ночь, как зима, vlasy dlouhé jako týden, jako čtrnáct dní, jako celý rok, jako život*, přirovnání k zimě je v ruském obrazu světa obzvláště na místě, zejména v severních částech zde zima trvá opravdu dlouho. Dále se přirovnává k tekoucí vodě, zde najdeme přirovnání jako *волосы длинные, как реки, как водопад, vlasy dlouhé jako řeka a jako vodopád*. Další skupinou jsou přirovnání k lidským výrobkům velké délky. To jsou například jednotky *волосы длинные, как веревка, как нить, как полотно* a *vlasy jako provazy*. Další skupina jednotek přirovnává ke koňskému ohonu či hřívě, nicméně zde se jedná nejen o délku, ale i o účes, například jednotka *волосы длинные, как хвост коня* a *koňský ohon* popisuje jednak vlasy dlouhé, ale také stažené do ohonu. S obrazností živočicha dále existuje pouze jednotka *коса как змея* pro popis copu nebo ohonu. Zahrneme-li do tohoto materiálu i další jednotky pro popis dlouhého copu, můžeme uvést i jednotky *коса по пояс* a v polštině *warkocz do pasa, warkocz sięga kolan, warkocz sięga ziemi*. Vidíme, že i zde polština délku posuzuje podle kritéria dosažení do určité vzdálenosti. Poslední skupinkou, kde můžeme porovnávat alespoň dva jazyky, jsou přirovnání k pohádkovým bytostem. Sem patří jednotky jako *волосы длинные, как у русалки, как у Белоснежки, как у ведьмы* a *vlasy dlouhé jako princezna, jako víla, jako Zlatovláska*. Zde čeština a ruština využívají často místních reálií. V ruštině se však jedná nejčastěji o přirovnání z asociativního experimentu V. A. Maslové. V polštině pak existuje metafora *plaszcz włosów*, ale také několik jednotek s obrazností délky po určité části těla – *włosy do kolan, włosy do pasa, włosy do pięt, włosy do ziemi*. V angličtině ani ve španělštině jsme neexcerpovali žádné jednotky pro popis dlouhých vlasů.

Pro vlasy krátké jsme excerpovali pouze malé množství jednotek. Zde se přirovnává nejčastěji k živočichům s krátkou srstí či ostny – v ruštině *он как ежик*, ale

také *бритый как уголовник*, v češtině *má vlasy jako ježek*, *má vlasy, jako když se čuně lekne*. V polštině také existuje obraz ježka – *klujący jak jeź*, *mieć włosy na jeża*. Ve španělštině existuje jednotka *pelo como cerdas de jabalí* (vlasy jako kančí štětiny), nemůžeme ale s jistotou tvrdit, zda se jedná přímo o vlasy krátké a naježené. V angličtině existuje jednotka pro popis krátkého ženského sestřihu – *Eton crop*.

Dalším kritériem pro popis vlasů je jejich hustota a pevnost. Existují tedy vlasy husté a pevné, které nejčastěji popisují jednotky přirovnávající ke hřívě zvířat nebo k pevným materiálům. V ruštině se častěji přirovnává k materiálům přírodního původu – *волосы как мочало, конькова грива, грива как у льва*. V češtině najdeme jednotky *mít hřívu jako lev*, *mít vlasy jako hřívu*, *vlasy jako žíně*, *vlasy jako hřebíky*, *vlasy jako dráty*. V polštině uvedeme například jednotky *burza włosów*, *gestwa włosów*, *wichura włosów*. Vidíme, že v polštině se nevyskytují typická přirovnání, volí se substantivní konstrukce. Ve španělštině existuje jednotka *pelo como una selva* (vlasy jako prales), nicméně může se jednat i o vlasy rozčuchané. V angličtině máme jednotky pro pevné vlasy – *have hair like a scrubbing-brush*, *have hair like wire-wool*, a husté vlasy – *bush of hair*, *have hair as stiff as a brush*.

Dále jsou popisovány vlasy řídké, kde čeština i ruština mají téměř totožnou jednotku *myši ocásek* a *крысиный/мышинный хвост*. Jako další ruskou jednotku pro tenké či řídké vlasy uvádíme *волосы как паутина*, v češtině jich najdeme ještě několik, jsou to například *vlasy řídké jako chmýří* a žertovná jednotka *čtyři chlupy ve dvou řadách*. Podobná obraznost existuje i v polštině – *mieć cztery włosy na krzyż*, *mysi warkocz*, *mysi ogonek*. Pro popis řídkých vlasů jsme ve španělštině ani v angličtině neexcerpovali žádné jednotky.

Dalším aspektem, který u vlasů popisujeme, je jejich kvalita, tedy zda jsou vlasy kudrnaté, vlnité nebo rovné. Ve všech jazycích jsou popisovány pouze vlasy kudrnaté, a to téměř totožnou jednotkou – *волосы кудрявые, как стружка*, *vlasy jako hobliny*, *pelo rizado como largas virutas de metal* (vlasy kudrnaté jako dlouhé železné hobliny). Ruština a čeština pak nabízejí i další jednotky, a to nejčastěji přirovnání ke zvířatům. Jsou to jednotky: *кудрявый как барашек*, *волосы кудрявые, как у барана*, *как у овцы*, *как у ягненка*, *kudrnatý jako beránek*, *jako ovce* v češtině, v polštině pak *mieć na glowie baranka*. Zde je asociace se srstí zvířat zřejmá. Dalším srovnáním, které se vyskytuje ve více jazycích, je přirovnání k příslušníku negroidní rasy, jejímž znakem jsou právě kudrnaté vlasy. Jsou to tedy jednotky *волосы кудрявые, как у негра* a *kudrnatý jako černoušek*. V polštině můžeme ještě uvést jednotky s jinou obrazností:

włosy v puklach, włosy w lokach. V angličtině jsme excerpovali jednotku *be as curly as a lamb* pro popis kudrnatých vlasů.

Vlasy rovné pak nepopisuje v češtině ani španělštině žádná jednotka, v ruštině tento typ vlasů popisují přirovnání k přírodním materiálům, lidských výrobkům či národnostem, jedná se však opět o jednotky pocházející z asociativního experimentu - *волосы прямые, как солома, волосы прямые, как струна, как нити, волосы прямые, как у шведки, как у финна, как у индианки*. Ve španělštině a v angličtině výrazy s tímto významem zcela chybí. Vlnité vlasy nepopisuje žádný z jazyků.

Pokud mluvíme o účesu či upravenosti vlasů, hovoříme o vlasech rozčuchaných, nebo naopak učesaných, často do konkrétního účesu. Nejvíce jednotek v této skupině popisuje vlasy rozčuchané, neupravené. Ve slovanských jazycích se částečně shodují jednotky: *голова как воронье гнездо, волосы шваброй, хохлатый как черт, má hlavu jak vrabčí hnízdo, hlava/účes jako by koukal z roští, ma gniazdo na głowie, rozczochrany jak strach na wróble, włosy w nietadzie, włosy nie znają grzebienia*. Ve španělštině existuje jednotka založená na obrazu blízkém češtině – *pelo como un guardabosque sin brújula* (vlasy jako lesník bez kompasu), tedy *jako by proletěl roštím*, dále například přirovnání ke koštěti – *pelo como estropajo* (vlasy jako koště, pometlo), zde zase vidíme podobnost s ruštinou, a jiná přirovnání uvedená v příloze. V angličtině rozčuchané vlasy popisují jednotky *tousled hair, your hair could do with a good combing* (tato jednotka je shodná s polštinou). V několika jazycích pak existují i jednotky pro popis vlasů hladce učesaných až ulízaných, to jsou například *ulízaný jako kočka, jsi hezký jako telátko*, přičemž adjektivum *hezký* zde má ironickou roli, *uczesanie w jaskółkę, slick down* – zde se jedná v podstatě o frázové sloveso s metaforickým základem. Najdeme zde i jednotky pro popis vlasů zplihlých, zde se přirovnává k vodníkovi, vzniká asociace s vlasy mokřými – *vlasy jako vodník, vlasy jako hastrman*. V angličtině vidíme podobnost u jednotky *have head like seaweed*. Pro jednotlivé účesy se pak používají jednotky označující *cop* v polštině a ruštině (zmiňovali jsme je již v souvislosti s délkou), v češtině existuje jednotka *vlasy jako dikobraz* pro vlasy natupírované. V angličtině najdeme hned několik jednotek pro určité druhy účesu, zajímavé na nich je, že zatímco ve slovanských jazycích byly popisovány zejména *copy*, které se nosily na venkově, zde jsou popisovány účesy městské, což může svědčit o orientaci JOS směrem k centru kultury a dění, ale také o zcela jiném stylu oblékání a upravování se v Anglii a ve slovanských zemích v dřívější době. Demonstrují to tedy

jednotky a *widow's peak* (dosl. vdovský hřebínek) a *widow's lock* (dosl. vdovská lokna).

Dalším významným aspektem, který souvisí s vlasy, je jejich absence. Velké množství jednotek popisuje holou či plešatou hlavu, jelikož se jedná o velice výraznou črtu vzhledu hlavy. V ruštině holou hlavu popisují jednotky *бог лица надбавил, дурные волосы покидают умную голову, лысый/голова как колено, лысый черт, лысый как арбуз, лысый как шар, лысый как яйцо, лысина как ладонь nebo череп как бильярдный шар*. V češtině pak najdeme jednotky *hlava jako koleno, mít čelo až po lopatky*, dále například *chlupatý jak žaba, hlava jako klouzačka, tobě vši nezabloudí, holý jako turecký svatý* (tato jednotka v ostatních slovanských jazycích má také význam „chudý“) a další. V polštině uvádíme například jednotky *leb goqy jak kolano, tysa czaszka, tysy jak arbuż, tysy jak jajko, tysy jak piłka, ma wysokie czolo, na mądrej głowie włosy nie rosna*. Jak můžeme vidět, celá řada jednotek má žertovný charakter. Také vidíme větší míru shody ruštiny s polštinou. Ve španělštině existuje pro popis plešatého či holohlavého člověka jednotek také několik. Jsou to: *cabeza como una bola de billar* (dosl. hlava jako kulečnicková koule - zde vidíme shodu s ruštinou a také, jak uvidíme, s angličtinou), *como una bombilla* (jako žárovka), *calvo como un codo* (holý jako koleno), *calvo como un peñasco* (holý jako skála) a *calvo como el cristal de Bohemia* (holý jako český křišťál, sklo), zajímavá je především poslední jednotka, v jiných jazycích se ke sklu nepřirovnává, už vůbec ne ke konkrétnímu druhu, vidíme zde tedy světový význam české komodity odražený v jazyce. Můžeme vidět, že obraz kolena se vyskytuje ve čtyřech z pěti zkoumaných jazyků. Co se týče obrazu, kdy vlasy opouštějí hlavu, vyskytuje se i ve španělštině, v běžné mluvě se říká něco ve smyslu *se le mueve el pelo a la espalda* (vlasy se mu stěhují na záda), toto se používá konkrétně v situaci, kdy mužům postupně řídnou vlasy směrem od čela a obvykle jim ve starším věku roste více chlupů na zádech. V angličtině, jak jsme již naznačili, existuje také přirovnání ke kulečnickové kouli – *as smooth as a billiard-ball*, ale je zde i přirovnání ke kamínku – *as smooth as a pebble*, a k řepě – *as bald as a coot*. I zde existuje žertovná jednotka – *be quite thin on top* (dosl. být hubený na vršku).

Pro popis vlasů se tedy ve zkoumaných jazycích užívá celá řada jednotek a obrazných přirovnání, která se velmi často shodují ve všech jazycích. Popisovány jsou různé druhy vlasů podle rozličných kritérií, jako je například barva, délka, hustota, ale také nedostatek vlasů. Svě frazeologické pojmenování mají dokonce i některé konkrétní účesy. Stejně jako i v ostatních kapitolách, materiál ve slovanských jazycích je

objemnější, zejména díky zařazení nářečních a archaických jednotek a přirovnání, pocházejících z asociativních experimentů.

2.1.3.2 ČELO

Čelo je ta z částí obličeje, která je ve frazeologii popisována velmi málo. Není ani divu, čelo obvykle nemá mnoho charakteristik a ty, které má, se nejčastěji vyjadřují adjektivně: vysoké, nízké, hladké, což je vlastně normální, tedy málo popisovaný stav. Jediné příznaky, které jsou zaznamenány ve frazeologii, jsou vrásčitost a velikost. Vrásčité čelo je obvyklé u starých lidí, nicméně i tak se jedná o velice významný rys z postoje mluvčího. Čelo velké je ve frazeologii zastoupeno nejvíce, to poukazuje na výjimečnost tohoto příznaku. Jako velké vnímáme čelo takové, které přesahuje obvyklou jednu třetinu obličeje, může se ale jednat také o čelo mužské, kdy mužům postupně ubývají vlasy právě z přední části hlavy a čelo pak působí jako příliš vysoké. Jazykový obraz se v této oblasti napříč jazyky nijak neliší, pouze v porovnávacích jazycích – angličtině a španělštině jsme excerpovali po jedné jednotce. Důvodem může být, stejně jako u ostatních skupin, využívání adjektiv pro popis různých typů čela.

Pro čelo vrásčité se tedy v ruštině užívají jednotky *сень пядей во лбу, у него весь лоб в складках*, v češtině existuje jeden frazém – *má čelo jako valchu*, asociace je zde jasná, valcha má rýhy ve tvaru vlnovek pod sebou stejně jako vrásčité čelo. V polštině máme jednotku pro popis celé vrásčité tváře *twarz pomarszczona jak jabłko*, v angličtině pak jednotka *furrowed brow* (dosl. *vrásčité čelo*, jedná se ale o frazém). Ve španělštině se jednotky s tímto významem nevyskytovaly. Pro čelo hladké najdeme jednotku *лоб как из мрамора, čelo hladké jako mramor* (srov s angl. *forehead as white as marble*). S mramorem jsme se setkali i v kapitole o barvách v souvislosti s bílou barvou pleti. Zde nese příznak hladkosti, vidíme souvislost s leštěným mramorem. Jiný obraz mramoru existuje v souvislosti s krásným a urostlým tělem, také zakotvený ve frazeologii (*tělo jako z mramoru, jako antická socha* a další). Nejvíce jednotek v této kategorii popisuje čelo velké, nicméně ne všechny tyto jednotky jsou (zejména v češtině) pevně kodifikovány, některé pocházejí z ankety uspořádané mezi studenty. Jsou to například: *čelo jako přistávací plocha, jako výkladní skříň, jako tabule, jako vrata*, všechny přirovnávají k předmětům s velkou plochou a poslední jednotka přirovnává k Leninovi – *má čelo jako Lenin*. Čeština a ruština vůbec rády přirovnávají ke slavným osobnostem, čeština pak obzvláště k osobnostem bývalého režimu (obočí jako Brežněv, knír jako Stalin). Všechny tyto jednotky jsou ale uzuální, ve slovnících

uváděny nejsou. V ruštině se spolu s velikostí čela vyskytuje další vlastnost, zpravidla hloupost – *лоб что лопата, а ума маловато, лоб широк, да мозгу мало*. Po jedné jednotce najdeme v polštině *wysokie czolo*, stejně jako ve španělštině, zde má ale uvedený frazém dva významy – „velké čelo, bystrý člověk“ – *frente despejada*. Další obrazy se v souvislosti s čelem v našem materiálu nevyskytly.

2.1.3.3 OBOČÍ

Jednou z nejvýznamnějších částí obličeje očí. Obočí není věnována taková pozornost, ale i ono je frazeologicky popisováno. Nejčastěji popisovaným aspektem je jeho hustota, černá barva nebo naopak tenkost a vyklenutost. Všechny tyto jednotky jsou zastoupeny i ve španělštině, nicméně vždy pouze jedním frazeologismem. Nutno dodat, že pohled na obočí ve španělském obrazu světa se poněkud liší od našeho. Jak jsem již uváděla, Španělé mají snědší pleť a obočí mají černé téměř vždy, proto jej mnoho jednotek nepopisuje. Hustota obočí je také hodnocena jinak. Většina Španělů má obočí přirozeně husté, a to více, než je obvyklé pro Středoevropany a obyvatele severu Evropy. Proto pokud už je zde husté obočí popisováno, jedná se o extrémně výrazné obočí.

Pro obočí husté tedy existují v ruštině tyto frazeologismy: *у него брови, что медведь лежат, брови соболями, густые, как лес, как чаща, как ельник, как у Вия, как у лешего, как у араба, как у Брежнева, как щетка*, často se ale jedná o obrazy z asociativního experimentu. Co se týče obraznosti, velká část asociací pochází z oblasti přírody, konkrétně druhů porostu. Ve španělštině existuje stejná obraznost – *cejas como bosques* (obochí jako lesy). Další skupinou jsou přirovnání k pohádkovým postavám, ty jsou zde typicky ruské, stejně jako pro češtinu Krakonoš či Rumcajs v oddíle „Zarostlý“. Jelikož se jedná o bytosti strašidelné, frazémy mají negativní až mystický odstín. Přirovnání k Arabovi je pro ruštinu samozřejmě příznakové, ale jak jsem popisovala v kapitole o barvách, Arabové tvoří ve Španělsku poměrně velkou národnostní skupinu, proto zde tato přirovnání chybí. Co se týče přirovnání k Brežněvovi, je typické pro země bývalého východního bloku. Poslední skupina přirovnává k předmětům se štětinami, stejně jako tomu bylo u vousů. Obrazy týkající se obočí v češtině jsou téměř shodné s ruskými. Také zde existují přirovnání *obochí jako Brežněv, jako kartáč a jako les* (uz.). Obraz kartáče či štětce máme i ve španělštině – *cejas como cepillos, cejas como pinceles*. V polštině existují shodné obrazy s ruštinou i češtinou – *bujne brwi, ma krzaczaste brwi*. Shodnou jednotkou v polštině a ruštině jsou

брови соболями a *sobolowe brwi*. V angličtině jsme nenalezli žádnou frazeologickou jednotku pro popis hustého obočí.

S obočím hustým souvisí nepřímo obočí černé, pro něj jsem našla jednotky pouze v ruštině a ve španělštině. Jak jsem již zmiňovala, ve Španělsku je černé obočí obvyklé, takže užívání frazeologismů s tímto významem by mělo být nadbytečné, v češtině v podstatě tento aspekt alternuje obočí husté. I v ruštině jsou některé jednotky stejné jako pro obočí husté. Kromě toho se zde objevuje stejná obraznost, jako u černého obličejce či černých vlasů. O pojetí černé barvy jsem mluvila výše. Jsou to tedy jednotky: *брови черные, как вороново крыло, как ночь, как у цыгана, как у индианки, как у Брежнева, как смола, как сажа*, avšak opět se jedná o výsledky asociativního experimentu. Ve španělštině můžeme uvést jednotky *cejas como ébano, cejas de azabache*. V polštině jsme sice nenalezli jednotky s tímto významem, ale velice překvapivě jsme našli frazémy s opačným významem – tedy obočí světlé. Zajímavé je, že mají negativní konotaci – jedná se o popis téměř bílého obočí a řas u albínů či lidí s nízkými pigmentovými dispozicemi – *świńskie brwi, świńskie rzęsy*. I ve španělštině existuje jedna jednotka pro popis světlého obočí, ale ta má pozitivní konotaci – *cejas de oro*. V angličtině jsme opět jednotky s touto obrazností nenašli.

Jako opozitum obočí hustému stojí obočí tenké, přidáváme také význam „hezky klenuté“. Nejširší rozsah přirovnání má ruština, nicméně opět vycházím z ankety V. A. Maslovové, nikoliv ze slovníků. Z těch ale pochází několik jednotek pro různý tvar obočí, které jsme do této skupinky také zařadili, jsou to například: *брови домиком, брови застрехой, брови как дуги, брови полумесяцем*. Obraznost je zde velice přímá – jedná se o konkrétní předměty s typickým tvarem. Z asociativního experimentu pochází jednotky *брови тонкие, как ручеек, как ниточки, как стрелочки, как у Варвары Красы, брови выгнутые, как радуга, у нее бровенки, как козочки*. Většina z nich přirovnává k tenkým předmětům, ale opět i k ruské pohádkové postavě, která se pochopitelně v ostatních jazycích nevyskytuje. V češtině existuje téměř shodná uzuální jednotka *obočí jako linky*, avšak také není lexikograficky zachycena. Mohli bychom předpokládat, že tenké obočí, výjimečné pro španělské prostředí, by mělo být více frazeologicky popisováno. Ale není tomu tak. I pro tuto kategorii jsem ve španělštině našla pouze dvě jednotky – *cejas como comillas* (obočí jako čárečky) a *cejas como jirones de noche* (obočí jako stuhy noci/kousky noci/noční ulice). V angličtině je tenké obočí, soudě podle našeho materiálu, jediným frazeologicky popisovaným, vyjadřuje ho jednotka *pencilled eyebrows*.

Ukázalo se tedy, že i obočí je významným aspektem obličeje a platnou součástí frazeologického obrazu světa zejména ve slovanských jazycích, ale také ve španělštině. Pro anglický obraz světa zjevně jednotlivé části obličeje nejsou příliš významné.

2.1.3.4 UŠI

Uši jsou ve frazeologii zkoumaných národů popisovány velice málo. Nejvíce jednotek jsme excerpovali v ruštině, a to pouze frazémy popisující uši velké. Většina asociací je s předměty placatého oblého tvaru: *уши как лопаты, уши как лопухи, уши как пельмени, уши как рукавицы, уши колпаком, уши как у осла*. V češtině se objevují uzuální jednotky *má uši jako lopuchy, uši jako plácačky*. Absence většího počtu jednotek je vysvětlitelná nedostatečným zakotvením v jazyce, mluvčí sice frazeologismy používají, nicméně jedná se o takzvané „однодневки“ s krátkou trvanlivostí, které často vyjdou z užití dříve, než budou zaznamenány ve slovnících, ale také častým užíváním jednoslovných obrazných novotvarů typu *plácačky, plachtáky* a podobně. V polštině jsme excerpovali jeden frazém, který má dva různé významy – *ośle uszy* – může se jednat o velké uši, ale také o ohnuté rohy papíru v knize. Ve španělštině se vyskytlo více jednotek podobně jako v ruštině, například *orejas como antenas repetidoras* (uši jako přijímací satelity), *orejas como elefante*, *orejas de asno* (jako osel), *orejas de Midas*, *orejas de murciélagos* (jako netopýr). Všechny uvedené jednotky pochopitelně popisují uši velké a odstávající. Zajímavý je anticismus – *uši jako Midas*, tato realie je známá ve více jazycích, ale frazeologická jednotka se v nich nevyskytla. V angličtině jsme pro popis uší neexcerpovali žádné jednotky.

2.1.3.5 OČI

Oči jsou spolu s nosem nejvýraznější částí obličeje. Nejenže jsou zrakovým orgánem, ale také o člověku mnoho vypovídají. Prostřednictvím očí vyjadřujeme nesčetné pocity a emoce, aniž bychom je dávali najevo slovně či gesty. Říká se, že *oko je okno do duše* (*в глазах дыша светится, ojos del alma*). S tím souvisí i fakt, že mnoho jednotek nepopisuje ani tak barvu či tvar očí, ale jejich výraz. O tom jsme již psali výše v souvislosti s obličejem, kde celá řada především španělských a anglických jednotek nepopisovala přímo fyzické vlastnosti obličeje, ale spíše psychické rozpoložení jeho majitele. Také se domníváme, že největší část výrazu obličeje vyjadřují právě oči. Podle očí často posuzujeme celkový vzhled obličeje a mnohdy i celkový úsudek o nějakém člověku. Frazeologie posuzuje tři hlavní příznaky očí, a to

velikost, tvar a barvu. Co se týče velikosti, hodnotíme ji ze dvou pohledů. Velikost celková je chápána jako pozitivní, velké oči jsou považovány za krásné, zatímco malé jsou považovány spíše za nežádoucí. Druhým aspektem velikosti očí je takzvaná vypouklost. Vypouklé oči, nebo spíše bulvy, všeobecně nejsou považovány za hezké, oči příliš zapadlé však také ne, jelikož naznačují jakousi zaostalost ve vývoji, velké nadočnicové oblouky a malé oči měli pralidé.

Co se týče barvy očí, každá je vnímána pozitivně. V podstatě neexistuje frazém s negativní konotací pro určitou barvu očí. Nejčastěji jsou také přirovnávány k přírodninám, ať už živým nebo neživým. Většinou se jedná o květiny, plody a živočichy, ale také nerosty, vodní plochy a jiné. Oči černé jsou považovány za upřímné, teplé, plaché, ale také za šibalské. O konotacích černé barvy jsme také psali výše. U očí zaniká význam „špinavý“, který se vyskytoval u obličeje. Faktem ale je, že frazeologismy hovořící o černých očích většinou popisují oči hnědé. Na barvě tmavých očí se totiž podílí velikost zornice. Pokud jsou oči v příšeří nebo do nich nesvítí slunce, pupila je rozšířená. Některé vědecké výzkumy dokonce potvrdily, že lidé s rozšířenými zornicemi jsou považováni za atraktivnější a sympatičtější, ale také důvěřivější i důvěryhodnější než lidé se zornicemi zúženými. Souvisí to s tím, že při příjemných pocitech se vyplavují určité hormony, které způsobují rozšíření zornic. U tmavých očí dochází ke splnutí barvy duhovky se zornicí, což působí dojmem, že jsou oči černé. Přejdeme-li ke konkrétnímu materiálu, můžeme uvést například tyto jednotky s obrazy jevů neživé přírody: *глаза, как угли, глаза карие, как ночь*. Pozorujeme ale i jiné obrazy, například *ovoce - глаза черные, как сливы, глаза как вишни, как смородинки*, zde se ale o černou barvu skutečně nejedná, ve skutečnosti je to tmavý odstín červené nebo modré barvy. Dalšími jednotkami jsou asociace s rasami či etniky, ale i se zvířaty a dalšími hnědými aspekty - *глаза карие, как у цыганки, как у негра, как у лошади, как чай, как кора дуба, как песок, как земля, как кофе*. U ostatních se dá hovořit o očích tmavých, nikoliv konkrétně o hnědých (*глаза карие, как омут, как темная вода, как пуговки*). V češtině jsou k tůni a vodě přirovnávány oči tmavě modré nebo hluboké, nikoliv hnědé. Knoflíky by se daly přirovnat vzhledem k podobnosti k českým korálkům. Všechna tato přirovnání však opět pochází z asociativního experimentu. V češtině existují pro tmavé oči jednotky *oči jako uhlí* a *oči jako noc*. Také zde ale najdeme jednotku *oči jako trnky* s různými obměnami – *očička jako trnečky, oči jako dvě trnky*, dále *oči jako eben, oči jako korálky* a pro oči pouze hnědé *oči jako oříšky, laní oči*. Můžeme vidět, že čeština se s ruštinou shoduje

v obrazech ovoce, ostatní obrazy spojené s černou jsou většinou všeobecné. V polštině můžeme uvést jednotky *oczy czarne jak noc*, *czarne jak smoła*, *czerne jak węgiel*, *sarnie oczy*. Vidíme tedy velkou míru shody obrazů i v polštině. Ve španělštině jsem našla jednotek také hned několik, nejčastěji obsahovaly obrazy ohořelých předmětů. Jsou to jednotky *ojos como tizónes* (oči jako oharky), *como brasas* (jako řeřavé uhlí), dále pak *ojos negros como la noche* (oči černé jako noc), *ojos negros como el carbón* (oči černé jako uhlí), zde zůstává celkové pojetí černé, stejně jako u obličeje, dále *ojos como pozos negros* (oči jako černé studny), *como pozos de petróleo* (jako ropné studny), *como dos puntos negros* (jako dvě černé tečky), *ojos como abalorios* (oči jako korálky) a *como endrinas* (jako trnky) – poslední dvě jednotky tvoří část společného jádra JOS. Ve španělštině jsem excerpovala také jeden frazém pro oči hnědé, i když vlastně všechny předchozí jednotky popisovaly tuto barvu - *ojos como jaspes* (oči jako jaspisy). V angličtině se s ostatními zkoumanými jazyky shoduje obraz trnek a uhlí – *black as a sloe*, *his eyes are like glowing coals*. JOS zkoumaných národů se v tomto ohledu shoduje.

Co se týče očí modrých a zelených, situace v jejich percepci je opačná. Panenky lze v očích vidět na první pohled, proto často lidé s modrýma a zelenýma očima působí přísně až odtažitě, někdy se o modrookých lidech říká, že jsou chladní (zde vidíme určitou souvislost s vodou, průzračná modrá, vlastně průhledná voda je obvykle vnímána jako chladná). Nicméně modré oči jsou všeobecně ve většině jazyků považovány za krásné. Působí čistě, nevinně až panensky, připomínají modré aspekty přírody, od květin až po nebe. O konotaci modré barvy jsme již psali v souvislosti s barvou pleti obličeje, ale tento aspekt zde ale naprosto chybí. Můžeme to demonstrovat na excerpovaném materiálu. Ruština stejně jako čeština přirovnává nejčastěji ke květinám, i zde najdeme všudypřítomný aspekt moře a nebe. Patří sem tyto frazeologismy: *глаза, как фиалки*, *глаза, как незабудки*, *как васильковое поле*, *как васильки*, *глаза синие*, *как кобальт*, *глаза чистые*, *как небо*, *глаза голубые*, *как озера*, *как море*, *синий как сапфир*, *oči jako studánky*, *oči jako pomněnky*, *pomněnkové oči*, *oči jako fialky*, *modré jako čekanka*, *jako len*, *jako chrpy*, *oczy błękitne jak bławatki*, *jak len*, *jak morze*, *jak turkusy*, *jak niezabudki*, *oczy niebieskie jak chaber*. Všimněme si, že slovanské jazyky má celou škálu přirovnání ke květinám, obrazy se ve všech slovanských prostředích shodují. Dále existují přirovnání *oči modré jako šmolka*, zde se jedná o smalt, *oči jako nebe*, všechny jednotky de facto odpovídají ruštině, šmolka, tedy smalt, je kobaltově modrý, přirovnání ke kobaltu v ruštině existuje. Ve

španělštině můžeme uvést jednotky *ojos azules como el cielo, como el mar, como cristales encendidos* (oči modré jako nebe, jako moře, jako zapálené křišťály), *como lagos* (jako jezera). Všimněme si, že ve španělštině obraz květin úplně chybí. Jestliže slovanské jazyky přirovnávají primárně k aspektům živé přírody, pak ve španělštině je tomu naopak. Obraz vody a moře je evidentně všude stejný, nicméně Španělé k němu mají zcela odlišný vztah než například čeština, která moře nemá vůbec, nebo ruština a polština, které jej vnímají jinak. Ani postoj ke květinám zdaleka není stejný jako náš. Kvůli odlišnému podnebí a vegetaci ve Španělsku zřejmě bude výskyt tak rozmanité flóry spíše výjimečný. V angličtině se objevují obrazy shodující se slovanskými jazyky – *as blue as a sky, as blue as cobalt, as blue as forget-me-nots* (nebe, kobalt, pomněnky).

U očí zelených je percepce poněkud dvojaká. V současném světě jsou zelené oči chápány jako vrchol krásy. Jsou méně časté než modré oči a jejich vzácnost působí tajemně. V pojetí tradičním, lidovém, a hlavně v pojetí zemí, kde většina obyvatelstva má oči hnědé, jsou zelené oči chápány úplně jinak. Například v arabských zemích jsou zelené oči považovány za podezřelé až démonické, a jejich nositelé jsou často pozitivně vnímáni. Toto pojetí ale často vychází z nedostatečné vzdělanosti a zároveň pověřivosti určitých sociálních skupin. Souvisí to do jisté míry také s tím, že zelené oči mají často živočichové, kteří jsou často považováni za démonické a jsou od nepaměti v různých mytologiích spojováni s nečistými silami (kočka, had). O obrazu zelené barvy jsme také hovořili v souvislosti s barvou obličeje, ale ani zde se nezachovává táž obraznost. Zelené oči, podobně jako modré, jsou nejčastěji přirovnávány k aspektům přírodním a i zde je konotace zejména ve slovanských jazycích pozitivní, obecně jsou ale popisovány velice málo. V ruštině existuje pouze jeden výraz – *глаза зеленые как у кошки*. V češtině můžeme zmínit uzuální jednotky *oči jako smaragdy* a *kočičí oči* (zajímavé je, že obraz kočičích očí existuje i ve španělštině, jedná se ale o oči modré). V polštině také existuje jednotka *kocie oczy*, obraz kočky se tedy ve slovanských jazycích shoduje (pozn.: v angličtině také existuje obraz kočky, avšak není zcela jasné, zda se jedná o barvu očí nebo o tvar). Zelené oči jsou nejčastěji popisovány ve španělštině, a to jednotkami *ojos verdes como albahaca* (oči zelené jako bazalka), *como el trigo verde* (jako zelené obilí), *como el trigo en primavera* (jako obilí na jaře), dále *ojos verdes como las esmeraldas* (oči zelené jako smaragdy) a *ojos verdes como Melibea de Fernando de Rojas* (oči zelené jako Melibea od Fernanda de Rojas). Poslední jednotka má původ v literatuře, jedná se o středověké drama Fernanda de

Rojas La Celestina. Melibea je tragickou hrdinkou tohoto dramatu, dívka, do které se zamiluje jistý mladík Calisto, nicméně souhrou nešťastných náhod a intrik oba zemřou. V angličtině se zelené oči také frazeologicky popisují, objevuje se také obraz smaragdu, ale také trávy (*as green as emeralds, green as grass*).

Dále se zaměříme na ostatní aspekty vzhledu očí, tvar a velikost. Ve všech jazycích existují jednotky jak pro oči velké, tak pro oči vypoulené a také kulaté, význam tedy často splývá. V ruštině můžeme pro velké nebo vypouklé oči uvést jednotky *глаза большие, как у коровы, рачьи глаза, жабы глаза, совиные глаза, глаза как блюда, глаза как тарелки, глаза как у филина*, tyto jednotky jsou shodné s českými (*oči jako sova, žabí oči*), kde dále uvádíme jednotky *oči jako mlýnské kameny, jak talíře*, a dále jednotky s významem „oči velké a vypoulené“ – *oči jako knedliska, oči jako blumy, má oči jako výr a oči jako pulec, vypouklil oči jako kapr, má oči, jako když se šlápne myši na krk*. Uzuálně se dále používají jednotky jako: *jako baterky, jako míče, jako koule, jako koláče, jako sova, jako talíře*. Obraz talířů, sovy či ryb a žab se vyskytuje i v ostatních jazycích. V polštině najdeme podobné obrazy jako v ruštině – *krowie oczy*, i jako v češtině *migdałowe oczy, rybnie oczy, żabie oczy*. Ve španělštině jsme excerpovali jednotky *ojos como platos* (oči jako talíře), *ojos como el búho* (oči jako sova), *ojos de besugo* (oči jako růžicha – jedná se o druh mořské ryby), *ojos como peces fuera de la pecera* (oči jako ryby venku z akvária). Vidíme, že obraz rybích očí je shodný ve více zemích, avšak v každé přizpůsobený místním podmínkám. Zde opět vidíme rozdíl v JOS způsobený odlišnými přírodními dispozicemi. Tvar očí pak popisují jednotky *ojos como una boca* (oči jako ústa), pravdou je, že tvar je stejný, nicméně přirovnání jedné části obličeje ke druhé je poněkud nezvyklé, a *ojos como almendras* (oči jako mandle – srov. s češtinou). V angličtině jsme s tímto významem našli výraz *saucer eyes*, opět se jedná o obraz talíře.

Jako opozitum stojí oči malé, vpadlé. V ruštině je popisuje jednotka *поросячьи глаза*. Ta existuje i v češtině - *prasečí očka*, ale najdeme i jiné - *má oči jako pod skalou*. V polštině také existuje jednotka *prasečí očka – świńskie oczka*. Ve španělštině jsme excerpovali jednotku s podobnou obrazností *ojos de ratoncito* (oči jako myška), nemůžeme ale s jistotou tvrdit, že se jedná skutečně o oči malé, stejně tak by to mohly být oči vypouklé nebo tmavé. V angličtině jsme neexcerpovali žádné jednotky k popisu malých očí.

V ruštině a češtině existují i jednotky popisující oči červené, unavené. Jsou to *глаза красные, как у кролика* v ruštině, *má oči jako králík/angorák/zajíc* v češtině a

oczy czerwone jak u królika v polštině, tam se také vyskytuje jednotka *oczy czerwone jak u wampira*. Zde se ale nejedná o červené duhovky, ale o bělmo, na kterém jsou vidět popraskané žilky. Červené oči mají pouze králíci albíni. Červené oči jsou příznakem nemoci či únavy, tedy jevů nežádoucích, proto i konotace zde není pozitivní, vidíme zde souvislost s krví. Ve španělštině ani v angličtině jsme neexcerpovali žádné jednotky s tímto významem.

Další kvality očí, které jsou frazeologicky popisovány, nesouvisí primárně se vzhledem, ale spíše s vnitřním rozpoložením nebo fyzickým stavem dané osoby. Jedná se o oči třpytivé či jiskrné, zamlžené, jasné, moudré, výrazné a další.

Třpytivé oči jsou frazeologicky zastoupeny ve všech jazycích a jazykové obrazy se často shodují, vždy se jedná o přirovnání k malým třpytivým předmětům. V ruštině je pro popis třpytivých očí jednotek mnoho (opět většina pochází z asociativního experimentu V. A. Maslovové), zajímavá jsou zejména přirovnání k lidem určitých fyzických stavů. Jsou to tedy: *глаза блестящие, как капля воды, как звезды, как солнце, как озера, как гладь озера в лунную ночь, как роса, как у кошки, как у коровы, как у плаксы, как у пьяного, как у больного, как зеркало, как фонарь, как хрусталь, как пуговицы, как золото, как бриллианты, как алмазы, как жемчужины, как изумруды*. V češtině najdeme přirovnání: *oči jako hvězdičky, jako zrcadla, také oči jako jiskry, oči jako oheň, oči jako uhlíky a jako dvě korále*. V polštině se s nimi shoduje obraz hvězd – *oczy jak gwiazdy*, ale také živočichů - *oczy się komuś błyszczą jak wilkowi, jak u kota, jak żbikowi*. Zajímavé je, že obraz uhlíků se objevoval i ve španělštině a v polštině, ale pro popis očí černých. Mohu sem zařadit i několik jednotek popisujících oči bystré, jelikož výsledný smysl je stejný, pokud pomineme význam dobrého zraku. Jsou to: *má oči jako hadí panenka* (ještěrka) – srov. s polštinou – *jeszczurcze oczy* - , *oči jako ostříž* a další. Ve španělštině uvádíme například jednotky: *ojos como estrellas* (jako hvězdy), *ojos como antillas* (oči jako jiskry), *como dos velas* (jako dvě svíčky), *como luciérnagas* (jako světlušky) a *como astros* (jako hvězdy) nebo *ojos de diamante* (oči jako diamanty). V angličtině můžeme zmínit jednotku *his eyes are like glowing coals*.

Všude se tedy objevuje obraz jisker a hvězd, zajímavé je, že v ruštině je celá řada přirovnání souvisejících s vodou, ty například ve španělštině chybí, respektive v našem materiálu se objevily v souvislosti s modrou barvou. Ve všech jazycích se ve větší či menší míře objevují přirovnání k drahým kamenům. Ve slovanských jazycích nechyběla skupinka s obrazy živočichů různého druhu.

S očima třpytivýma souvisí oči výrazné a jasné. K tomuto aspektu jsem našla jednotky pouze v ruštině, a to se ještě nejedná o ustálené slovníkové jednotky, nýbrž o jednotky excerpované V. A. Maslovovou v jejím asociativním experimentu, některé z nich tedy nejsou příliš relevantní (*глаза выразительные, как ясное небо, как солнце, как звезды, как родник, как день, как озера, как капельки росы, как солнечный день, как алмазы, как бриллианты, как зеркало, как у коровы, как у лани, как у собаки, как у лошади, ясные, как у ребенка, как у старушки, выразительные, как у умного человека, как на картине, как у женщин Индии*). Všimněme si, že toto množství jednotek je rozděleno do určitých tematických okruhů, ke kterým je přirovnáváno. Jsou to přírodní jevy, obvykle související se světlem či vodou, vzácné nerosty, přirovnání k očím zvířat, nejčastěji s velkýma hnědýma očima, k osobám určitého věku, vlastností či profese a k příslušníkům jiných národů. V ostatních jazycích se ale tato obraznost také vyskytuje, převládá ale některá výraznější vlastnost, proto je zde neuvádíme (jsou uvedeny např. v předchozí skupině).

Z asociativního experimentu pochází i další skupina přirovnání v ruštině - oči moudré. Zde uvádíme jednotky *глаза умные, как у собаки, как у лошади, как у совы, как у коровы, как у Василисы Премудрой, как у ученого, как у старика, как у мудреца*. Zde jsou okruhy přirovnání velice zajímavé. Máme zde skupinu přirovnání ke zvířatům, která lidé považují za inteligentní, tento poznatek zřejmě vychází z faktu, že většina těchto zvířat se dá vycvičit a vychovat. Další skupina jsou přirovnání k osobám, první je ruská pohádková postava (pozorujeme tedy význam folkloru pro ruskou společnost a JOS), další jsou pak jednotlivé profese, pro něž je hlavním předpokladem inteligence, poslední jsou osoby, o jejichž inteligenci by měl vypovídat jejich věk.

Poslední ryze ruskou skupinkou pocházející také ze zmíněného asociativního experimentu jsou jednotky pro oči krásné. Patří sem: *глаза красивые, как закат, как у газели, как алмазы, как на картине, как у актера, как у Афродиты, как у сирены, как у богини*. Můžeme se všimnout, že většina obrazů se opakuje, stále se přirovnává k určitým přírodním jevům, nerostům, zvířatům, profesím, a dalším aspektům.

Další skupinkou jsou oči kalné, skleněné. V ruštině existují pouze nefrazeologické výrazy: *стеклянные, затуманенные глаза*. V češtině uvedeme například *oči jako skleněné* a *oči jako podmáslí/z podmáslí*. Zajímavé je, že pro popis téhož neexistují v obou jazycích stejné ani podobné jednotky, i když v češtině můžeme slyšet například spojení *zamlžené oči*. V polštině se nabízí jednotky *maślane oczy* a *szklane oczy*. Vidíme zde tedy podobnou obraznost jako v češtině. Ve španělštině jsme

excerpovali jednotky: *ojos como niebla* (oči jako mlha), *ojos como dos rayos cegatos* (oči jako dva poloslepé paprsky) a *ojos de carnero/cordero degolla(d)o* (beraní oči/oči jako podřezané jehně). V angličtině existuje podobnost s češtinou a polštinou, jelikož i zde máme obraz skla – *glassy stare*.

Také pichlavé či pronikavé oči jsou frazeologicky popisovány, v ruštině například pomocí jednotek *орлиные очи*. V češtině najdeme jednotky *oči jako žihadlo* a *oči jako jehly*, ve španělštině pak *ojos como sables* (oči jako šavle) nebo *ojos como cuchillos* (oči jako nože). V angličtině je obraznost podobná (nebozez) – *have eyes like gimlets*. Všechny jazyky kromě ruštiny přirovnávají k ostrým, pichlavým předmětům, liší se však jejich velikost a funkce, přičemž čeština přirovnává k menším, ve španělštině se jedná o zbraně. V polštině jsme nenašli zástupce s tímto významem.

Okrajově je popisován šikmý tvar očí, a to v ruštině (*глаза как у китайца, глаза как у калмыка*), v češtině uzuálně říkáme *má oči jako Číňan*, v polštině existuje shodná jednotka *ma oczy jak u Chińczyka*. V angličtině a španělštině jsme se s takovými jednotkami neselekali, těžko říci, zda tato absence může souviset s multikulturalitou daných zemí.

Velice zajímavou skupinu jednotek tvoří frazeologismy s významem „šilhat“. Jsou to jednak obraty, které mají stejný základ (obraz) – dívat se každým okem jinak, použity jsou většinou názvy dvou měst, místa kdy každé je na opačné straně, nebo na stejném místě, tudíž se osoba dívá oběma očima k nosu, a také dívat se nakřivo. Všechny uvedené jednotky jsou žertovné. V ruštině můžeme uvést jednotky: *кос как Соловей-разбойник (который одним глазом на Киев, другим на Чернигов глядит), один глаз на Кавказ, а другой на Арзамас, один глаз в полицу, другой в солоницу, один глаз на Кесово, другой на Размесово, один глаз на мельницу, другой на кузницу, один глаз на печь, другой в Галич* aj. Všechny jednotky v češtině pocházejí ze slovníku Lidová rčení, uvádíme například: *hledí do Slavkova a vidí do Turkova, dívá se jedním okem do Brna, druhým do Husovic*, obě tyto jednotky jsou lokální. Dále pak *dívat se na dvě meze, hledět na dvoje panství, jedním okem kouká do pekla a druhým ke všem čertům, hledí do nebozezu a vidí dláto, kouká na půl dvanáctou* a *hledět šourem*, poslední jednotka znamená hledět nakřivo (nářeční výraz). V polštině také nalezneme podobné jednotky – *jedno ko na Maroko, drugie na Kamczatkę, jedno oko na Maroko, drugie na Kaukaz*, ale také podobně jako v češtině *zezowate oczy, patrzy zezem*. Podobnost v obraznosti je více než patrná. Absenci podobných jednotek v jazycích pro porovnání si vysvětlují různým obsahem zdrojů – zejména v ruštině a češtině jsme

excerpovali ze slovníků, obsahujících nářeční a archaické jednotky. V novějších slovnících, které jsme měli k dispozici ve španělštině a v angličtině, se tato rčení nevyskytují, stejně jako v současných slovnících dostupných ve slovanských jazycích.

Aspektem očí, který je také frazeologicky popisován, je jejich výraz, který vědomě určuje nositel (podle nálady, záměru apod.). Nejčastěji se jedná o přísný strnulý pohled (*kamenný pohled, stony stare* v angl.), nebo pohled zlý, rozzlobený (*kouká jako bazilišek, jako kakabus, mieć spojzrzenie baziloszkowe, mieć zle oczy, a black look*). Jak můžeme vidět, neuvádíme zástupce ve všech jazycích. Je to proto, že často se jednotky s tímž významem vyskytovaly v jiných kapitolách, nejčastěji u tváře. Zde byla obraznost vázána přímo na oči, proto je uvádíme zde.

Poslední frazeologismy, které uvádím, nesouvisí ani tak s očima, jako s jejich okolím. Jsou to frazeologismy *у него фонарь под глазом, mít monokl*, jejich španělský ekvivalent *tener un ojo a la funerala* (mít oko v pohřebním) a *tener un ojo a la virulé* (mít překroucené oko), další jednotka popisuje kruhy pod očima – *má kruhy pod očima, že by se na nich mohl houpat*, oteklá spodní víčka pak popisuje výraz *mít pytle pod očima* (srov. s polštinou – *mieć kręgi pod oczami, mieć podkrążone oczy, ma worki pod oczami*). V angličtině existuje také výraz pro monokl – *a black eye*.

Vidíme tedy, že frazeologicky komentována je celá řada aspektů týkajících se očí. Spolu s vlasy jsou oči nejvíce popisovanou částí obličeje / hlavy. Konkrétně jsme našli jednotky nejen pro popis fyzických vlastností očí (tedy velikost, barva a tvar), ale také výrazu očí. Nejvíce jsou si opět podobné obrazy ve slovanských jazycích, najdeme ale i celou řadu shod se španělštinou a angličtinou.

2.1.3.6 Nos

Nos můžeme považovat za nejviditelnější část obličeje. Jak jsme již několikrát zmínili, frazeologie se nejčastěji zaměřuje na různé anomálie, což je v této části velice patrné. Frazeologicky popisován je totiž zejména nos velký, křivý - zahnutý dolů nebo nahoru, baňatý, široký, řidčeji nos malý. Ve slovnících s archaickými či dialektními jednotkami můžeme též pozorovat frazeologický popis nosu špinavého nebo s určitými vadami zevnějšku.

Začneme jednotkami popisujícími velký či dlouhý nos. Zde se přirovnává nejčastěji k dlouhým předmětům či zelenině dlouhého tvaru, dále k pohádkovým a literárním postavám s dlouhýmnosem, ke zvířatům pouze minimálně, protože příliš mnoho zvířat dlouhý nos nemá, až na rozličné druhy ptactva, ty se ale častěji objevují

v souvislosti s nosem zahnutým. Ruština má pro dlouhý a velký nos jednotku *нос, как у Буратино*, zde je jednotka shodná s českým přirovnáním k Pinochioví, pouze přizpůsobená ruským reáliím, jedná se o stejnou pohádku v ruském pojetí, *у него всем носам нос*, zde se dokonce nepřirovnává k ničemu, vyzdvihuje se samotná velikost, jednotku *нос на двоих рос у кого, нос с локоток, а ума с ноготок, нос хоть локтем меряй, этот нос сто лет рос, этот нос – через Волгу мост* – obsahující určitý druh délkové či časové míry, *носина с соборное гасило, нос большой, как рубильник, как у великана, как хобот у слона*, obraz ptáků s dlouhým zobákem se také vyskytuje (*нос как у дятла, нос как у журавля*). V češtině to jsou jednotky: *nos jako klika od blázince, nos jako okurka, má nos jak oharek/za čtyři oharek/ze pětinku kvašený oharek a cyranovský nos, nos jako Pinocchio, nos jako čarodějnice*. Pro nos velký a rozplácnutý existuje jednotka *мá нос как пакту* a pro nos velký a baňatý jednotka *мá нос как малé пиво*. V polštině se objevují podobné obrazy – *nos długi jak u Baby-Jagi, nos długi jak skoczniа narciarska, nos jak u Pinokia, wyrazisty profil*. Častou formulací je adjektivně-substantivní spojení se slovem *profil*, jak uvidíme i v dalších příkladech. Ve španělštině se také objevuje obraz literární postavy – *la nariz de Cyrano*, ale také předmětu (kornout) – *la nariz de cucurucho*, máme zde ale i národně specifickou jednotku s obrazem libanonské věže (*nariz como una torre del Líbano*), podobnou obraznost jsme viděli i v ruštině. Také zde najdeme obraz klobásy (*la nariz de salchicha*). V angličtině se popisuje spíše různě zahnutý nos, jeho velikost je vždy v pozadí tohoto aspektu.

Další skupinou jsou jednotky popisující nos zahnutý dolů. Zajímavé je, že všechny uvedené ruské jednotky jsou ve zdroji zařazeny k nosu rovnému, přirovnání ale spíše odpovídají popisu nosu zahnutého dolů, proto je uvádíme v této skupině. V ruštině existuje celá řada jednotek s obrazem ptáků – *нос, как у понугая, коршунячий нос, нос как у ястреба, нос как у коршуна, как у хищной птицы*. Jazykový obraz zahnutého nosu a zobáku dravých ptáků je ve všech zemích stejný (srov. *orlí nos, jastrzębi nos, mieć krogulczy nos, nos jak u papugi, orli nos, mieć sępi nos, nariz como el pico de un águila, nariz como el pico de un pájaro exótico, aquiline nose*). Pro tento typ nosu existují dále v ruštině jednotky *нос картошкой*, přitom stejný obraz je i v češtině, ale pro nos baňatý, *нос крючком* a *нос как рубильник* a další. V češtině můžeme uvést jednotky *nos jako klika od blázince, nos jako čarodějnice, nos jako věšák, nos jako hák*, v polštině *drapieżny profil, haczykowany nos*, ve španělštině *la nariz de gancho, nariz de caballete, nariz como un garfio, nariz como asa de cántaro*, v angličtině *beak nose, have a hool nose, have nose like a doorknocker*.

Další skupinou jsou jednotky pro popis nosu s hrbolkem. Slovníkově fixovaných jednotek v ruštině je k tomuto aspektu velice málo (*нос горбом*), většina excerptů opět pochází z asociativního experimentu – *нос с горбинкой, как у римлян* (tento obraz se shoduje ve více jazycích), ruština ale dále přirovnává i k jiným národnostem, jednak bližším pro Rusko – *нос с горбинкой, как у грузина, как у кавказца*, ale i k jiným – *нос с горбинкой, как у грека, как у француза*, dále zde existují přirovnání k předmětům – *нос с горбинкой, как лестница*, další skupinka je postavena na obrazu hory – *нос с горбинкой, как горный спуск, как перевал в горах, как горный хребет*. Obraz hory ale používáme častěji v souvislosti s charakteristikou těla, a to jak v ruštině, tak i v češtině. Vyskytuje se zde ale i skupinka přirovnání ke známým osobnostem – *нос с горбинкой, как у Ахматовой, как у Гоголя*. V češtině se tomuto typu nosu říká *římský profil* a *nos jako skoba*. V polštině se obraznost shoduje – *grecki nos, grecki profil, rzymski nos, rzymski profil, klasyczny profil*. Ve španělštině existuje jednotka *nariz de caballete* (nos jako kozlík, stojan), ale už jsme jej uváděli, může se jednat i o zahnutý nos. V angličtině jsme nenalezli žádnou jednotku s podobnou obrazností.

Frazeologicky popisován je i nos zahnutý nahoru. Pro něj v češtině existuje pouze jednotka *prší mi do nosu*. Ruština opět vykazala celou řadu obrazů, avšak zase pouze z ankety V. A. Maslovové, například asociace s živočichy – *нос курносый, как у мопса, как у щенка, как у поросенка, как у ежа*, dále se zeleninou a ovocem – *нос курносый, как груша, как огурец, как помидор, как слива*, dále s různými podobně zahnutými předměty – *нос курносый, как пипка, как крючок, как кнопка*, okrajově se objevují i obrazy pohádkových či folklorních postav – *как у Аленушки*, to je postava děvčete z pohádky, a dále osob určitých vlastností – *как у задиры, как у задавалы*, zde přirovnání k hašteřivci a nafoukanému člověku odpovídá češtině, kde existuje frazeologismus *nosit nosánek nahoru* jako ekvivalent výrazu *být nafoukaný*. Konotace u pršáčku bývá jak pozitivní tak negativní, zejména v posledním případě. V ostatních typech nosu převládala konotace negativní. V polštině můžeme uvést jednotku *ma zadarty nos, mieć kaczy nos*. Španělština ani angličtina takovýto typ nosu nepopisuje, nicméně nevyklučují existenci nějaké jednotky aktivně užívané v mluveném jazyce.

Dalším frazeologicky popisovaným typem nosu je nos baňatý. Zde nenajdeme jednotky ve všech jazycích. Mnohé jednotky v ruštině sice mají i tento význam, avšak převládala jiný, výraznější rys a samostatně baňatý nos popisován není. V češtině, jak jsme již naznačili, existují jednotky *nos jako brambora* nebo *mít bramboru místo nosu* (v ruštině stejné přirovnání označovalo nos velký a zahnutý dolů), dále *nos jako baňka*,

slovo *baňka* přímo označuje tvar. Nos baňatý a zároveň malý označuje jednotka *nos jako ředkvička*. V polštině se také setkáváme s obrazem bramboru v různých variacích – *kartoflany nos, nos jak kartofel, nos jak ziemniak, ziemniaczny nos*. Ve španělštině uvádíme jednotku *nariz como pompón de payaso* (nos jako šaškovská bambule). V angličtině má daný význam jednotka *have a bottle nose*.

Méně je popisován malý nos, ale i tak můžeme uvést některé příklady. V ruštině například *носик пупочкой, нос как у кулика*, v češtině *nos jako knoflík*, v angličtině existuje úplný ekvivalent – *have a button nose*. V ostatních jazycích jsme jednotky nenašli.

Ve všech jazycích se objevila zajímavá skupina jednotek pro popis nosu červeného, ať už od zimy nebo z přílišného pití alkoholu – *нос как клюква, нос как у пьяного, nos jako ředkvička, mít hejla na nose, mieć gila na nosie, mieć gile pod nosem, pijacky nos, nariz como un tomate, a nose to light candles*. Ve slovanských jazycích se obrazy shodují, v ostatních jsou různé.

Pouze ve dvou slovanských jazycích je popisován nos z hlediska vnějších vad. Pro nos usopený existují jednotky: *сопли позырем, сопли как у индюха, blyští se tu pod Mochovem, u Nosků svítí, Svitavští jedou k Pyskovicům*, zde se jedná o slovní hříčky, a dále *zobal se slepicemi, má pod nosem nudli, má sopol jak šráky*. Nos špinavý popisuje jednotka *nos jako komín* a existuje i jednotka pro uhrovitý nos – *míti mladé nosy*, jedná se však o jednotku archaickou. Téměř ve všech případech se v češtině jedná o jednotky nářeční a již nepoužívané, do našeho materiálu jsme je ale zařadili z důvodu pozorování změn v JOS z diachronního hlediska.

2.1.3.7 LÍCNÍ KOSTI

Mezi našimi excerpty se objevily i samostatní jednotky pro popis lícních kostí, avšak pouze v ruštině. Daný fakt je sice významným aspektem vzhledu obličeje, avšak v ostatních zkoumaných JOS zřejmě není natolik významný, tudíž nemá frazeologický odraz v jazyce. Nicméně i v ruštině se jedná o jednotky z asociativního experimentu V. A. Maslovové, nejsou tedy zakotveny ve slovnících. Nejčastěji účastníci experimentu přirovnávali k jiným národnostem – *скулы широкие, как у монгола, как у калмыков, как у киргизов, как у татарина, как у китайца, как у азиата, как у негра*, jedná se zároveň o příslušníky jiné rasy, tedy mongoloidní a negroidní, jednotka *скулы как у калмыка* byla dokonce excerptována ze slovníku lidových přirovnání, můžeme tedy hovořit o významném obrazu ruského prostředí – jedná se totiž o etnikum žijící na

území Ruska, pro ostatní kultury význam nemá. Dále se přirovnávalo k příslušníkům určitých profesí – *скулы широкие, как у боксера*, nebo k určitým rasám psů – *скулы широкие, как у бульдога*, setkáváme se i s přirovnáním k náčiní – *скулы широкие, как лопата*.

2.1.3.8 TVÁŘE

Tváře jsou ve všech zkoumaných frazeologiích popisovány méně, avšak také zde můžeme uvést několik příkladů v každém z jazyků. Popisovány jsou pouze tři druhy tváří, a to tlusté a červené, méně pak tváře zapadlé, a ve všech jazycích bývají přirovnávány ke stejným skupinám předmětů. Jedná se o živočichy, především hlodavce, zde vzniká asociace tváří naplněných zrním, do kterých se těmto živočichům vejde velké množství zásob, dále o pečivo a také o plody či květiny. Co se týče tváří tlustých, převládá obraz hlodavců, ruština, stejně jako čeština a polština přirovnávají ke křečkoví – *у него щеки, как у хомяка, má škraně jako křeček, policzki jak u chomika*, čeština pak navíc i k syslovi – *má tváře jako sysel*, najdeme zde ale i přirovnání *má tváře jako selátko/prasátko* pro tváře růžové. Ve španělštině se objevuje obraz hrdličky, což asi souvisí s pohybem okolo zobáku při vrkání (*mejillas como la tórtola*). Pokud přirovnáváme k pečivu, jedná se převážně o pečivo kulaté. V ruštině je to jednotka *щека как пончик, щеки как булки*, v češtině *tvář jako buchtička, tváře jako bocháňky, tváře jako lívance, jako mazance*, v polštině *policzki jak pączki*. Na základě obrazu dětí s baculatými tvářemi v češtině existuje i přirovnání *tváře jako jezulátko*, ale také přirovnání k měsíci – *má tváře jako měsíček v úplňku* (srov. s ruštinou *у него лицо полная луна*). Ve španělštině se další obrazy neobjevily, v angličtině existuje adjektivní jednotka *have chubby cheeks*, ale také přirovnání *have cheeks like a hamster* – tento obraz se tedy shoduje se slovanskými (křeček). Ve všech těchto případech se jednalo o tváře baculaté.

Dále byly popisovány tváře červené, nutno dodat, že jednotky se stejným významem již jsou zaznamenány v kapitole „Barvy obličeje ve FOS“. V ruštině jsem excerpovala jednotku *у него щеки, как яблочки, щеки как персик*, v češtině existuje jednotek více, například *tváře jako míšeňské jablíčko, tváře jako míšeňské jablíčko* ale i *jako rajčátka*. Čeština dále přirovnává ke květinám – *tváře jako růžičky, tváře jako pivoňky*, v polštině se také objevuje obraz jablek a jahod – *policzki jak jabłuszka, policzki jak jagody*. Celá řada zajímavých jednotek se vyskytla ve španělštině, kromě obrazů plodů a květin (*mejillas como rosas, mejillas como flores, mejillas como*

manzanas, mejillas de fresa), se opět objevují obrazy odstínů červené barvy (*mejillas de grana, mejillas de carmín, mejillas de arrebol*) a také červené ve spojení s bílou barvou (srov. s českým *krev a mléko* – *mejillas de leche y carmín, mejillas de leche y purpura, mejillas de leche y sangre, mejillas de nieve y rosas*). Také se zde objevuje obraz ohně (*mejillas como el fuego, mejillas como brasas*). V angličtině můžeme uvést pouze jednotku *have roses in one's cheeks*.

Tváře propadlé jsou popisovány v polštině – *mieć zapadłą twarz*, ve španělštině – *mejillas de juanete* (zde se jedná o tváře s vystouplými lícními kostmi), a v angličtině *lantern jaws* (dosl. lucernové tváře).

Vidíme tedy, že nejčastěji se popisují baculaté a červené tváře.

2.1.3.9 ÚSTA, RTY

Dalším výrazným komponentem obličeje jsou ústa, potažmo rty. Jelikož jsou často spojovány s láskou a jejími projevy, předpokládá se, že mají být hezky červená, ani úzká, ani příliš velká (jednotky pro popis takových úst pak měly pozitivní konotaci. V našem materiálu se objevovaly jednotky pro popis krásných červených úst, dále různých tvarů úst, velikosti nebo šířky úst – zde pak převládaly jednotky s negativní konotací, popisující nepřírozeně velké či naopak tenké rty.

Začneme tedy frazeologickým popisem velkých úst či rtů. V ruštině tento typ úst popisují jednotky: *у него рот до ушей, хоть завязочки пришеи, рот/улыбка от уха до уха*, ty se ale spíše používají v souvislosti s úsměvem, a dále pak řada rozličných přirovnání, nejčastěji k živočichům – *рот большой как у бегемота, как у лягушки, как у кума*, zde jsou všechny asociace jasné. Dále přirovnání k neživým přírodním úkazům – *рот большой, как пещера, как пропасть, как яма* a další, která uvádím v příloze. Toto jsou ale přirovnání z asociativního experimentu V. A. Maslovové. Ve slovníku přirovnání V. M. Mokienka a T. G. Nikitiny můžeme najít jednotky *рот как ворота, рот как копыто, рот как у жабы, рот шире ворот* – typy obrazů jsou tedy stejné. V češtině najdeme jednotky *má hubu od ucha k uchu* se stejným užitím jako v ruštině, dále *má hubu jako vrata od stodoly, žabí ústa, huba jako pytel na užovky, jako vrata dokořán, jako kapr*. Lidová rčení uvádějí jednotky *má ústa jako kabele, má hubu jak žába, huba jako vrata od kriminálu*, přímo rty charakterizují jednotky *huba co potáč*, zde se opět jedná o archaismus, potáč je „množství niti, co se může natočit na větenu, jímž je potočeno“ (Machek, 2010: 474), jedná se tedy o ústa s odulými rty, stejný význam mají jednotky *pysky jako potáče, pysky, jako když vyndáš peřinu z okna*

a frazeologická jednotka *mít pysky jako Leopold*, která poukazuje na habsburského císaře Leopolda I., přídomkem Pyskatého. Tato jednotka je žertovná a naráží na to, že celý habsburský rod byl známý velkými zejména spodními rty, někdy se také říká *mít habsburský ret*. V polštině můžeme pozorovat shodnou jednotku *pysk od ucha do ucha*, která se vyskytovala i v ostatních slovanských jazycích. Jinak jsou v polštině popisována téměř výhradně pouze ústa červená. Co se týče českého přirovnání ke kaprovi, ve španělštině existuje jednotka se stejnou obrazností - *tener boca como uz pez* (mít pusy jako ryba), nicméně zde se jedná o pusy nebo rty lesklé. Ve španělštině jsem excerpovala také jednotku *boca de oreja a oreja* (pusa od ucha k uchu) nebo *boca de la rana* (žabí ústa), které se shodují s jednotkami v češtině i ruštině. Národně specifickou jednotkou je přirovnání rtů k jelitům (*labios como morcillas*), tento obraz se ve španělštině objevuje častěji. Tento fakt přikládáme existenci provádění zabíjačky ve Španělsku. Zabíjačka je typická také pro Česko a v jeho frazeologii se odráží, ve Španělsku se ale jedná o zajímavou shodu, provádění zabíjaček není totiž typické pro všechny evropské země. Tuto neobvyklou shodu můžeme demonstrovat na celé řadě jednotek či obrazných pojmenování – v češtině se zabíjačkou a vyráběním produktů z ní souvisí jednotky – *na každou svini se voda vaří, spařený jako prase, tlustý jako jitrnice, mít na sobě jelita, mít pod krkem ovar, krve jako z prasete*, atd. Ve španělštině například *a cada cerdo le llega su San Martín* (ve Španělsku se zabíjačky provádějí na sv. Martina, jedná se tedy o obrazně shodnou jednotku s první uvedenou českou, dosl. *na každé prase přijde jeho Svatý Martin*), *negro como una morcilla* (černý jako jelito), *labios como morcillas* (rty jako jelita), *dedos como morcillas* (prsty jako jelita), *ser como una morcilla* (být jako jelito). V angličtině také existuje obraz úst od ucha k uchu, máme tedy důvod se domnívat, že se jedná o jednotku internacionální (*grin from ear to ear*), najdeme zde i jednotku národně specifickou, obsahující literární postavu – kočku Šklíbu z knihy anglického spisovatele Lewise Carrola Alenka v říši divů. Sice je tato kniha světově známá ve frazeologii se ale tato jednotka odrazila pouze v zemi původu (*grin like a Cheshire cat*). Totéž však nemůžeme tvrdit o jiných jednotkách, na základě stejné knihy vznikl obraz Alenky v říši divů, ke které je přirovnáván zmatený či překvapený člověk ve více jazycích.

Jako opozitum ústům velkým stojí ústa malá. I ta popisuje celá řada jednotek. Ruština obsahuje opět celou řadu zástupců, především z ankety V. A. Maslovové. Jsou to například *рот маленький, как у мыши, как у птички, как у цыпленка, как у воробья, как у зайца, как у котенка*, zajímavé je, že i zde najdeme přirovnání

k ptačím zobákům, stejně jako u popisu nosu. Přitom v kapitole „nos“ názvy zobáků vyjadřovaly většinou tvary nosu, zde se jedná pouze o velikost. Také konotace je spíše pozitivní. Dále najdeme přirovnání: *рот маленький, как вишня, как бутон, как ягодка*, zde je konotace ryze pozitivní, navíc ve spojení s červenou či růžovou barvou, dále přirovnání k pohádkovým postavám malého vzrůstu - *рот маленький, как у Дюймовочки, как у гнома*, přirovnání k dětem - *как у ребенка, как у младенца* a dále k předmětům – *рот маленький, как щель, как пуговка, как булабочная головка*, vždy se jedná o přirovnání k malým předmětům, zajímavé je, že obraz knoflíku se vyskytoval i u výrazů pro nos malý, ale také pro pršáček. Ze slovníků pocházejí jednotky *рот словно куриная гузка, ротик как куриная попка*. Zahrneme-li sem i jednotky pro popis tenkých rtů, můžeme zmínit *губы тонкие, как у змеи, как нити, как полоски, как щель, как линия, как лезвие, губы тонкие, как у злюки, как у злого человека, как у жадного человека, как у хитреца, как у скупого*. Všechny tyto jednotky pocházejí opět z asociativního experimentu provedeného V. A. Maslovovou. V češtině můžeme uvést jednotky, které rovněž pochází z asociativního experimentu, který byl uspořádán námi - *pusa jako škvírka, rty jako strunky, rty jako čárky*. Všimněme si, že až na výjimky se v ruštině objevují obrazy lidí se špatnými charakterovými vlastnostmi, což jsme u popisu plných rtů nepozorovali. Nelze ale tvrdit, že se jedná o objektivní hodnocení nebo dokonce pravidlo, i když je pravdou, že frazeologie odráží dlouholeté lidské zkušenosti.

Velmi početnou skupinou zejména v polštině, ale také ve španělštině angličtině jsou frazeologismy pro popis červených rtů. Jak jsem již psala výše, červená barva je chápána jako barva hlavní, barva v pravém slova smyslu, barva života, barva ohně a krve a převážně nese v souvislosti s lidským obličejem konotaci pozitivní. Stejně tak v souvislosti se rty. Červené rty jsou rty zdravé, plné života, pokud se tedy nejedná o rty horečnaté, zatímco rty bílé nesou příznak nemoci. Proto jsou také červené rty často přirovnávány k červenému ovoci, tedy živým plodům přírody, a další obrazy souvisejí buď přímo s různými názvy červené barvy, nebo se jedná o vzácné přírodní komponenty. Ve slovanských jazycích tedy můžeme uvést jednotky *губы алые, как ягоды, как земляника, как вишня, как малина, как рябина, как лепестки розы*. Rty se v ruštině dále přirovnávají k ústům lidí určitých kvalit – *губы красные, как у красавицы* a předmětům – *губы алые, как флаг, как скатерть президента*, první dvě souvisí se sovětskými a ruskými reáliemi, proto se v jiných jazycích nevyskytují. Najdeme i přirovnání *губы красные, как у вампира*, zde vzniká souvislost s červenou

barvou krve, nicméně v ostatních jazycích mívá přirovnání k upírovi jiný význam, buď se vyskytuje v souvislosti se zuby, nebo označuje otravného člověka, který jiným „saje krev“ (*jsi jako upír, saješ mi krev*). V češtině a polštině dále uvádíme jednotky *mít ústa/rty jako maliny, jako jahody, jako třešně, jako růže, buzia jak malina, karminowe usta, koralowe usta, krwiste usta, malinowe usta, purpurowe usta, rubinowe usta, szkarlatne usta, usta barwy kaliny, usta jak jagody, wiśniowe usta*. Všimněme si, že v polštině se často jedná o adjektivně-substantivní vazbu obrazného charakteru. Ve španělštině můžeme uvést jednotky *labios como rubíes* (rty jako rubíny), *los labios de coral* (jako korál), *los labios de carmín* (karmín), *los labios de grana* (karmín), *los labios de rosa* (růže), nebo *labios como cerezas* (rty jako třešně). A v angličtině existuje také obraz ovoce, buď konkrétního – *have lips like cherries*, nebo jakéhokoliv dozrálého – *ripe lips*.

V některých slovanských jazycích se také setkáme s frazeologickým popisem konkrétního tvaru úst. V ruštině jsou to například jednotky *зубки бантиком, зубки колечком, губы сердечком, рот колечком, рот строчкой*, v polštině najdeme jednotku *buzia w ciup, zwiędnięte usta, zgięte w łuk usta, ładnie zarysowane usta, wargi zarysowane*. Zajímavou shodu slovanských jazyků tvoří jednotka, která popisuje ústa s defektem po rozštěpu patra, ve všech jazycích nazývaná *заячья губа, zaječí pysk, zającza wargi*, v češtině a v polštině také existuje jednotka pro popis velkého jazyka – *mít jazyk jak lopatu, język jak łopata*.

Viděli jsme tedy, že obrazy spojené s ústy se v pozorovaných jazycích příliš neliší, liší se spíše množství jednotek pro jednotlivé vlastnosti napříč jazyky (např. velké množství jednotek popisujících červená ústa v polštině a španělštině). Výjimku tvoří ruština a polština, kde se objevují jednotky pro popis konkrétních tvarů úst. V češtině a angličtině pozorujeme proniknutí místních reálií do JOS.

2.1.3.10 ZUBY

Obrazy spojené se zuby ve frazeologii nejčastěji jsou názvy nějakých bílých předmětů, jelikož se jedná o barvu, kterou by měly zdravé zuby mít. Často jsou tyto představy také spojené s velkými rovnými předměty, jelikož velikost zubů je také jedním z nejčastěji popisovaných aspektů. Dalším aspektem, který se vyskytoval mezi našimi excerpty, je křivost zubů. Mluvíme-li obecně, jednotky charakterizující bílé a rovné zuby, což je ideální stav, mají pozitivní konotaci, zatímco jednotky, které popisují velké či křivé, nebo například žluté zuby, tedy stav odlišující se od ideálního, mají

konotaci negativní. Názor na vzhled zubů se ve zkoumaných jazycích neliší, proto můžeme níže uvedené jednotky považovat za společný rys JOS. Liší se pouze množství jednotek a zejména v angličtině a ve španělštině jakožto jazycích pro porovnání, se liší i obrazy.

Přejdeme-li ke konkrétnímu materiálu, můžeme vidět, že ve všech slovanských jazycích a také ve španělštině se shoduje obraz zubů velkých a rovných, u kterých se objevuje obraz koňských zubů: *зубы как у лошади*, *koňské zuby*, *koňskie zęby*, ve španělštině poněkud expresivnější jednotky žertovného charakteru – *tener más dientes que una carrera* (dosl. mít víc zubů než na dostizích) a *tener más dientes que una película de caballos* (dosl. mít víc zubů než film o koních). V kategorii „velké zuby“ má čeština dále jednotku *mít hubu naruby*, v podstatě se jedná o velké zuby v předkusu, v polštině v této kategorii ještě najdeme jednotku *zęby jak łopaty*. Ostatní jazyky nenabízejí další varianty. Co se týče hezkých bílých zubů, jednotky pro jejich popis nalezneme ve všech zkoumaných jazycích, můžeme tedy tvrdit, že se jedná o významný aspekt vzhledu pro JOS daných jazyků. V ruštině jsou to jednotky *зубы белые как пера*, *зубы белые как фарфор*, *зубы как жемчуг / жемчужины*, v anketě V. A. Maslovové se dále vyskytla přirovnání *зубы ровные, как у белочки* (obraz veverky v češtině v souvislosti se zuby existuje, nicméně ne pro zuby rovné, ale naopak pro velký předkus, s tím dále souvisejí přirovnání k jiným hlodavcům), *как у кинозвезды*, *как у актрисы*, *как у фотомодели*, *как с рекламы зубной пасты*, *как у дантиста*, *как под линейку*, *как забор*, *как частокол*, *как жемчужины* – zde se jedná především o zuby rovné. V češtině uvádíme jednotky *zuby jako perličky*, *zuby jako patěrky* (zde se jedná o archaickou jednotku, patěrky jsou perličky na růženci, slovo vzniklo zkomolením latinského názvu *Pater noster*⁵). V polštině například *śliczne zęby*,

⁵ V daných jazycích existuje celá řada jednotek, které se aktivně užívaly ve všech zkoumaných jazycích dříve, avšak dnes již v jazyce nejsou. Příčiny tohoto jevu jsou různé. Podle našeho názoru (a také podle námi prozkoumaného materiálu) jsou to nejčastěji příčiny jazykové nebo extralingvistické (historické, způsobu života aj.).

Jazykovými příčinami rozumíme vymizení slov, která jsou součástí frazeologismu, z jazyka, jinými slovy archaizaci slov. Tak například v češtině se již neuzívá slovo *sopouch/capouch* – zaměnil ho současnější ekvivalent *komín*. Proto se z jazyka vytratily jednotky jako *má nos jako sopouch*, *černý jako sopouch*, *jako by proletěl sopouchem*. Frazeologismy s tímto obrazem však dále fungují v jazyce, pouze komponent *sopouch* byl zaměněn dnes srozumitelnějším komponentem *komín*: *má nos jako komín*, *je jako by proletěl komínem*, *černý jako komín*. Na druhé straně existují i frazeologismy obsahující archaický komponent, který nebyl zaměněn novějším výrazem, a v důsledku toho se tyto jednotky více neuzívají. Můžeme uvést celou řadu příkladů: *suchý jako dřínka*, *veliká jak ohřeblo*, *malý jako pazderek*, *hlava jako větel*, *záda jako kanafas*, *nohy jako bogdál*, *bledá jako bartolomka*, *tlustá jako skyda*, atd. V ruštině můžeme například uvést *бел как плат*, *морда как копыл*, *борода с посконное повесмо*, atd. Historickými příčinami máme na mysli zestárnutí daného předmětu nebo jevu natolik, že již není důležitý pro jazyk. Jako příklady mohou posloužit v češtině jednotky: *má pysky jako Leopold*, *špinavý jako*

zěby jak perly. Ve španělštině se kromě jednotky s obrazem perel (*dientes como las perlas*) objevují i jiné – *dientes como almendras* (mandle), *dientes como cristal* (křišťál), *dientes como gotas de leche* (jako kapky mléka), *dientes como marfil* (jako slonovina). Shodu tvoří španělština s angličtinou v jednotce s obrazem stáda ovcí (chov ovcí má pro obě země velký význam) – *dientes como hatajo de ovejas, teeth like flock of sheep*. V angličtině jinak také existuje obraz perel – *teeth like pearls*. Srovnání s perlami tedy existuje ve všech jazycích, především v souvislosti s jejich bělostí. Rovné pěkné zuby se často přirovnávají k perlám navlečeným na šňůrce, k náhrdelníku.

Velmi patrným aspektem při pozorování zubů je jejich úplná či částečná absence. V ruštině pro zuby řídké existuje celá řada jednotek, avšak nejsou slovníkově zachyceny, opět pocházejí z asociativního experimentu V. A. Maslovové. Jsou to například: *зубы редкие, как у старого зверя, как у Бабы Яги, как у старухи, как забор, как частокол, как поломанный забор, как расческа, как выбитые*. Jak si můžeme všimnout, nechybí obraz přirovnání ke starým lidem či zvířatům, zde se tedy jedná zřejmě o zuby vypadané. V češtině je popisuje žertovná jednotka *má zuby jako noty na bubnu, samá pauza*. Zajímavý je dovětek *samá pauza*, který se obvykle neříká, užívá se pouze tehdy, když adresát komunikace nepochopil význam. Žertovná jednotka existuje také v polštině *mieć zęby jak perla, co jeden to przerwa*, nemusí se nutně jednat o zuby vypadané, mohou to být zuby s velkými mezerami. V angličtině má tento význam jednotka *be gap-toothed*. Další jsou popisovány zuby křivé a v předkusu. Pro tento typ zubů jsem našla frazeologický popis pouze v češtině, jsou to *zaječí zuby*, a uzuálně také *zuby jako králík, jako veverka* pro zuby v předkusu, jak vidíme, čeština téměř výhradně přirovnává k hlodavcům. Jednotka *má zuby jako Hladovou zeď* popisuje zuby křivé. Zde se jedná o národně specifickou jednotku obsahující místní realii - Hladovou zeď v Praze, která je postavena sestupně a má různé výčnělky.

dráteník, kouká jí pátek přes sobotu nebo *hledět do nebozízu*. V ruštině jsou to například jednotky *суцая коза в сарафане, он короток – в солдаты не годен, серьга в ухе-плут парень, борода нижегородка, а ус макарьевский*.

Jak jsme zmínili výše, dalšími příčinami jsou změny způsobu života. Dříve většina lidí žila na vesnici, vedla rolnický způsob života, byla podřízena místním pánům. Takový systém již neexistuje, takže mnoho frazeologismů obsahujících realie vesnického, zemědělského či šlechtického života časem vymizelo z jazyka a více se nepoužívají. Jsou to například jednotky: *hledí císařovi z kraje, už tě mají olejkáři zapasatou, nosí na zádech pokladnici, бочка сороковедерная, вербный херувим, по-немецки одетый* atd.

Musíme však zdůraznit, že hranice mezi jazykovými a extralingvistickými příčinami jsou často difuzní. Některé frazeologické jednotky vymizely kvůli archaizaci komponentů, avšak jsou známy i příklady frazeologismy, které zůstaly aktuálně používanými, přestože obsahují archaický komponent, srov. *сред бела дня, ни зги не видно* a jiné. Archaismy jim dokonce dodávají na expresivitě. Tyto jednotky však nepatří do našeho materiálu.

Hojně byly popisovány zejména ve slovanských jazycích, ale také ve španělštině, zuby ostré a špičaté. I zde se nejčastěji přirovnává ke zvířatům, ale také různému nářadí. Patří sem *зубы острые, как у волка, как у акулы, как у щуки, как у белки, как у мыши, как у хорька, как у лисицы, как у тигра, как у собаки, как у крокодила, как кинжал, как пики, как у вампира, зубы как кошачьи, зубы как пила*, v češtině *žraločí zuby, mít zuby jako vlk, jako krokodýl, jako tygr*, dále pak *mít zuby jako upír* nebo *upíří zuby* pro vystouplé nebo výrazně větší špičáky. V polštině jsme našli pouze jednu jednotku – *wilcze zęby*. Všimněme si, že ruština si ostré zuby spojuje se zuby hlodavců, což je pro češtinu nezvyklé, ke hlodavcům přirovnává výhradně zuby v předkusu, dále srovnává se zuby divokých a dravých zvířat, stejně jako čeština i polština. V ruštině také existuje přirovnání k upírovi, předpokládáme zde ale stejný význam jako v češtině.

2.1.3.11 BRADA

Brada je ve frazeologii popisována velice málo, avšak několik jednotek ze slovníků jsme excerpovali. Ve všech jazycích kromě španělštiny jsme našli jednotku pro popis dvojité brady u tlustého člověka – *трехэтажный подбородок, mít dvě brady, druga broda, mieć drugi podbródek, a double chin*.

Kromě této jednotky se ale v našem materiálu vyskytla celá řada jednotek nezafixovaných ve slovnících, obsahujících různé obrazy související s tvarem či velikostí brady. Tyto jednotky pocházejí z asociativního experimentu V. A. Maslovové a z ankety podobného charakteru provedené mezi různými respondenty v Česku, nejčastěji studenty. Nejčastěji se vyskytovaly asociace v souvislosti se špičatou bradou. Byly to obrazy trojhranných a ostrých předmětů: *подбородок, как треугольник, подбородок острый, как нож, как игла, brada jako trojúhelník, brada jako hrot*, obrazy literárních a pohádkových postav: *подбородок острый, как у Бабы-Яги, как у Коцея Бессмертного, как у Хлестакова, brada jako Čičikov, brada jako Pinocchio*, obrazy živočichů: *подбородок острый, как у дрозда, как у лисы brada jako drozd*, pouze v ruštině obrazy přírodních objektů: *подбородок острый, как утес, как камень*.

Hranatou bradu respondenti nejčastěji přirovnávali ke čtyřhranným předmětům – *подбородок квадратный, как лопата, как квадрат, brada jako čtverec, jako ráт*, a také k představitelům určitých profesí – *подбородок квадратный, как у спортсмена, как у боксера, как у военного, как у моряка, brada jako boxer*. V ruštině se také

vyskytly asociace s filmovými hrdiny či herci – *подбородок квадратный, как у супермена, как у Сталлоне, как у Шварценеггера*. Ruština zde vyděluje i bradu železnou, ale většina jednotek se shodovala s obrazy brady hranaté, jelikož se jedná o analogický tvar. Všimněme si, že pro popis brady chybí přirovnání k osobám ženského pohlaví, vyskytují se výhradně obrazy mužských osob, přestože hranatou bradu mohou mít i ženy.

Posledním popisovaným typem brady je brada s důlkem či rýhou uprostřed. Ta byla v češtině přirovnávána k lidskému pozadí – *brada jako zadek, brada jako prdelka*. V ruštině se tento obraz nevyskytoval, přirovnávalo se především k ovoci, ke známým osobnostem a k lidem určitých vlastností či věku, například: *подбородок с ямочкой, как яблоко, как персик, как у Серова, как у Леонтьева, как у кокетки, как у ребенка*.

V ostatních jazycích bohužel nemůžeme uvést podobné jednotky, není nám totiž známo, že by existoval podobný asociativní experiment v některém z nich, ale předpokládáme, že i tak by charakter obrazů vyskytujících se v dané realitě byl velice podobný.

2.2 TĚLO A JEHO ČÁSTI

Jak jsme již několikrát zmínili, frazeologie výrazně odráží jazykový obraz světa národa a zachytává ho ve svých jednotkách, které jen málo podléhají časovým vlivům - zůstávají v nezměněné formě po dobu mnoha let. Nejvíce se to týká frazémů, jejichž komponenty jsou názvy předmětů a jevů odedávna známých člověku a nacházejících se v jeho blízkosti. Nejčastěji jsou to části těla, předměty denní potřeby, pracovní nástroje a předměty nebo aspekty živé či neživé přírody. Jak již víme, jazykový obraz světa je antropocentrický, očekáváme tedy, že člověk sám na sebe bude také pohlížet prostřednictvím předmětů a jevů ze svého bezprostředního okolí.

V této části prozkoumáme, s jakými obrazy jsou spojovány výrazy, sloužící k frazeologickému popisu lidského těla - samotné postavy, rukou a jejich částí, nohou a jejich částí, hrudi, břicha, zad a hýždí. Opět budeme vycházet z předpokladu, že slovanské jazyky budou obsahovat více shodných obrazů díky obdobným životním podmínkám Slovanů, zatímco ostatní jazyky se budou od tohoto obrazu odlišovat, také se soustředíme na národně specifické jednotky, které nejlépe popisují svéráznost mentality a kultury jednotlivých národů.

2.2.1 TĚLO/POSTAVA

Co se týče **těla**, nebo samotné **postavy**, náš výzkum ukázal, že ve frazeologických slovnících téměř nejsou zafixovány jednotky, které by ji popisovaly. Existuje ale celá řada obrátů spojených s lidskou postavou, které pocházejí z asociativních experimentů uskutečněných např. V. A. Maslovovou. Podobný experiment byl proveden i námi v českém prostředí. Pomocí ankety, která byla rozdána studentům VŠ a jejich rodinným příslušníkům různého věku (asi 100 dotazníků) jsme zjišťovali obrazy, na nichž jsou založeny různé části těla, ale i fyzické vlastnosti a části obličeje. V rámci tohoto experimentu jsme, stejně jako prof. V. A. Maslovová v ruštině, objevili více méně ustálené obrazy, které se staly základem pro popis těla a postavy. Předpokládali jsme, že nejčastěji popisovaným atributem lidského těla bude jeho síla, svalnatost a mohutnost. A skutečně, v obou experimentech se objevovaly obrazy svalnatých **filmových či knižních hrdinů či herců**, například Van Damma, Stalloneho, Herkula nebo Tarzana, dále obrazy zvířat či stromů, například lva, tygra, slona, dubu. Ve španělských slovnících a monografiích se nám podobné jednotky nepodařilo najít, možná i proto, že pravděpodobně neexistují popisy podobných experimentů. Nicméně v národním španělském jazykovém korpusu jsme několik jednotek našli, každá popisovala jiný typ těla (*cuero del difunto* – tělo jako mrtvola, *cuero como espárrago* – tělo jako chřest – rovné, *cuero del elefante* – tělo jako slon, *cuero de Éctor* – tělo jako Hektor – svalnaté). V angličtině jsme našli pouze jednotku charakterizující svalnatého muže (*beefy man*), ale také jednotku *the outward man* (vnější člověk – lidské tělo). Frazeologické vyjádření pro název nějaké konkrétní části těla jsme v angličtině našli vícekrát.

Společné obrazy jsou tedy stromy, zvířata a filmoví či jiní hrdinové. Ještě jednou ale zdůrazňujeme, že se nejedná o frazeologismy.

2.2.2 HLAVA

Frazeologismy pro popis hlavy jsme našli ve všech jazycích kromě angličtiny, kde byla excerpována pouze jedna jednotka, která zároveň popisuje hloupost (*a big head and little wit*). V ostatních jazycích jsme našli celou řadu různých jednotek, které nejčastěji popisují velkou, či naopak, malou hlavu. Nalezneme zde tedy přirovnání k malým či velkým a většinou zároveň kulatým předmětům nebo plodům.

Ve všech jazycích mezi obrazy převládaly obrazy různých velkých nádob (*голова с пивной котел, голова как жбан, голова с таз, голова с ведро, hlava jako měřica, hlava jako konev, hlava jako škopek, hlava jako džber, głowa jak kocioł, cabeza como una cafetera, cabeza como un cesto, cabeza como un bombo*). Dále se vyskytoval obraz plodů jak pro hlavu velkou (*голова как тыква, голова с арбуз, hlava jako meloun, głowa jak arbuż*), tak i pro malou hlavu (*голова как лукашка, голова редькой, hlavička jako cibulička, hlavička jako makovička, mieć główkę jak makówkę, cabeza como un higo*). Častým obrazem pro popis velké hlavy byly dále různé předměty kulatého tvaru (*голова как мяч, голова как шар, hlava jako balón, hlava jako бани, głowa jak balon, głowa jak bania*), pro popis malé hlavy slouží také přirovnání k malým kulatým předmětům, často mincím (viz v ČJ *hlavička jako pětník*).

Zajímavou skupinku frazeologismů jsme v tematické skupině „hlava“ vyexcerpovali v ruštině. Jedná se o jednotky, které spojují fyzický aspekt rozměru hlavy s aspektem lidského charakteru, nebo přesněji nějaké vlastnosti, zde se jednalo především o hloupost (*голова что шабала, а ума ни на нитку нет, голова как чан, а ума ни на капустный кочан, голова с ликошко, а мозгу ни крошки, головища что бутыллица, будылки что бутылки, голова с пивной котел, а мозгу ни крошки*), ale také spojení aspektu rozměru hlavy se sílou hlasu (*голова как у мыша, голос как у кошки*). Zde vidíme paralelu k angličtině, kde se nacházela pouze jednotka takového charakteru.

2.2.3 KRK

Frazeologismů pro popis krku není ve zkoumaných jazycích mnoho, nicméně i toto množství obsahuje jednotky k popisu širokého, úzkého, dlouhého i bílého. Největší zastoupení a také největší podobnost nalezneme ve slovanských jazycích. Nejzajímavějším faktem u této skupiny jednotek je, že se jedná pouze o přirovnání k živočichům, jen výjimečně se objevují jiné obrazy. Široký krk je popisován těmito jednotkami: *бычья шея, шея как у бугая, шея как у буйвола, шея как у кабана, шея как у быка хвост, má zátylí jako býk, ma byczą szyję, ma byczy kark, el cuello como un caballo*), tenký krk popisují jednotky *шейка как у куренка, шейка как у цыпленка, krk jako holub, má krček jako house* – v ostatních jazycích není zastoupení), dlouhý krk popisují jednotky *шея как у жирафа, má krk jako žirafa, krk jako stožár, bociania szyja, żurawia szyja, żyrafia szyja, el pescuezo de grulla*) a štíhlý ladný krk jednotky *лебединая шея, шея как у гуся, krk jako husa, krk jako labuť, labutí šíje, gęsia szyja,*

labędzia szyja, toczona szyja, neck like the swan (což je mimochodem jediná nalezená anglická jednotka). Ve španělštině a v polštině existují i jednotky pro popis bílého krku – *el cuello de alabastro, el cuello de mármol, alabastrowa szyja*. Vidíme tedy velkou míru shody ve všech zkoumaných jazycích, všude (kromě španělštiny a angličtiny) pozorujeme obraz býka, žirafy i labutě. V ruštině je zajímavý obraz želvy *шея как у черепахи* pro popis vrásčitého krku.

2.2.4 HRUĎ A PRSA

Řada FJ je věnována popisu hrudi, je ale zajímavé, že převážná většina FJ popisuje ženskou prsa, zatímco k mužské hrudi se vztahuje pouze jednotka *зпудь колесом*, která ale spíše charakterizuje pózu nafoukaného nebo chlubicího se člověka, přičemž může charakterizovat i chlubicí se ženu. V asociativních experimentech se ve výrazech pro označení svalnaté mužské hrudi používají jména silných hrdinů, herců nebo představitelů určitých profesí (např. Schwarzenegger, Herkules, bohatýr, vzpěrač, sportovec, námořník).

Frazeologismy popisující prsa se dělí na jednotky s významem „velká prsa“ a „malá prsa“. Velká popisují jednotky: *зпуди на блюде*, zde se jedná o slang mládeže, v češtině existuje jednotka *prsa jako džbány*, v polštině pak velká prsa popisují jednotky *falująca piersi, piersi jak balony, piersi jak melony, piersi jak donice*, ve španělštině byly nalezeny příklady pro vyjádření velkého poprsí - *tetas como tinajas, tetas como obuses, tetas como melones* (džbány, moždře, melouny). Zajímavé je, že v angličtině jsme nenalezli žádnou jednotku pro popis velkých prsou. Malá prsa zpravidla nemají svůj odraz ve frazeologii, popisuje se ale jejich nepřítomnost, která je hodnocena záporně, srov.: *быть как доска, как вобла (сушеная)*, v češtině *je jako žehlicí prkno*, v polštině jsme s tímto významem našli jednotky *mieć kurzą piersi, mieć zapadłą piersi*. Pouze jedna španělská jednotka vyjadřuje význam „malých mladých prsou“: *pechos como dos cabritos mellizos* (prsa jako dvě malá kůzlátka), jedná se o obraz z Bible a nemá negativní konotaci, malá nebo střední prsa jsou pak přirovnávána k různým druhům ovoce (*oechos como granadas gemelas, pechos como limones, pechos como racimos de vid*). V angličtině byly naopak pouze jednotky pro popis malých či žádných prsou – *as flat as a flounder, as flat as a pancake, she is as flat as a board, as flat as your hand*. Avšak v asociativních experimentech byla pro vyjádření popisu velkého poprsí používána jména známých hereček (např. Pamela Anderson)

(pozn.: v asociativním experimentu se také objevila přirovnání k mužským hercům či filmovým hrdinům pro popis svalnaté hrudi).

Jak vidíme, lexikograficky zachycené jednotky obsahují obrazy velkých nádob a kulatého ovoce, plochá hrud' je ve všech jazycích kromě polštiny srovnávána s deskou a angličtina zde vykazuje dokonce více variant.

Vidíme tedy, že frazeologicky ve všech jazycích se vyskytuje pouze obraz velkých prsou, malá prsa ve slovanských jazycích nemají frazeologické označení, ve španělštině existuje biblismus popisující mladá hezká prsa a vidíme více variací velikosti prsou podle přirovnání k ovoci, v angličtině nejsou velká prsa frazeologicky popisována vůbec.

2.2.5 ZÁDA

Záda jsou ve frazeologii popisována velice málo. Zastoupení jsme našli pouze v ruštině a češtině, a to ještě díky použití slovníků obsahujících zastaralé či dialektní jednotky. V polštině jsme jednotky, které by popisovaly přímo záda, nenašli, avšak vyexcerpovali jsme jednotku *toczone ramiona*, která popisuje jev blízký, tedy hezká dívčí ramena. Ve španělštině ani angličtině se jednotky pro popis zas nevyskytovaly vůbec.

Pokud se tedy zaměříme na materiál, který máme k dispozici v ruštině a v češtině, nalezneme především jednotky, které popisují široká záda (ramena) – *плечи как русская печь, má záda jak vrática, záda jako z.fošen*. Dále jsme našli jednotky pro popis hrbatých zad, těm je ale věnována speciální podkapitola v části „Formy postavy ve frazeologickém obrazu světa“.

2.2.6 BŘICHO

Velikost břicha člověka úzce souvisí s jeho tloušťkou, proto se tato podkapitola částečně kryje s oddílem „Tloušťka člověka ve frazeologickém obrazu světa“. Nalezli jsme ale celou řadu jednotek, které popisují přímo břicho, zejména to velké. V ruštině bylo nalezeno celkem 15 jednotek pro popis velkého břicha, zatímco malé břicho popisoval pouze jediný frazém, podobně tomu bylo i v ostatních jazycích. Nejčastěji se objevoval obraz kulatých velkých předmětů či nádob (*живот как бубен, живот как барабан, живот как бочка, живот как бочонок, живот как мяч, живот как шар, břicho jako balón, břicho jako buben, břicho jako terč, má břicho jako měřice, má*

břicho jako sud, brzuch jak bania, brzuch jak beka, brzuch jak bęben, brzuch jak waliza, panza como un tambor, ventre como una caja, have a spare tyre).

Zajímavá shoda se našla v češtině, polštině a angličtině. Ve všech těchto jazycích existují jednotky související s výrobou piva a pitím piva. Našli jsme tak shodu v JOS nejen mezi slovanskými jazyky, ale také s jazykem germánským. Jedná se o jednotky *pivní sval, pivní mozol, pivní břich, ma mięsień piwny, ma oponę piwną, brzuszek piwny, beer gur, have a beer belly.*

Malé břicho je popisováno mnohem méně, našli jsme však zajímavou shodu v ruštině a v češtině, zajímavou proto, že v češtině se jedná o archaickou jednotku, jedná se však o úplný ekvivalent jednotky ruské (*mítí pupek na páteřové kosti X живот к позвоночнику / спине / ребрам прилип*). To svědčí o větší blízkosti česko-ruského JOS v minulosti. Další zajímavá shoda je mezi češtinou a polštinou u jednotek *břicho jako rosol* (užívá se uzuálně) a *brzuch jak galareta*. Tato jednotka se užívá pro popis nesvalnatého, oplácaného břicha. Ploché břicho se popisuje pouze ve španělštině (*ventre como una tabla*) – přirovnání k desce se v ostatních jazycích objevovalo u ploché hrudi.

2.2.7 HÝŽDĚ

Poměrně velká skupina frazeologismů popisuje hýždě člověka. Zajímavou skupinu tvoří frazeologické eufemismy: *заднее место, интересное место, мягкое место, причинное место, стыдное место, одно место, место пониже спины, пятая точка, мадам Сижу*. Zajímavý je poslední výraz s vymyšleným jménem *Сижу*, které zní jako by bylo francouzské, ale ve skutečnosti je derivátem slovesa *сидеть*. V češtině také existují takovéto eufemismy, například *zadní část, sedací část/partie, místo pod zády, zadní tváře, zadní lím*, stejně tak v polštině *cztery litery, gdzie się kończą plecy, pewna część ciała, tam, gdzie plecy tracą swą szlachetną nazwę, tam, gdzie wzrok nie sięga, tam, gdzie słońce nie dochodzi*. Ve španělštině a angličtině jsme takové jednotky nenašli.

Velké hýždě jsou v ruštině i v češtině srovnávány s pozadím koně: *у него зад как у ломовой лошади - má zadek jako štýrský valach, má zadek jak špeditérská kobyla, má zadek jako pivovarská kobyla*, v češtině pak existuje i přirovnání k předmětům či spíše organizacím velkých rozměrů: *má zadek jako armádní buben, má zadek jako berní úřad, jako kamna, jako kazatelnu*. V polštině se také objevila zoonymní přirovnání, avšak obraz koně chyběl – *dupa jak u hipopotama, dupa jak u*

stonia. Ve španělštině jsme našli pouze jednotky pro popis velkého pozadí - *culo como para forrar balones, culo como un frontón*. České jednotky jsou zajímavé svým žertovným charakterem a expresivností, zatímco španělské jednotky jsou velice zajímavým materiálem z hlediska použitých obrazů. Přirovnání k domovnímu štítu je zajímavé pro svou shodu s českými jednotkami, které taktéž obsahují název části domu - vrata - viz jednotka *má prdel jak vrata od stodoly*. V češtině také můžeme najít obrazy nábytku stejně jako v polštině a ve španělštině, tyto popisují tlustou postavu, ale ve skutečnosti se vztahují hlavně k pozadí - *ženská jako almara/ está como un armario ropero/armario de tres cueros, dupa jak szafa trzydrzwiowa*. V angličtině existuje pouze přirovnání k autobusu (*look like a back end of a bus*). Můžeme tedy tvrdit, že kromě shodného obrazu koně v ruštině a češtině a skříně v češtině, polštině a španělštině jsou všechny ostatní uvedené příklady národně specifické a svědčí o odlišném vnímání skutečnosti v jazykovém obraze daných národů.

Popisovány jsou i **malé hýždě**, v ruštině například jednotkami *заячья попка, попка с кулачок, у него с задницы штаны падают*. V češtině jsou to jednotky *má zadek jako dva stroužky česneku, jak dva kmínky, jako když babička sepne ruce* nebo *jako když vrabec srazí paty*. Zajímavé je, že čeština podtrhuje dvě poloviny popisovaného celku. Je pozoruhodné, že se obrazy těchto frazeologismu ani v jednom případě neshodují. V polštině jsme pro popis malého pozadí nenalezli žádnou jednotku, stejně jako ani ve španělštině a v angličtině.

V češtině se aktivně užívají i jednotky pro popis hezkého či pevného a jemného pozadí. Nejčastěji se přirovnává k známým osobám či profesím (*zadek jako Jennifer Lopez, zadek jako Beyoncé, zadek jako modelka*) nebo také k ovoci (*zadek jako broskvička*). Pro pevné a jemné hýždě jsme našli jednotku i ve španělštině (*culo de hierro – zadek ze železa, culo de seda – zadek z hedvábí*).

Pro popis pozadí existuje ve slovanských jazycích celá řada frazeologických eufemismů, které jsme ve španělštině nenašli. Co se týče obrazů vznikajících v souvislosti s velkým pozadím, slovanské jazyky jsou si velice blízké, oba přirovnávají k pozadí koně, čeština pak k velkým předmětům různého druhu či dokonce budovám, obrazy nalezené ve španělštině jsou naprosto odlišné.

2.2.8 RUCE, PRSTY, NEHTY

Mezi frazeologismy popisujícími ruce jsme také vydělili několik skupin, jelikož popisovaných vlastností je celá řada. Převládá samozřejmě velikost, šířka či délka, ale také jemnost, dokonce jsme našli jednotky pro popis žilnatých či křivých rukou.

První skupinka popisuje **jemnost**. V ruštině jsme opět nenašli mnoho jednotek, které by byly zachyceny ve slovnících, náš výzkum se opírá pouze o asociativní experiment V. A. Maslovové. V něm byla nalezena tato přirovnání: *руки нежные как шелк, руки нежные как вата, как бархат, как атлас*. V češtině jednotky zachycené ve slovnících existují, jsou to *má ruce jako hraběnka, má ruce jako z bavlnky*, podobnou obraznost má skupinka jednotek popisujících baculaté ruce - *má ruce jako bocháňky, jako buchtičky, jako peřinky*. V polštině jsme vyexcerpovali jednotky *ma ręce jak jedwab, ręce jak aksamit*. Pro srovnání ve španělštině a v angličtině jsme žádné jednotky pro popis dané vlastnosti nenašli.

V ruštině existují i další významové skupiny, jejichž obraznost je shodná s obrazností českých jednotek, avšak opět pocházejí pouze z asociativního experimentu, ve slovnících byly zastoupeny minimálně. Tato přirovnání popisují **velké ruce** (*руки большие как грабли, как лапы, как лопаты*), **tenké ruce** (*руки тонкие как палочки*) a **dlouhé ruce** (*руки длинные как у обезьяны, длинорукий как орангутанг*). V podstatě shodné jednotky byly nalezeny v češtině, avšak byly excerpovány ze slovníků, například *má ruce jako špejle, má ruce jako hůlky, jako sirky* pro popis tenkých rukou, *má ruce jako lopaty, má ruce jako medvěd, má ruce jako hrábě* pro velké ruce a *má ruce jako opice, má ruce jako orangutan* pro dlouhé ruce. I v polštině byly jednotky podobné (*ma ręce jak patyczki, ma ręce jak łopata, ręce jak grabie, ręce jak wiosta, mieć niedzwiedzie łapy, ma ręce jak małpa, ma ręce jak orangutan*). Ve španělštině existují jednotky pouze pro popis velkých rukou - *brazos como apas de molino, brazos como escobas, brazos como jamones, brazos como mazas, brazos como palas* (jako mlýnské lopaty, jako smetáky, jako šunky, jako kyje, jako lopaty) stejně jako v angličtině (*have a vice-like grip, have hands like shovels*), zde ale nalezneme i jednotky pro popis tenkých rukou (*have arms like matchsticks, have spindly arms*). Ve všech jazycích tedy existují shodné obrazy pro popis velkých rukou, jedná se o obrazy zvířecích tlap a zemědělských nástrojů, v slovanských jazycích nalézáme shodné obrazy tenkých předmětů pro vyjádření popisu tenkých rukou. Shodné jsou také obrazy jemných materiálů pro vyjádření jemnosti rukou. Zvláštní národně specifickou skupinou

jsou české jednotky pro vyjádření baculatosti, ty přirovnávají k výrobkům z kynutého těsta a k peřinkám. Zajímavou jednotkou je španělské přirovnání k lopatám větrných mlýnů. Ty jsou jednou z výrazných španělských reálií, která se odráží i v jiných jednotkách (viz. boj s větrnými mlýny), i když s větrnými mlýny se setkáváme v celé Evropě a dalo by se tak čekat, že se s nimi setkáme i v jiných národních frazeologiích v podobných významech, ale náš materiál to nepotvrdil.

Co se týče jiných vlastností rukou, některé jsou také frazeologicky popisovány, avšak mnohem méně a ne ve více jazycích. Tak například křivé ruce jsou hojně popisovány v ruštině (*руки коромыслом, руки крючком, ручка кривулечкой*), v češtině se užívá, avšak ve slovnících zafixovaná není jednotka *má ruce jako hokejky*, ve španělštině existuje přirovnání k hákům a domníváme se, že nese tento význam – *manos como garfios*). V ruštině také nalezneme jednotku pro hezké paže (*руки как точеные*), zde najdeme shodu se španělštinou, kde jsme našli zcela shodnou jednotku *brazos como torneados*. V ruštině jsou dále popisovány žilnaté ruce (*руки мужловатые как старое дерево*), a také bílé ruce (*руки как из мрамора*), zde nacházíme paralelu s polštinou, kde pro popis bílých rukou také existuje jednotka – *ręce jak z alabastru*, i se španělštinou *brazos de marfil*. V češtině se uzuálně objevují přirovnání k různým profesím (jemné – doktor, hrubé – dřevorubec).

Vidíme tedy, že v daných slovanských jazycích je popisována jemnost rukou, i když v ruštině pouze na základě asociací, nejedná se o frazeologismy, ve španělštině a angličtině takováto přirovnání chybí. Dále všechny tři slovanské jazyky shodují v popisu dlouhých a tenkých rukou a velkých dlaní. Ve španělštině jsou popisovány pouze velké paže a ruce. Zde můžeme pozorovat jiné lexikální vyjádření v jazyce románském - slovo *brazos* vlastně označuje paže, s komponentem *manos* (dlaně) jsme našli výrazně méně jednotek. V angličtině také existuje stejné rozdělení, avšak zde naopak byly nalezeny pouze jednotky s komponentem „hand“ tedy dlaň, komponent „arm“, tedy paže, zastoupen nebyl. Ve slovanských jednotkách sice také rozlišujeme dlaně a paže, nicméně slovo *ruce* považujeme za jeden celek, i když jednotka *руки как палочки* nepochybně označuje tenké paže, a jednotka *руки как лопаты* pravděpodobně popisuje velké dlaně. Celkově se shodují obrazy náradí, tenkých předmětů či tlap zvířat.

Co se týče prstů, jsou popisovány ve slovanských jazycích, ale i ve španělštině a v angličtině. Obecně můžeme říci, že frazeologicky se popisují tlusté prsty (*пальцы как сардельки, пальцы как сосиски, prsty jako vřetena, prsty jako kramle, palce jak parówki, dedos como chorizos, dedos como morcillas, have stubby fingers*), prsty

s velkými klouby (*пальцы узловатые как корни, руки как грабы у лягухи, węzłowate palce*), křivé prsty (*пальцы как когти, пальцы крючком, prsty jako krákoroky, dedos como garfios - háky, dedos como garras - pařáty*), ve španělštině dokonce dlouhé (*dedos de organista – jako varhaník*) a tenké prsty (*dedos como hilos - nitě*).

Ve slovanských jazycích jsme našli i frazeologismy pro popis nehtů. Většinou se jedná o dlouhé nepřestěné nehty (*киптеры как у волка, ногти как лемехи, ногти как у коня копыта, ногти как у кошки, drápy jako kocour – srov s angl. have claws like a cat*), v češtině a polštině existuje shodná jednotka pro popis bílých skvrn na nehtech – *kvetou mi nehty, paznokcie kwitną*.

2.2.9 NOHY

Co se týče popisu nohou, frazeologické jednotky, které jsme excerpovali, charakterizují především nohy tenké a tlusté, dlouhé, ale také křivé, nebo naopak hezky tvarované. V ruštině můžeme uvést tyto jednotky pro popis **velkých a tlustých** nohou: *у него ноги как у слона, у него ноги как колода, ноги как бревна, ноги как столбы*. V češtině totéž vyjadřují jednotky *má nohy jako džbány, má nohy jako slon, nohy jako od kulečníku, má nohy jako od piána, nohy jako sloupy*. V polštině jsme vyexcerpovali jednotky *nogi jak słupy telegraficzne, nogi jak parówki, nogi jak sardelki, mieć nogi jak kłody, nogi jak u słońca*. Ve španělštině bylo jednotek mnohem méně – *piernas como mástiles, piernas como zancos*. V angličtině můžeme uvést jednotky *have legs like balloons, have legs like piano legs, have legs like tree-trunks*.

Naopak **tenké** nohy se v ruštině popisují jednotkami: *у него ноги как спички, паучьи ножки, ноги как палочки, ноги как у цыпленка*. V češtině existují podobné obrazy - *nohy jako sirky, nohy jako hůlky, nohy jako špejle, nohy jako šídla*. V polštině byly v této skupině excerpovány jednotky *nogi jak badyle, nóżki jak patyczki, ma nóżki jak pajaczek, laskowate nogi*. Ve španělštině jsme našli pouze jednotku *piernas como sarmientos*. V angličtině uvádíme jednotky: *be right on one's pins, have legs like a chorus-girl, have spindly legs*. Tato jednotka popisuje i dlouhé nohy. Další vlastností nohou, jež je zachycena ve frazeologických slovnících, je délka. V ruštině jsme excerpovali jednotky jako *журавлиные ноги, ноги из подмышек растут, длинноногий как аист, длинноногий как цапля*. V češtině se objevovaly obrazy živočichů - *čarí nohy, nohy jako záchodový pavouk, nohy jako žirafa*. V polštině jsme našli také podobné zástupce – *ma nogi długie jak żyrafa szyję, ma ngi do samej szyji, mieć bocianie nogi, nogi długie jak u modelki*.

V ruštině a češtině je velmi často popisovanou vlastností nohou jejich **křivost**. Křivé nohy v ruštině popisují jednotky *ноги ижицей, ноги колесом, ноги крестом, ноги кругляшом, ноги крючком, ноги циркулем, как на колесе сидел*, povšimněme si přitom gramatické konstrukce většiny ruských jednotek, kde přirovnání se vyjadřuje instrumentálem.⁶ V češtině jsou to následující jednotky: *mít opačité nohy, mít čitelné nohy, mít nohy do šavlí, mít pekařské nohy, mít obě nohy levé, rajtoval na melounu, mít nohy do X, mít nohy do O*. Je možné ale tvrdit, že aktivně se v jazyce užívají poslední dvě, zbytek byl excerpován ze slovníku J. Zaorálka a jednotky jsou již zastaralé. Frekvence užívání ruských jednotek bude velmi podobná, většina jednotek je vyexcerpována z Velkého slovníku lidových přirovnání (Большой словарь народных сравнений, Мокиенко, Никитина). Jedná se o velmi zajímavé obrazy - v obou jazycích vidíme obraz písmen, čeština ještě používá obraz srovnání s předmětem - šavlí. Obraz pekaře je taky zajímavý – v obrazu světa Čechů je zafixován obraz pekaře jako člověka tlusté postavy a nohou, které se od kolen dolů rozšiřují, proto zjevně vznikl tento výraz. Můžeme také tvrdit, že některé jednotky jsou žertovné. I v polštině můžeme najít příklady frazeologismů pro popis křivých nohou, jsou to jednotky *koślawe nogi, ma nogi jak u kaczuki, ma nóżki jak iksy*.

Poslední vlastností, která má frazeologický odraz v jazyce je **hezký tvar** nohou. Je popisována méně a pouze ve slovanských jazycích. Obrazy jsou různé, většinou vzniká asociace se soustružením (*ноги как точеные, но́жка jako на soustruh, nohy jako vysoustruhované*), ale také jsou hojné obrazy zvířat (*ноги как у газели, ноги как у серны, nohy jako laň, nohy jako srnka, ma nóżki jak sarenka, mieć nogi jak łania, nogi jak u sarny*).

Zajímavé jsou pro porovnání anglické jednotky, ani jedna totiž nepopisuje určitý typ nohou. Zato zde však nalezneme jednotku popisující člověka s dřevěnou nohou (*dot and go one*) a jednotku opisnou pro nohy samotné (*the lower man netter*). Jednotku pro popis nějaké vady či postižení má i španělština – *pata chula* – koňská noha, *pierna coja* – chromá noha.

Jednotek pro popis nohou je celá řada, všechny jsou uvedeny v příloze k této práci.

Podle výše uvedeného můžeme vyčlenit skupiny obrazů, které se objevují v souvislosti s popisem nohou. Jsou to obrazy velkých zvířat, objemných nádob a v

⁶ Jako ukazatele přirovnání často vystupují také pádové a předložkově-pádové konstrukce, v ruštině to byly v našem materiálu nejčastěji konstrukce s instrumentálem (*мужик мужиком, слон слоном*).

češtině také nohou nábytku pro popis nohou tlustých, dále tenkých předmětů a nohou některých brodivých ptáků pro popis tenkých a dlouhých nohou a obrazy písmen a předmětů různých tvarů pro popis nohou křivých. Zajímavý je obraz pekaře, který se objevuje v češtině pro popis tlustých a křivých nohou. Zajímavá je taktéž absence jednotek pro popis křivých nohou ve španělštině a úplná absence jakýchkoliv jednotek pro popis určitého tvaru nohou v angličtině.

Náš materiál tedy ukázal, že románský jazyk se velmi neliší od jazyků slovanských co do struktury obrazů, které se v nich objevují v souvislosti s tělem a jeho částmi. Jak jsme předpokládali, slovanské jazyky ukázaly velkou míru shody, což potvrzuje celá řada shodných jednotek (*ноги/руки как палочки, зад как у ломовой лошади, nohy/ruce jako špejle, zadek jako špeditérská kobyla, ręce jak patyczki, mieć pajkowane nogi*). Španělština se ukázala v této skupině jednotek jako poněkud chudá, je možné, že to souvisí s tím, že jsme excerpovali pouze ze slovníků, nemohli jsme se opírat o žádné asociativní experimenty, ale i tak jsme našli nějaké shody v obrazech s jazyky slovanskými díky společnému jádru evropského obrazu světa. Naopak v angličtině jsme nenalezli žádný materiál pro porovnání obrazů, nalezené jednotky totiž nepopisovaly konkrétní formy nohou, ale pouze určitý handicap nebo frazeologický název pro nohy.

2.2.10 KŮŽE

Významnou součástí těla je také kůže a i ta má svůj popis ve frazeologii. Nejčastěji je popisována bílá kůže, ale také kůže jemná a naopak hrubá či suchá, okrajově se vyskytují jednotky pro popis tlusté kůže, celulitidy, žil apod.

Obrazy vyskytující se v souvislosti s bílou pokožkou jsou různorodé, nicméně velice podobné ve všech jazycích. Můžeme zde najít jednotky jako například: *белый как алебастр, белый как мрамор, белый как слоновая кость, как гоголя белая, kůže bílá jako sníh, kůže jako slonová kost, kůže jako z alabastru, pleť jako porcelán, tvarohová pleť, cera jak alabaster, cera porcelanowa, la piel como el lirio, piel como el alabastro*, v angličtině jsme podobné jednotky nenašli. Jemná kůže je nejčastěji přirovnávána k různým látkám: *атласная кожа, кожа как шелк, лицо как детские ягодички, kůže jako hedvábí, atlasowa skóra, ma ręce jak jedwab, ręce jak aksamit, cera jak pupa niemowlaka, piel como el terciopelo, piel como la lana, tener cara como la seda, as fine as a silkm as smooth as velvet, as smooth as baby's bottom*. Zajímavá je zde shoda ruštiny a polštiny s angličtinou, kde se přirovnává k dětskému zadečku.

V češtině se uzuálně také užívá toto přirovnání. A hrubá kůže je přirovnávána k drsným předmětům různého druhu: *кожа как терка, кожа как наждачная бумага, кожа шершавая как мочалка, má kůži jako krokodýl, má kůži jako struhadlo, cera jak papier ścierny, szorstka jak tarka, szorstka jak skorupa*. V angličtině a španělštině jsme nenalezli jednotky pro popis hrubé kůže. Pomocí frazeologismů se popisuje také tenká kůže, obrazy jsou ve zkoumaných jazycích stejné – *сух как пергамент, průsvitná pleť, papírová pleť, skóra cienka jak papier, skóra cienka jak pergamin, as dry as a paper*, ve španělštině jsme frazeologický odraz dané vlastnosti nenalezli. V ruštině a polštině existuje shoda při popisu žil na ruce, to podle našeho názoru potvrzuje větší společné jádro JOS u ruštiny a polštiny, jedná se o jednotky *вены как веревки (канаты), mieć żyły jak powrósta / postronki*. V ruštině a angličtině existuje shoda pro popis kůže scvrkávající se stářím – *сморщиться как морщок, shrivel up* – v angličtině se jedná o frázové sloveso, ale má přenesený význam.

Ve všech jazycích také existuje výraz *husí kůže* (*гусиная кожа – кожа курятиной, gęsia skórka, carne de gallina, goose-flesh, goose-pimples*). Zajímavé je, že v ruštině existuje také výraz *slepičí kůže*, který máme i ve španělštině, zde není obraz husy, ale slepice.

V češtině a polštině existuje také jednotka pro popis celulitidy – pomerančová kůže – *skórka pomarańczowa*. Tuto jednotku lze považovat za neologismus, jelikož popisovaná skutečnost v minulosti nebyla tak významným aspektem vzhledu zatímco dnes se vlivem médií a udávanému ideálu krásy stala sledovaným aspektem a našla tak i odraz ve frazeologii.

Ve všech sledovaných jazycích se tedy objevuje obraz husí kůže, popisuje se bílá, jemná, hrubá a tenká kůže. Obrazy jsou velice podobné, dokonce z velké části shodné ve všech těchto jazycích, nejčastěji se jedná o jemné látky či hrubé materiály, bílé a tenké materiály. Pouze výjimečně se objevují obrazy živočichů, přitom v ostatních ideografických skupinách je to jedna z největších a nejčastějších skupin obrazů.

2.3 FYZICKÉ VLASTNOSTI

2.3.1 TLOUŠŤKA ČLOVĚKA

Tloušťka či hubenost, tedy prostorová konstituce člověka ve směru horizontálním, je jedním z nejčastěji se objevujících aspektů ve frazeologii. Stejně jako

ostatní fyzické vlastnosti je i tato hodnocena vždy z pohledu mluvčího subjektivně, nicméně také se vždy řídí určitými objektivními pravidly. Samozřejmě neexistují přesné hranice, kdy hodnotíme člověka jako tlustého a kdy naopak jako hubeného, frazeologické metafory o tom ale dosti vypovídají. Nejbezprostředněji a nejpřirozeněji se k tomuto aspektu vyjadřují například malé děti, ty totiž ještě nemají etické zábrany a dostatečnou slovní zásobu, aby se vyhnuly společensky nevhodnému slovu *tlustý*. Pokud by pak měly například nakreslit člověka tlustého, většinou by nakreslily velkou kouli s hlavou, rukama a nohama, hubeného člověka pak jako čáru s končetinami a hlavou.

2.3.1.1 TLUSTÝ

Často také jako synonymum slova *tlustý* vystupuje výraz *kulatý*. Co se týče tlustého člověka, bývá nejčastěji přirovnáván ke kulatým objektům. Mnohdy se jedná o velké a prostorově výrazné živočichy, nebo přímo o živočichy tlusté, dále o kulaté plodiny, pečivo a předměty různého druhu, například nádoby, míče a další kulaté věci. První skupinou jsou tedy přirovnání k **živočichům**. V ruštině sem patří například FJ: *жирный/толстый как поросенок, как свинья, как боров, как сытая пиявка, как откормленный индюк, как слон, как медведь, как кабан, толстая как ворвань, жирный как карась*. V češtině nalezneme FJ velice podobné. Jsou to: *tlustý jako prase, tlustý jako vepř, je jako medvěd, je jako slon, je jako bejk, jako kanec, jako svině, jako valach*, ale běžně se také používá spojení *je jako vorvaň, je jako tuleň*, dále například *tlustý jako vůl, je jako sumec*. V polštině jsou to jednotky *gruby jak wieprz, gruby jak smok, fruby jak prosiak, spasiony jak knur, spasiony jak świnia, tłusty jak baran, tłusty jak byk, tłusty jak wół*. Ve španělštině pak uvádíme: *gordo como un cerdo, gorda como una ballena, gorda como un sollo, como una foca, estar hecho un toro a estar como una vaca*, zajímavá shoda zde nastává s ruštinou, jelikož ve španělštině také existuje jednotka s obrazem vykrmeného krocana – *gordo como un pavo cebado*. V angličtině *as big as a whale, as big as an elephant, as fat as a cow, as plump as a partridge, be as fat as a pig*. Můžeme tedy pozorovat, že se většinou jedná buď o dobytek či jiná domácí zvířata, nebo velké živočichy žijící ve volné přírodě.

Přejdeme-li k přirovnáním s názvy **pečiva**, nalezneme v ruštině například: *кругленький как колобок, как пончик, толстый как каравай*, v češtině pak *vypadá jako buchtička a baculatý jako bochánek*, v polštině *tlusty jak pączek tłusty jak kluska, okrągły jak bułka*, ve španělštině se obraz pečiva v souvislosti s tloušťkou nevyskytuje,

v angličtině nalezneme přirovnání ke knedlíku – *be like a dumpling*. Jediný obraz související s jídlem, který jsme našli ve španělštině, je obraz jelita či jitrnice – *como una morcilla*, což je obrazově shodné s českým frazémem *je jako buřt*. Objevují se ale jiné potraviny, v angličtině například *as fat as a butter*, v ruštině *грузный как холодец, женщина как кисель, как лепеха*.

Obraz kulatých **plodin či zeleniny** se objevuje pouze ve slovanských jazycích, zde jsme našli FJ: *круглый как лукова, круглый как арбуз*, v češtině *tlustý jako karlub*, tedy kedlubna, *hoch jako melounek* nebo *baculatý jako cibulka*, v polštině pak *okrągły jak dynia*, avšak jedná se často o jednotky nářeční nebo archaické, zejména v češtině.

Velice významnou skupinou jsou přirovnání ke kulatým **předmětům**. Často se jedná o různé velké nádoby nebo úložné prostory. V ruštině jsme excerpovali například jednotky: *круглый как шарик, как бочонок а как бочка, баба как шкаф, бочка сороковедерная, круглый как мяч, полный как колокол, толстая как печка, толстый как самовар*. V češtině do této skupiny můžeme zařadit jednotky: *je jako kulička, jako koule, jako balón*, omezíme-li se na nádoby, nábytek či jiné úložné prostory, našli jsem dále *je jako soudek, je jako almara* a jiné variace, například *jak halmara z devíti prken*, dále *břichatý jako kád'* a mnoho dalších, většina pochází z prostředí venkovského života. I v polštině vidíme celou řadu příkladů: *baba jak dzieża, baba jak piec, gruby jak balon, gruby jak beka, gruby jak bania, szeroki jak szafa, szeroki jak stodoła*. Ve španělštině pak: *estar como un tonel, gorda como un barril, estar como un botijo*, najdeme zde i obraz skříně – *ser como armario ropero/armario de dos cuerpos* a snad i *saco de patatas* (pytel brambor), toto je ale jednotka polysémická, může znamenat i „bezvzádně ležící člověk“. Zařadíme sem ještě španělskou jednotku *estar como un trullo* (být jako lisovna hroznů), jedná se zde o španělskou a italskou realii, *trullo* je malá široká budova kulatého půdorysu sloužící původně k zemědělským účelům, dnes bývají tyto budovy přestavovány na apartmány pro turisty. V angličtině můžeme uvést jednotky *as round as a ball, be as fat as a barrel, a gut-bucket*, zajímavou jednotkou je přirovnání k dopravnímu prostředku – *as big as a bus, woman like a back-end of the bus*. Také zde nalezneme podobný obraz jako v polštině a ve španělštině – přirovnání k budově nebo její části – *woman like a half-side of a house, like a side of a house*.

Pokud se jedná o přirovnání k **hudebním nástrojům**, v ruštině najdeme jednotku *живот как барабан* stejně jako v polštině, v češtině najdeme *tlustý jako basa*

a najdeme i obraz bubnu spojený s břichem nebo hýžděmi, ten jsme uvedli v příslušné kapitole, ve španělštině pak najdeme *como un pandero* (jako buben), přičemž před ni můžeme dát jak adjektivum, tak substantivum. V angličtině jsme takovýto obraz nepozorovali.

V češtině se pak objevuje obraz tlustých lidí v souvislosti s jejich bohatstvím nebo profesí. Tento obraz reprezentují FJ *je jako správce* a *je jako sládek*, tato jednotka souvisí s výrobou piva. V polštině jsme našli také jeden příklad podobného charakteru – *spasiony jak magdeburski burmistrz*. S výrobou piva existuje v polštině také související jednotka – *spasty jak piwowar niemiecki*.

V polštině existuje také přirovnání k národnosti – *spasiony jak Niemiec*. Nad výběrem právě této národnosti pro popis tlustého člověka můžeme polemizovat, vidíme zde jednak historické souvislosti, ale také obecné stereotypy o německé kuchyni. Polština obsahuje také řadu národně specifických jednotek žertovného charakteru, např. *okrągły jak rynek krakowski*, *tęgi jak Czwartki*, *gruby jak wawelski smok* nebo *tęgi jak koń świętego Jerzego*.

Většina analyzovaných jednotek jsou přirovnání, dále uvedu i jiné, které popisují jevy spojené s tloušťkou. Vyskytují se ve všech zkoumaných jazycích.⁷

⁷ Základem většiny obrazů frazeologismů je komparace, valnou část našeho materiálu tedy tvoří různě gramaticky vyjádřená přirovnání. Samozřejmě jsme se v našem materiálu setkali i s jinými gramatickými konstrukcemi, které taktéž zmíníme, nicméně přirovnání zaujmají jistě 90 % našich excerpťů. Není to příliš překvapivé vzhledem k tomu, že přirovnání zaujmají důležité místo v poznávací činnosti člověka a odráží se v nich vnímání reality daných národů, odrážejí tedy jazykový obraz světa. I podle mnohých lingvistů ustálená přirovnání tvoří jednu z nejobemnějších skupin frazeologismů, i když je podle nich někdy velmi těžké určit míru jejich frazeologičnosti. Právě ustálená přirovnání nejpřesněji popisují jazykový obraz světa, poněvadž jejich hlavním znakem je obraznost a základem jejich struktury je obraz. Obraz je ve své podstatě metaforický ale také do různé míry subjektivní, ale můžeme tvrdit, že obrazy, které jsou základem ustáleného přirovnání, jsou vždy metaforické a vždy nesou určitý příznak (vlastnost, charakterové či vnější rysy) buď jako odlišující rys daného obrazu mezi jemu podobnými, nebo jako nejvyšší stupeň daného rysu z množství možných podobných obrazů (viz Ogoľcev – *неуклюжий как медведь X сильный как медведь – лев лошадь, лиса, волк*, Огоľцев, 1978). Nesmíme opomenout, že kromě metafory hraje důležitou roli při tvorbě přirovnání asociace, stereotypy v JOS a také hodnocení (Wysoczański, 2006).

Podle míry frazeologičnosti W. Wysoczański rozděljuje přirovnání na volná a zlexikalizovaná (swobodne i zleksykalizowane), přičemž volná přirovnání tvoříme bezděčně v běžné řeči a význam zde má konkrétnost, zatímco zlexikalizovaná (ustálená) přirovnání tuto konkrétnost zrtácí, zato v nich dochází k sémanticky-strukturálním změnám, v důsledku kterých vznikají ustálená přirovnání mající všeobecný charakter. Velký význam ustálených přirovnání pro člověka demonstruje fakt, že takovýto typ konstrukcí se ve stejné formě vyskytuje téměř v každém jazyce (Wysoczański, 2006).

Komponenty ustáleného přirovnání podle V. M. Ogoľceva (který jej nazývá přirovnáním – přirodobněním / сравнение – уподобление/ nebo obrazný přirovnáním / образное сравнение) jsou „компонент А или тема, компонент Б или образ – члены сравнения, компонент Ц – критерий сравнения и показатель сравнения М, указывающий в условиях образного сравнения на факт уподобления первого члена сравнения второму“ (Огоľцев, 1978). W. Wysoczański vyděluje tyto části přirovnání: „człon porównany, człon porównający, podstawa porównania a / nebo wyróżnik porównania“, sémanticky pak rozděljuje členy přirovnání na člen popisující a člen popisovaný

V ruštině nalezneme tyto slovesné frazeologismy: *у него щеки со спины видно, он в дверь не проходит, лопаться от жиру, он поперек себя толще* nebo například *он залитый жиром*. V češtině jsou to například: *sotva břicho nést, nemoc zapnout kalhoty, být při těle, dusit se sádlem, je širší než delší*, uzuálně se používá i jednotka *nevidět si na špičky* a najdeme i typickou českou jednotku související s pivem - *mít pivní sval/mozol/plzeňský sval*, dále například *ujímají se na něm dary boží, hřeje ho sádlo* nebo *je jí plná sukňě*. V polštině také nalezneme jednotky tohoto typu, např. shodnou jednotku *być szerszy niż dłuższy, druga broda komuś rośnie, lepiej wyglądać, ma na czym siedzieć, nabierać tuszy, nie mieścić się do drzwi, obrastać sadłem* atd. Ve španělštině jsme excerpovali: *anchear/echar caderas* (přibírat v bocích), tato jednotka se týká mladých dívek, *criar carnes* (pěstovat maso), *no caber en su pellejo* (nevejít se do své kůže) nebo *no caber por la puerta* (nevejít se do dveří), ostatně v češtině také uzuálně říkáme o tlustém člověku, že „neprojde dveřma“. Ve španělštině nalezneme i *más ancho que largo* (širší než delší), nicméně ve španělštině má tato FJ zcela jiný význam než ve slovanských jazycích, zde znamená „pyšný“ nebo „spokojený“. Vyexcerpovali jsme ale ještě jeden podobný frazém – *tan alto como ancho* (tak vysoký jako široký), a ta už má stejný význam jako slovanské jednotky. V angličtině taktéž existuje stejná jednotka – *be as broad as one is long / be as tall as one is broad*, ale také další: *burst one's buttons*.

Ve všech slovanských jazycích najdeme ještě substantivní metaforické frazeologismy, jsou to například: v ruštině *груда мяса и жира, расплывшаяся туша, тяжелая артиллерия* nebo *генерал Топтыгин* a *balvan masa a tuku* a *pochodující bečka sádla* (uz.) v češtině, *góra tłuszczu, góra mięsa, wieprz spasiony* v polštině. Tato jednotka existuje také v angličtině (*mountain of fat / flesh*). Všimněme si, že většina slovanských FJ používá v souvislosti s tlustými lidmi obraz sádla, zatímco ve španělském prostředí se ve stejném významu vyskytuje spíše obraz masa, obraz sádla či špeku zde chybí.

Vidíme, že v kategorii „tlustý“ se velmi málo objevují jednotky obsahující obrazy nějakých reálií daných zemí. Nejčastěji se jedná o obrazy všeobecné, pocházející z bezprostředního okolí člověka – z domácnosti, zemědělského či vesnického života, popř. z přírody. Je to ale spíše výjimka, jelikož, jak uvidíme dále, při popisu fyzických vlastností se reálie objevují velice často.

(Wysoczański, 2006: 22, 23). Jako ukazatel přirovnání nejčastěji vystupovala spojka *jako* ve všech sledovaných jazycích (ruština – *как*, polština – *jak*, španělština – *como*, angličtina – *like, as-as*).

2.3.1.2 HUBENÝ

V části „hubený“ můžeme vyčlenit několik skupin. První skupinou jsou FJ založené na obrazu **živočichů**. V ruštině například: *худая как селедка, как глиста, как выдра, тощий как цыпленок за рубль семьдесят пять, худой как червяк, дále высох как вобла, тонкая как щука, змея в корсете, селедка в корсете, ссохнуть как ящерка, худой как гадюка*. Máme zde tedy přirovnání k rybám a plazům, *тощий как осел, истощиться как волк, драния кошка, козьи мощи, худой как уличная собака* reprezentují přirovnání k domácím či lesním živočichům, a *у нее осиная талия* vyjadřuje přirovnání k hmyzu. Počet těchto jednotek je velký, proto neuvádíme všechny, nacházejí se v příloze k této práci. Mnohé obrazy jsou shodné s českými, v ruštině navíc pozorujeme obraz různých druhů ryb, ten v češtině chybí. Excerptovali jsme zde například jednotky: *hubený jako chroust, jako komár, je štíhlá jako vosa, je jako potápka, těžký jak mucha*, tedy přirovnání ke hmyzu, *dále jako koza, jako chrt, být hubený jako pes, jako drožkářská kobyla, jako z kozy duch, je jako vyžle, hubený jako kočka*, tedy přirovnání k domácím zvířatům, *tenký jako hlísta, jako žízala*, přirovnání k drobným živočichům, a *dále žertovné jednotky tlustý jako jezevec na jaře, přirovnání k lesnímu zvířeti, tlustý jako strnad pod kolenem, hubený jak stehlík na bodláku, hubený jako luňák, jako strážlík nebo tlustý jak ženatý vrabec* - přirovnání k ptákům. Můžeme si všimnout, že v kategorii „hubený“ frazeologie užívá celou paletu živočichů, od hmyzu přes ptáky až po savce. Zejména u hmyzu a ptáků se zdůrazňují jejich tenké nohy. V polštině také nalezneme frazeologismy s četnými obrazy živočichů různého druhu. Například: *chuda jak charcica, być w talii cienka jak osa, chudy jak śledź, chudy jak glista, chudy jak koza, chudy jak szczur, chuda wydra, słaby jak zając, słaby jak komar, słaby jak mucha*. Vidíme tedy, že obrazy objevující se v polštině jsou vesměs shodné s obrazy ruskými i českými, jedná se o hmyz, ryby, domácí i lesní zvířata. V polštině ale nalezneme také žertovné jednotky s obrazy zvířat – *chudy jak koń o jednej kiszce, chudy jak kościelna mysz*, tuto jednotku máme i v češtině, ale zde má jiný význam – chudý. Ve španělštině je obraz živočichů zastoupen málo, vyexcerptovali jsme jednotky *flaco como un gallo, flaco como un perro, más flaco que un galgo*, a také jednu související jednotku - *tener la solitaria* (mít tasemnici), ta má ale trochu jiný význam, tento frazeologismus používáme pro popis osoby, která hodně jí, a přesto je hubená, stejnou jednotku používáme i v češtině. V angličtině je obrazů živočichů ještě méně, objevuje se pouze obraz kočky a koně (*as lean as an alley cat, be like a starved horse*)

a komponent živočicha také obsahuje jednotka, odpovídající v češtině přirovnání k ženatému vrabci (*have muscles like a sparrow's knee cap*).

Druhou skupinou jsou jednotky založené na obrazu **předmětů nebo nástrojů** nejčastěji tyčovitého tvaru. Tyto obrazy jsou často naprosto zřejmé a ve většině případů se proto ve všech jazycích shodují. V ruštině to jsou: *худой как жердь, худая как щепка, худой как палка, как вешалка, как спичка, тонкая как иголка, тонкий как кнут* aj. V češtině jsme excerpovali jednotky: *hubený jako lunt, jako tříška, je jako za groš kudla, hubený jako tyčka, hubený jako bič, jako bidlo, jako opuchlá nit*, dále například *hubený jako došek, jako šindel, je jako brk* a mnoho dalších, které jsou uvedeny v příloze. Polština také obsahuje celou řadu podobných či zcela shodných obrazů – *chudy jak deska, chudy jak patyk, chudy jak tyczka, chudy jak szczapa, cienki jak nitka, cienki jak igła, cienki jak struna, chudy jak żerdź* a mnoho dalších. Ve španělštině jsem v této skupině našla tyto frazeologické jednotky: *delgado como un lápiz* (hubený jako tužka), *delgado como un alambre* (hubený jako drát), *delgada como un hilo* (hubená jako nit), *parecer una espátula* (vypadat jako špachtle), *estar como el palo de la escoba* (být jako tyč od smetáku), *delgado como una aguja* (hubený jako jehla), *delgado como un florete* (hubený jako šavle), *como una pavesa* (jako ohořelý knot), ale třeba také *más chupado que la pipa de un indio* (vysátější než indiánská dýmka) nebo *tener menos carne que la bicicleta* (mít méně masa než kolo – v ruštině jsme ze Slovníku přirovnání vyexcerpovali podobnou jednotku – *худой как велосипед*) a jiné. Zajímavostí může být, že ve španělštině nalezneme celkem čtyři různé varianty přirovnání k sečným zbraním. V ostatních jazycích se tento obraz nevyskytuje. Vidíme, že přirovnání k předmětům je celá řada, uvedla jsem jen jejich zlomek, ostatní jsou v příloze. Můžeme také pozorovat, že obrazy předmětů se často shodují, tyčka, nit nebo knot jsou univerzálním základem pro přirovnání. Indiánská dýmka odráží Španělům dobře známou realitu. V angličtině se vesměs přirovnává k tyčím různého druhu (*as lean as a lath, as thin as a rake, as thin as a stick, as thin as a rail, as thin as a beanpole*), ale nalezneme zde také žertovnou jedntku *there's no more meat on him than on a butcher's pencil*.

Dalším významným obrazem objevujícím se v souvislosti s hubeností je obraz kostnatého člověka, který jako by se skládal ze samých **kostí**. I zde najdeme celou řadu zástupců, v ruštině například: *кожа да кости, мешок костей, можно ребра пересчитать, у него ребра наружу торчат* a jiné. V češtině se tento obraz vyskytuje také, našli jsme zde například jednotky: *kost a kůže, kostra potažená kůží, být na kost*

vyhublý, *chrastit kostma*, dále se frazeologie soustřed'uje konkrétně na žebra - *žebra by mu spočítal* nebo slovesný výraz *blýská žebrama* – v ruštině tomu bylo taktéž. V polštině v této skupině nalezneme jednotky *żywy kościotrup*, *chodzący szkielet*, *grzechotać jak worek kości*, *skóra i kości*, *szkielet obciągnięty skórą worek kości*, obraz žeber se v polštině také vyskytuje – *žebra komuś wystają*, *wszystkie żebra można mu policzyć*. Ve španělštině pak byly excerpovány jednotky: *parecer un esqueleto* (vypadat jako kostra), *en los pueros huesos* (v pouhých kostech), najdeme zde i spojení *piel y huesos* (kůže a kosti), zajímavé ale je, že toto spojení není uváděno jako frazeologická jednotka, nicméně se používá při výkladu jiných jednotek. V angličtině se obraz kostí také vyskytuje (*he is all skin and bone*).

Další skupinou jsou jednotky se slovesným komponentem popisující jevy spojené s hubeností. V ruštině sem patří například jednotky: *щeka щекы есть, одежда на нем болтается как на вешалке, соплей перешибешь надвое его, от ветра качает его*. V češtině jsme tedy excerpovali jednotky: *z nohavic by ho vyklepal*, *oblečení na něm plandá jako na hastruši*, *sotva z kůže kouká, máti pupek na páteřové kosti*, *nestačí mu dírky u řemene*, zde se jedná o jednotku polysémickou, může znamenat i chudý, a *soplem by ho přerazil*. Toto spojení existuje i v ruštině. V polštině můžeme také pozorovat podobné jednotky – *brzuch komuś spada*, *gasnącw oczach*, *opadać z sił*, *spadać z ciała*, *świeci żebrami*, *tylko nos sterczy*, *wszystkie żebra można mu policzyć*, *wisi to na nim jak na kołku*. Ve španělštině pak existuje jednotka *salirse por el cuello de la camisa* (vypadnout límcem z košile). V angličtině jsme takovéto jednotky nenalezli vůbec. Vidíme tedy, že se zde objevují obrazy velkého oblečení, které na daném člověku visí, dále obraz fyzické slabosti člověka, kdy ho může odvanout vítr, nebo obrazy související pouze s lidským tělem, viz *щeka щекы есть* nebo *мáti пуpek на пáтеřové kosti*. Ve všech jazycích shodně existuje jednotka *быть как мумия*, *být vyschlý jako mumie*, *chudy jak mumia*, *como una momia*, *as dry as a mummy* (jako mumie).

V souvislosti s hubeností či spíše štíhlostí existují i jednotky založené na obrazu **přírodních objektů či rostlin**. Přirovnává se k tenkým rostlinám. V ruštině jsme našli spojení *тощ как хвощ* a *тонкий как тростинка*, *высох как ветка*, *как стебеленок*. V češtině pak *štíhlá jako proutek* nebo *je jako třtina*. V polštině se vyskytovaly obrazy stromů – *chudy jak brzoza*, *chudy jak topola*, také nalezneme obrazy zeleniny – *chudy jak chrzan na Wielkanoc*, *cienki jak szparag*. S ruštinou je shodná jednotka *cienki jak badyl* (stéblo). Další podobné jednotky jsou *chudy jak trzcina*, *chudy jak szczypiorek* či

ironická jednotka *okragly jak ogórek*. Ve španělštině je zástupců v této skupině více, najdeme zde například: *delgado como un chopo* (hubený jako olše), *como un árbol joven* (jako mladý stromek), *delgada como una espiga* (hubená jako klas), *como un espárrago* (jako chřest) a jiné. V angličtině jsme nenalezli jednotku *be willowy* (jako vrba).

Zajímavou shodu tvoří v češtině a angličtině jednotky *samá ruka*, *samá noha* a syntakticky téměř stejné jednotky – *be all legs*, *she is all legs and wings*.

V některých ze zkoumaných jazyků se stejně jako u předešlé kategorie objevoval obraz hudebních nástrojů. V ruštině jsme našli jednotku *ребра гармошкой*, v češtině například *hubený jako housličky*, *hubený jako smyčec*, ve španělštině existuje přirovnání k píšťale (*como un silbido*) a k harfě (*más flaco que un arpa*).

Národně specifické jednotky

Přejdeme-li k jednotkám národně specifickým, pouze v ruštině se vyskytuje obraz záporné pohádkové postavy *моций как Коцея Бессмертный*, už v jeho jméně slyšíme základ slova *kost*, proto okamžitě vznikne obraz hubeného člověka, jedná se o východoslovanskou pohádkovou postavu. V ruštině dále najdeme obraz smrti, zjevný například v jednotce *ходячая смерть*. Existuje zde také internacionální jednotka *живые моцы*, ta má ale více významů.

Ve španělštině najdeme také přirovnání k pohádkové či bájně bytosti — *como una sílfide* (jako víla, duch, nymfa). Najdeme zde i jednotku *delgado como junco moreno*, zde se ale může jednat o dvě různá vysvětlení. *Junco* znamená „rákos“ nebo „rákoska“ a *moreno* „tmavá“, je to ale i jméno jednoho španělského toreadora, je těžké přesně určit původ této jednotky. Vzhledem k tomu, že se hubený člověk často přirovnává k rákosí nebo proutku, přikláníme se k prvnímu vysvětlení.

V češtině se pak objevuje obraz absence příjmu potravy, demonstrují to jednotky: *být hubený, jako když louská šváby, jako by čtrnáct dní nejedl, vypadá jako sedm hladových let, vypadá jak dyby hlísty žrával, hubený, jak by hlemýždě jed, vypadá jak dyby chrústy žrával*, v ruštině bychom v této souvislosti našli jednotku *выглядит, как будто ego семь лет не кормили*, v polštině také existuje jednotka *wygląda jakby go przez kilka lat nie karmiono*. Obraz jedení hmyzu či jiných malých živočichů se ale vyskytuje pouze v češtině.

V polštině nalezneme také několik národně specifických jednotek, většinou obsahují názvy svátků: *chudy jak chrzan na Wielkanoc*, *cienki jak skowronek na trzeci dzień po świętej Agnieszce*, také se setkáváme žertovnými jednotkami *chudy jak śmierć*

na urlopie, slaby jak cygan przed obiadem – v ruštině také nalezneme obrazy cikána – *худой как цыганская лошадь, худой как цыганское кнутовье*.

V češtině a polštině najdeme obraz člověka, který se vrátil z koncentračního tábora (*být hubený jako z koncentráku, wyglądać jak po obozie*). Zde vidíme společný prvek JOS Poláků a Čechů, který je spojen s podobným osudem za druhé světové války. Existuje velice podobná jednotka i v angličtině, odkazuje se na hrdinu knihy, který přežil pobyt v koncentračním táboře *be like a Belsen boy*.

Skupiny obrazů, ke kterým se přirovnává člověk v souvislosti s hubeností, se významově velice podobají předešlému atributu. Nejčastěji se jedná o přirovnání k živočichům či jiná spojení založená na obrazech živočichů, dále přirovnání k různým předmětům či nástrojům, frazeologismy založené na obrazu kostí nebo kůže a také slovesné jednotky popisující jevy spojené s hubeností a další. Obecně tady můžeme tvrdit, že co se týče jazykových obrazů, najdeme ve všech popisovaných jazycích mnoho shod, ale také rozdílů způsobených odlišnými přírodními podmínkami, různou historií či mentalitou, atd.

2.3.2 VÝŠKA ČLOVĚKA

Vzrůst nebo výška člověka bývá hodnocena, stejně jako ostatní rysy zevnějšku, subjektivně z pohledu mluvčího, ale je možné i objektivní hodnocení. Neexistuje sice přesné rozdělení, které by říkalo, kdy je člověk malý a kdy naopak vysoký, nicméně obecně je přijímán názor, že člověk, který měří více než 180 centimetrů, je vysoký, a ten, který měří méně než 160 centimetrů, je malý vzrůstem. Ostatní lidé, tedy ti, jejichž výška se pohybuje mezi 160 až 180 centimetry, jsou obvykle hodnoceni jako průměrní, standardní, středního vzrůstu. Těm se ale frazeologie příliš nevěnuje, nejčastěji totiž popisuje či komentuje stavy anomální, vybočující z řady.

2.3.2.1 VYSOKÝ

V obou skupinách frazeologismů, tedy „vysoký“ i „nízký, malý“ existuje několik podskupin frazémů podle motivačního základu. Budeme-li se zabývat skupinou s významem „**vysoký**“, najdeme například skupinu přirovnání k **dlouhým předmětům**. Dodejme, že tyto předměty jsou většinou i tenké. V ruštině například nalezneme jednotky: *парень как жердь, длинный как телеграфный столб, высокий как палка, длинный как грабли, длинный как мачта, длинный как швабра*. V češtině se také setkáváme s obdobnými jednotkami, jsou to například: *je jako bidlo, vysoký jako*

tyč/tyčka, je jako stožár, jako telegrafní sloup, dlouhý jako závora, dlouhý jako šibenica, je dlouhý jako chmelová tyčka, je dlouhý jako štangle, veliký jak ráhno, vysoká jako vejčka/výtka z plotu, vysoký jako kandelábr a jiné. Také v polštině můžeme pozorovat podobné jednotky: *dlugi jak słup masztowy, dlugi jak sznurek, dlugi jak żerdka, dlugi jak tyka*. Ve španělštině byly excerpovány jednotky *alto como un varal* (vysoký jako bidlo), *alto como la torre* (věž), *alto como una viga* (jako trám) a *alto como vara y media* (jako jeden a půl hole), jiné jednotky s daným obrazem nebyly nalezeny. V angličtině existují jednotky *as tall as a maypole* (vysoký jako májka).

Vyskytují se také přirovnání ke **stromům**, tyto motivační skupiny jsou velice časté ve všech skupinách frazeologismů popisujících vzhled člověka. V ruštině například najdeme frazeologismy *высокий как тополь, как сосна, как дерево, высокий как дуб*, v češtině *vysoký jako topol, vysoký jako jedle, vysoký jak sosna*, v polštině *chłop jak dąb, dlugi jak sosna, wielki jak jedla, dlugi jak topola – chudy jak fasola, wielki jak jedla, wysoki jak brzoza a głupi jak koza*. U posledních dvou jednotek vidíme spojení dvou různých vlastností v jednom frazeologismu, podobné jednotky jsme nacházeli i v ruštině a v řidčeji i v češtině v jiných kapitolách. Ve španělštině jsme excerpovali jednotky *como un pino* (jako smrk/borovice), *alto como un árbol* (jako strom), *alto como un ciprés* (jako cypřiš), *alto como un roble* (jako dub), *alto como una palmera* (jako palma). V angličtině jsme excerpovali pouze jednotku *as tall as a poplar* (jako topol). Vidíme, že obraz stromu, mj. jehličnatého, se vyskytuje ve všech jazycích kromě angličtiny, i když v ruštině se jedná pouze o obrazné přirovnání nezafixované ve slovnících.

Dále se přirovnává k vysokým a úzkým **stavbám**, v ruštině *Эйфелевая башня, длинный как пожарная каланча, как небоскреб* (takéž uzuální), v češtině *je jako věž, vysoký jako Eiffelovka, jako rozhledna* (uzuální) a podobně, v polštině *wysoki jak Wieża Eiffla*, ve španělštině *alto como una torre de Eiffel, como un castillo* (jako hrad), *má salto que la torre de Santa Cruz*. V angličtině také existuje uzuální přirovnání k Eiffelově věži, a dále zde máme přirovnání ke kostelní věži – *as tall as a steeple*.

Co se týče přirovnání k dlouhým časovým úsekům, nejvíce je jich v češtině, v ruštině se tento aspekt nevyskytuje a ve španělštině byla excerpována jedna jednotka. Většinou se jedná o jednotky žertovné, často se přirovnává **k časovým úsekům**, které se jeví jako dlouhé subjektivně, jelikož obecně platí, že lidé je přechkávají s nevolí. Patří sem například jednotky: *je dlouhý jako pracovní doba/den, je dlouhý jako tejdén před vejplatou, člověk dlouhej jako tejdén*. Ve španělštině byla nalezena jednotka *largo como*

un fin del mes (dlouhý jako konec měsíce), zde vidíme souvislost s jednotkou *jako tejdén před vejplatou*. Absenci těchto výrazů v ruštině můžeme vysvětlit pravděpodobně tím, že ruština má různé výrazy pro význam „dlouhý“: *длинный* – pro označení délky a *долгий* – pro označení času. V uvedených českých žertovných rčeních jsou slovní hříčky založené na polysémii slova *dlouhý*. V angličtině má danou obraznost jednotka *stretch from here to eternity*.

Další skupinou jsou jednotky založené na obrazu něčeho tak dlouhého, že by s tím mohl člověk dosáhnout velmi vysokého předmětu. Tento obraz se ale vyskytuje pouze v češtině. Patří sem například obraty: *je dlouhý, že by s ním mohl ořechy klátit, vysoký, že by mohl šacovat eroplány* nebo eventuálně *dlouhý, že by mohl žebrat přes vrata, dále tahneš se jak ráhno na vořechy, vysoký jak tahadlo vod fárkunstu, dlouhý jako zastrkovadlo do pekla* aj. V polštině jsme našli podobnou jednotku jako je poslední česká – *długi jak drabina do piekła*. Názvy **živočichů** jsou dalším objektem přirovnání, jejich obrazy jsou různé. V češtině se ve významu „dlouhý“ přirovnává k *žirafě* (uzuální), k *tasemnici*, dále najdeme jednotky: *je jako gorila, jako slon, ženská jako klisna*, zde se ale význam překrývá s významem „silný, mohutný, statný“. V ruštině byly excerpovány jednotky: *высокий как жираф, как страус, слон слоном* a *корова ляжет, хвоста негде протянуть, длинный как солитер, высокий как страус, длинный как гад, как змея*, v polštině pak *długi jak tasiemniec, długi jak wąż, długi jak żmija* - obraz plazů je ruštině a polštině společný, a *wysoki jak żyrafa*. Ve španělštině srovnání s živočichy nebyly nalezeny, pouze společně s významem silný. V angličtině existuje pouze přirovnání k žirafě – *as tall as girrafe*. Pokud přirovnáváme k objektům **neživé přírody**, ve všech jazycích kromě angličtiny najdeme srovnání s horou, ta je ve všech kulturách vnímána jako vysoká. V češtině tedy používáme jednotku *chlap jako hora*, v ruštině *высокий, как гора*, v polštině *chłop jak góra* a ve španělštině *alto como una montaña*.

Další skupinou jsou přirovnání k **pohádkovým bytostem či literárním postavám**. Ve všech zkoumaných jazycích tak najdeme jednotku *je jako obr*, v polštině *wielki jak goliat*, ve španělštině pak *ser un titán*, v ruštině *высокий, как великан*, ale také *высокий, как Гулливер*, avšak tyto jednotky taktéž pocházejí pouze z asociativního experimentu, obraz tedy existuje, není však zachycen ve slovnících, a v angličtině *as tall as a giant*.

Národně specifické jednotky

Přejdeme-li k jednotkám **národně specifickým**, v ruštině najdeme například frazémy *косая сажень в плечах* a *коломенская верста*. V prvním případě se jedná o starou ruskou míru, *косая сажень* byla vzdálenost od palce levé nohy do ukazováčku zvednuté pravé ruky a činila kolem 216 cm. Ve druhém rčení jde o historickou reálii, kdy za cara Alexeje Michajloviče byly vystaveny sloupy na každé verstě po cestě z Moskvy až do vesnice Kolomenskoje, kde se nacházelo jeho letní sídlo – versta je stará ruská míra, která činí něco přes kilometr. Zajímavé je, že najdeme jednotku na stejném principu pouze s místní reálií v polštině – *długi jak mila wołyńska*. V češtině existuje například jednotka *je dlouhý jako Lovosice*, avšak jedná se o jednotku místní, není zřejmě známá ve všech regionech. V jiných jazycích se pochopitelně tyto jednotky vyskytovat nemohou. Stejně tak ve španělštině najdeme žertovnou jednotku, která je založena současně na zvukové shodě, tedy rýmu – *más largo que la hebra de Marimoco, que cosió siete camisas y le sobró un poco* (delší než nit Marimoca, který ušil sedm košil a ještě mu trochu zbylo), častěji užívaná verze *je más largo que un real de hilo* (delší než za réal nitě), zde se jedná o historickou délkovou míru (real de hilo), jednotka pochází z doby, kdy se nit neprodávala v klubkách nebo na špulkách, nýbrž po mírách. Vidíme, že v ruštině i španělštině existují národně specifické jednotky, které jsou ale založeny na podobných obrazech starých měrových jednotek. Zajímavá je také španělská jednotka *alto como un San Pablo* (vysoký jako svatý Pavel), zde se však nejedná o osobu svatého Pavla, nýbrž o španělský kostel zasvěcený tomuto světcí.

Ve španělském jazyce také najdeme jednotky popisující vysokého nebo velkého člověka pomocí expresivních jednotek, to jsou například *de puta madre* (volně přeloženo *svinsky*, nebo *jak sviňa*, *puta madre* je jedna z nejužívanějších španělských nadávek), dále *de huevos*, obě tyto jednotky slouží k zesílení významu a mohou být použity i u adjektiv s jiným významem, nebo *ser de padre y muy señor mío*, tato jednotka je značně hyperbolizující.

Obecně tedy můžeme říci, že nejčastěji se v souvislosti s výškou člověka objevují obrazy srovnání s dlouhými předměty různého druhu, v češtině a španělštině také s dlouhými časovými úseky, dále obraz dosáhnutí těžko dostupného místa či předmětu, a další obrazy, které v sobě zahrnují i další sémantické odstíny, jako například celkovou mohutnost včetně výšky nebo nadměrnou výšku a zároveň hubenost.

V ruštině stojí za zmínku jednotky se zajímavou gramatickou konstrukcí substantiva v nominálu se substantivem v instrumentálu, přičemž instrumentál zde také slouží k zesílení významu: *дрын дрыном, моща мощей, смык смыком*.⁸

2.3.2.2 MALÝ, NÍZKÝ

V kategorii „malý“ také vydělujeme několik skupin podle významu. Přirovnává se nejčastěji k malým předmětům, k malým živočichům, k rostlinám, k pohádkovým postavám nebo k jednotkám míry.

První skupinou jsou tedy přirovnání k **malým předmětům** nebo jiné typy frazeologismů obsahující v sobě obraz malého předmětu nejčastěji spojený s jeho nízkou hodnotou. V ruštině najdeme například jednotky *он с булавочную головку, он как кнопка, величиной с наперсток, маленький как ложка*. V češtině to jsou například jednotky: *je jako cvoček, jako špunt, je jako špendlíková hlavička, dále chlapec jako rukavice, malý jako knoflík, byla jako knot, je jako špunt, nebo malý jako za groš kudla, chlapec jako za groš křivák, hoch jako „za čtyři krejčary houska“*. V polštině také nalezneme stejný obraz malého předmětu, jedná se o jedinou jednotku přirovnávající k předmětu v polštině – *mały jak noparstek* - to je jednotka shodná s ruštinou. Ve španělštině bychom sem snad mohli zařadit jednotku *ser/parecer un tirillas* (dosl. být/vypadat jako poutko/sušinka). V angličtině jsme našli přirovnání *be like a pinhead* – obraznost se shoduje se slovanskými jazyky.

⁸ Co se týče jiných gramatických konstrukcí frazeologismů, než jsou přímá či nepřímá přirovnání, nalezneme pouze malé části materiálu v každém z jazyků. Ve většině případů se jedná o víceslovné metafory nominálního charakteru, jež jsou často jazykovými hříčkami nebo fragmenty z literatury či jiných reálií (*генерал Топтыгин, Кифа Мокиевич, суцця жаба, синій чулок, шут полосатый, пощарная каланча, коломенская верста, malé pivo, zaječí pýsk, živá mrtvola, tři chlupy dvěma řadama, Tomcio Paluch, z metra cięty, waga musza, kawał chłopa, żywy kościotrup, chuda wydra, świński ryj, cud miód ultramaryna, świński blondyn, a plain Jane, ugly mug, a battle-axe, a blue stocking, a bag og bones, rightailed roarer, a gut-bucket, buen mozo, tío cañón, real hembra,...*). Jednotek tohoto typu bylo nejvíce excerbováno v ruštině a angličtině.

Druhým nejčastějším typem konstrukcí byly vazby se slovesem, často žertovného charakteru (*сгореть от стыда, он оброс бородой, дурные волосы покидают умную голову, щека щеку ест, rozlévá se mu sádlo, snědl farářovy oškvarky, Svitavští jedou k Pyskovicům, hoří mu hlava, narodil se na strništi, tobě vši nezabloudí, krew oblała kogoś, siwizna osypała czyje włosy, change colour, have roses in one's cheeks, have a weak chest, burst one's buttons, ponerse rojo, tener las canas de don Diego de Osorio, criar carnes,...*).

Samozřejmě mezi excerpty byly i jednotky s jinými gramatickými konstrukcemi, ale jednalo se pouze o jednotlivé případy, nemající vícečetné zastoupení. Jako příklad můžeme uvést imperativní zvolání v češtině *do zelí s ní!* pro vyjádření ošklivosti u ženy (v polštině jsme našli podobnou jednotku *wieprz spasiony!*), dvojité zápor, který se vyskytoval zejména k vyjádření průměrnosti či neurčitosti nějaké vlastnosti (*ни рыба, ни мясо, ani ryba, ani rak, ni pies, ni wydra, he is neither hot nor cold, no ser ni carne ni pescado*). Ve slovanských jazycích se také vyskytovalo vyjádření jisté vlastnosti pomocí přiměření k jinému objektu (*pot do ušeu, koca no nojac, býti žábě po kolena, býti praseti po rejčák, ústa od ucha k uchu, nogi do samej szycji, włosy do pasa, włosy do pięt,...*).

Druhou skupinou jsou jednotky založené na obrazu malých **živočichů**. Zde jsme našli nejvíce materiálu. V ruštině najdeme například jednotky *маленький как килька, мужичок как паучок, мужичок-червячок, он как воробышек, она как пигалица а он с воробыный/гулькин нос, маленький как букашка, маленький как вошь, маленький как каранетка, маленький как мышка, маленький как муравей*. V češtině pak najdeme několik přirovnání, to jsou například: *malý jako bleška, je jako střízlík, vypadá jako ženatý vrabec, je jako cvrček, je jako blecha a kluk jako koňadra*, u posledního se k významu „malý“ přidává i významový odstín „statný“. V polštině jsme v této skupině excerpovali jednotky *mały jak mrówka, mały jak muszelka, mały jak mysi królik, mały jak wróbel*. Vidíme, že nejčastěji se objevují obrazy ptáků či hmyzu. Najdeme zde ale i celou řadu jednotek založených na obrazu výšky nebo velikosti drobných živočichů, respektive přirovnání k jejich výšce. Vyskytují se zejména v češtině. Jsou to například: *býti žábám po kolena, je žabě po břuch, být žábě po ocásek, je praseti po rejpek* nebo *býti psu do podvazku*, všechny tyto jednotky jsou žertovné. Ve španělštině přirovnání k živočichům nebyly excerpovány, v angličtině jsme našli jednotku formálně velice podobnou češtině - *be knee-high to a grasshopper*.

Co se týče přirovnání k **pohádkovým postavám**, najdeme jednotky převážně ve slovanských jazycích. V ruštině byly excerpovány jednotky *мальчик-с-пальчик* (chlapec jako palec, tedy Paleček), *мужичок с ноготок* (mužíček jako nehtíček, zde se jedná o zápornou ruskou pohádkovou postavu), *быть как Дюймовочка* (Malenka), *как гном* (skřítek). V češtině také najdeme jednotky *mužík jako prst* nebo *chlapec jako palec*, podle našeho názoru se zde ale jedná o rusismy. V češtině jsem dále excerpovala frazémy *je jako Kulihrášek, jako Paleček* (uzuální) a *malý jako trpaslík*. V polštině také existuje přirovnání k Palečkovi (*Tomcio Paluch*). Jedná se o pohádkovou postavu všeobecně známou v evropském prostředí, jelikož pochází z pohádky bratří Grimmů. Ve španělštině můžeme do této skupiny zařadit jednotku *ser un liliputense* (dosl. být lilipután). Pokud sem zařadíme přirovnání i k jiným osobám, můžeme uvést španělskou jednotku *ser un pigmeo* a obdoby v ruštině *низкорослый, как абориген, как карлик*. V angličtině se v této skupině nevyskytla jednotka *be like a dwarf / gnomme* shodná obrazností s ostatními jazyky (trpaslík) .

Jak bylo uvedeno výše, v kategorii „malý“ se také setkáváme s jednotkami, využívajícími pro dokreslení obrazu malého vzrůstu různé **měrové jednotky**, ať už přesné či přibližné. V ruštině tak najdeme například jednotky: *аршин с шапкой*, zde se jedná o starou ruskou délkovou míru (0,71 m), *метр с кепкой, полтора метра с*

кенкой nebo také *от горшка два вершка* (*вершок* se rovnal cca 2,5 cm). Všechny tyto jednotky jsou žertovné. Do této skupiny také můžeme zahrnout jednotky, které přirovnávají k částem lidského těla, jelikož ty se dříve používaly k určení délky a rozměrů obecně – *муженок с кулачок, он с мизинец, сам с нос, а борода с воз, сам с ноготь, а борода с локоть*.⁹ V češtině se k částem těla nepřirovnávalo, kromě již zmíněné jednotky *chlapec jako palec*. Tato jednotka existuje i v polštině (*mały jako palec*), ale také zde najdeme shodnou jednotku jako v ruštině – *mały jak pięść*. V polštině se jednotky míry pro vyjádření něčí výšky vyskytují, můžeme uvést jednotky z *metra cięty, mierzy pół metra*. Ve španělštině jsem excerpovala jednotky *no levantar una/tres cuarts(s) del suelo* (dosl. nezvednout jednu/tři pídě z podlahy) a *no levantar un/medio/tres palmo(s) del suelo* (nezvednout jednu/půl/tři pídě ze země) a *ser un cuarto de kilo* (být čtvrt kila), ve španělštině se tedy objevuje i obraz hmotnostní jednotky, ne pouze délkové, tento obrat ale nese další význam, a to „hubený, neduživý“. V češtině tento typ jednotek chybí. Zajímavým obrazem, objevujícím se pouze ve španělštině, je obraz důlku v jednotkách *más bajo/pequeño que un gua* a *más*

⁹ Ostatní druhy srovnávacích konstrukcí jsou ve všech jazycích více méně národně specifické, i když některé konstrukce lze nalézt ve dvou ze zkoumaných jazyků. Kromě spojky *jako* ve všech jazykových variantách, jak jsme již zmínili výše, existují i jiné spojky jako ukazatele přirovnání. V ruštině to jsou například *будто, словно* a *точно*, které už nebyly tak časté, ale i zde můžeme uvést řadu příkladů: *он выглядит, как будто его семь лет не кормили, он рак раком – словно из бани вышел, точно выходец с того света*, a spojka *что* byla nejméně častá, našli jsme ji například v jednotkách *у него лицо, что сорочье яйцо, у него брови, что медведь лежат*. Kromě spojek jsme v ruštině našli i pádové či předložkové konstrukce. Některá frazeologická přirovnání obsahovala spojku *с* – *мальчик с пальчик, мужичок с ноготок, он с мизинец*. Dále se přirovnání vyjadřuje formou komparativu přídavných jmen nebo příslovcí – *страшнее атомной бомбы, темнее ночи*. Docela objemná je skupina se slovy nesoucími význam přirovnání (*похожий, подобный, в виде, напоминает, смахивает на, уподобиться, выглядеть, представляться, длиною в, ростом с, atd.*), např. v jednotkách *на всех зверей похож, он похож на клоуна*. Můžeme také tvrdit, že tato spojka se nejčastěji vyskytovala v zastaralých jednotkách, které jsme excerpovali ve slovníku Dalja a Michelsona.

V češtině můžeme také pozorovat frazeologismy se specifickými přirovnávacími spojkami *až, že by, div, jen, než, co: jen ho do rakve položit, hubený, že může políbit kozu mezi rožky, zaškoudlý, co by cvrčky louštil*. Poslední jednotka je zastaralá, jí podobné můžeme najít pouze ve slovnících zahrnujících archaické a nářeční jednotky (např. J. Zaorálek, V. Flajšhans). Daná spojka je „zakonzerovovaná“ pouze v aktivně užívaných ustálených výrazech např. *co by kamenem dohodil, co by dup*. Několik frazeologismů má zastaralou konstrukci s předložkou *za* ve srovnávacím významu: *ani za mák pěkný*, která odpovídá ruské konstrukci s předložkou *с*.

V polštině se jiné konstrukce než se spojkou *jak* vyskytují pouze minimálně. I tak ale můžeme zmínit dvě předložky, které jsme našli v našem materiálu, sloužící jako ukazatel přirovnání. Jedná se o předložku *na* (*opalony na brąz, opalony na murzyna, opalony na czekoladkę, chłop na schwal*) a *w*, kterou jsme pozorovali pouze ve dvou jednotkách (*buzia w ciup, zgięte w łuk usta*). V polštině často také pozorujeme přívlastkové vazby (*końska twarz, hebanowe włosy, sepia twarz, sobolowe brwi*).

Ve španělštině se objevovala konstrukce *más/menos... que ...*, ale také předložka *de*, a slovesa naznačující přirovnání *ser, estar* a *parecer* a také slovesné přídavné jméno *hecho*, které by se dalo do češtiny přeložit jako *učiněný*. V angličtině se také objevují slovesa *have* a *be*, a také přívlastkové vazby se jmény, např. *pudding face, snow-white, a carrot-top* aj.

bajo/pequeño que un hoyo (menší než důlek na kuličky), v angličtině sem můžeme zařadit jednotku *be pint-sized*.

Ve všech jazycích (zde ale nevylučujeme uzuální formu) také existuje přirovnání k malým lidem – trpaslíkům, liliputánům či dětem, ačkoliv v některých z jazyků pouze uzuálně (*он как гном, маленький как лилипут, malý jako trpaslík, mały jak krasnoludek, ser un liliputense, be like a dwarf*).

V češtině a v polštině pak existuje jedna národně specifická jednotka, která se v jiných jazycích vzhledem k specifickým označovaným reáliím nevyskytuje, souvisí totiž opět s výrobou piva. Jedná se o jednotku *malé pivo / małe piwo*. Nejenže výroba piva je pro Českou republiku a další středoevropské země typická a existuje pouze málo zemí, které by jim mohly konkurovat, reálie *malé pivo* se vyskytuje pouze zde a v některých dalších zemích proslulých výrobou piva. V angličtině také existuje jednotka *small beer*, avšak má jiný význam – „bezvýznamné, nedůležité věci“. V zemích, které se výrobou piva nezabývají, jsou obrazy spojené s pivem poněkud jiné.

Další zajímavou shodu v polštině a češtině tvoří jednotky *plivni si pod nohy* a *podłóż sobie gazetę*. Zajímavá je zde zejména forma imperativu a obraz podložení nohou nějakým předmětem. Tento obraz se v jiných jazycích nevyskytuje, a jelikož se jedná o jednotku žertovnou, vidíme další shodu v JOS Čechů a Poláků související s podobným smyslem pro humor.

V angličtině jsme v této kategorii našli pouze jedinou jednotku *short arse*, která je vulgární a její obraz se neshoduje s žádným v ostatních zkoumaných jazycích.

Za zajímavý fakt v této skupině můžeme také považovat to, že množství jednotek je mnohem menší než ve skupině předešlé a obecně je malý vzrůst frazeologicky vyjadřován nejméně ze všech hlavních fyzických atributů.

Výzkum frazeologických jednotek v oblasti lidského vzrůstu zčásti potvrdil existenci jistého evropského jádra a společného jazykového obrazu, který vznikl na základě společné evropské kultury, historie a podobných klimatických podmínek, zároveň byla prokázána větší blízkost tří slovanských jazyků, v nichž se často vyskytují stejné nebo velmi podobné frazeologické jednotky. Mezi nimi pak větší shodu tvoří čeština s polštinou.

Můžeme ale také potvrdit existenci frazeologismů národně specifických, které se od daného evropského jádra liší a jsou cennou pokladnicí obrátů odrážejících národní kulturu. Je třeba také poznamenat, že srovnáváme-li španělštinu s ruštinou, češtinou a polštinou, celkové obrazy mohou být podobné nebo dokonce stejné, ale ani zdaleka

nepopisují totéž. Jestliže v našem, tedy středo- a východoevropském kontextu je člověk vysoký, pokud má např. alespoň 180 centimetrů, pak ve španělském kontextu je tato hranice značně posunutá, jelikož průměrná výška je ve Španělsku nižší. Lidé jsou ve Španělsku celkově nižší postavy, tudíž výše uvedené míry jsou v jejich měřítku považovány za nadstandardní. Musíme tedy brát v úvahu, že frazeologické označení vysokého člověka se odvíjí od průměrného vzrůstu obyvatel dané země, i přesto se ale obrazy spojené s výškou člověka v daných zemích neliší.

2.3.3 KRÁSA A OŠKLIVOST

Krása a ošklivost jsou jedněmi z nejsubjektivněji hodnocených vlastností lidského vzhledu. Přesto se ve všech zkoumaných jazycích objevují stejné či velmi podobné obrazy, jelikož se často jedná o přirovnání ke skutečnostem, které jsou všeobecně považovány za hezké či ošklivé. V materiálu, který jsme excerpovali, můžeme v každé z významových skupin najít několik skupin frazeologických jednotek.

2.3.3.1 KRÁSA

Nejdříve se budeme věnovat frazeologismům popisujícím krásu. Zajímavé je, že frazeologie nabízí různé jednotky pro popis krásy mužské a krásy ženské. Při hodnocení ženské krásy se popisuje častěji spíše krása obličeje, což demonstrují například jednotky *krásná jako růže*, *krásná jako obrázek*, *krásná až přechází zrak* a mnoho dalších. Frazeologismy, které popisují krásu postavy, spíše podtrhují její přitažlivost. Takovou skupinu frazeologických jednotek můžeme najít především ve španělštině a angličtině, např.: *estar jamón*, *estar cachas*, *estar cañón*, *what a dish!*, *she is good enough to eat*, *nice piece of crumpet*, *hot piece of ass* aj., kde tvoří velkou část materiálu.

Na rozdíl od frazeologismů popisujících ženskou krásu jednotky, které se týkají mužské krásy, se častěji soustředí na popis postavy než obličeje. Do těchto skupin často spadají obraty, které přirovnávají muže k **božským nebo mytologickým bytostem**, např.: *красив как Адонис*, *красив как бог*, *красив как Амур*, *красив как херувим*, *krásný jako Adonis*, *krásný jako bůh*, *pěkný jako anděl*, *krásný jako Apollón*, *piękny jak Adonis*, *piękny jak Apollo*, *piękny jak cherubin*, *wygląda jak młody bóg*, *wyglądać jak bóstwo*, *wyglądać jak aniołek*, *wyglądać jak bóstwo olimpijskie*, *ser/parecer un Adonis*, *bello como un ángel*, *hermoso como un dios*, *bello como un serafín*, *look angelic*, *as handsome as a Grecian god*, *as handsome as Apollo*, *be as beautiful as Adonis*. Je zajímavé, že ve španělštině existuje jednotka *guapo como niño Jesús de Praga*, kterou

můžeme najít i v češtině - *vypadá jako polské jezulátko*, zde se však nejedná o tutéž obraznost - jezulátko je vnímáno spíše jako panenka než jako nadpřirozená postava.

Nyní se budeme věnovat jednotlivým obrazům, které jsme našli v souvislosti s krásou. V ruštině i češtině můžeme najít skupinu frazeologismů, založenou na motivu **obrazu nebo malby**, sem patří například jednotky *писаный красавец, как записной, клук jako malovaný, jen ho dát za rámeček, piękny jak malowanie, piękny jak obrazek, wygląda jak malowany*. Ve španělštině jsme pozorovali jednotku *bella como obra de arte*, v angličtině *as handsome as paint*.

V češtině se také setkáváme s docela velkou skupinou navzájem podobných jednotek, které přirovnávají člověka k **hotovým předmětům různého druhu**. Sem patří například jednotky *jako by ho z vejce vyloupl, je jako ze soustruhu, je jako na zakázku* a další, mnohé z nich jsou již ale zastaralé a aktivně se nepoužívají.

Obraz ženské krásy může být v různých kulturách různý, avšak obrazy s ním spojené jsou obvykle dosti blízké. I zde můžeme vyčlenit několik skupin podle motivačního základu. Nejčastěji bývá hezká dívka srovnávána s **květinami a jinými rostinami či plody**, přičemž nejčastěji tyto květiny a plody bývají červené, což je spojeno se sémantikou červené barvy všeobecně. Do této skupiny patří takové frazeologické jednotky, jako například *девушка как ягодка, девушка как наливное яблочко, девушка как цветок, не девушка, а малина, девка как репка, девушка как персик* (stov. s *молодец что огурец, как зеленый огурчик* pro popis mužské krásy), *holka jako malina, je jako míšeňské jablíčko, jako poupátko, jako růžička*, ale také *ženská jako křen, baba jak rzepa, dziewczyna jak malina, dziewczyna jak jagoda, dziewczyna jak orzech, dzewczyna jak róža, piękna jak lilia, piękna jak mak, estar hecho un pimpollo, como una manzana, guapa como una flor, guapa como una rosa, tener cara como azucena, más fresco que una lechuga, as fresh as a rose, beautiful like a rose, she is strawberries and cream, she was milk and roses, be like peaches and cream*. Ve všech jazycích vidíme shodný obraz růže. Vidíme také větší zastoupení ovoce a plodů obecně ve slovanských jazycích.

Další skupinou podle motivačního základu tvoří frazeologismy, které obsahují názvy **sladkostí nebo jídel či jedení obecně**, například *девушка как конфетка, лакомый кусок, лакомое блюдо, je jako z cukru, holka jako homolka* (uzuálně se říká *je k sežrání*), *apetyczna panna, cud miód ultramaryna, chciało by się jeść kogoś tyżkami, palce lizać*, ve španělštině *estar de dulce, estar como un pan, estar como un queso, estar jamón, de toma pan y moja, estar para comérsela, de rechupete, nice piece*

of crumpet, she looks good enough to eat, what a dish!. Tyto jednotky mají často význam „přitažlivá“.

Stejně jako ve skupině frazémů, které popisovaly mužskou krásu, i zde můžeme najít jednotky spojené s obrazem **svatých nebo božských postav** a také **pohádkových hrdinů**. Můžeme zde zmínit jednotky *девушка как ангелочек, как мадонна, как принцесса из сказки, как русалка, красивая как Афродита, красива как Елена троянская, красивая как царица, krásná jako bohyně, jako madona, krásná jako andílek, jako princezna z pohádky, piękna jak Wenus, piękna jak królowna, piękna jak bóstwo, piękna jak anioł, bella como una madona, guapa como una princesa, estar de fábula*. V angličtině jsme také našli podobné či zcela shodné jednotky: *be as beautiful as Aphrodite, be as beautiful as a goddess, be as beautiful as the Virgin Mary*. Je zřejmé, že zde se nejedná o popis postavy, ale obličej nebo celkového dojmu.

Ve slovanských jazycích můžeme najít obraz **malby nebo obrazu**. V ruštině můžeme uvést jednotky *девушка как картинка, писаная красавица*, v češtině *děvče jako malované, jako obrázek*, v polštině *piękna jak malowanie*. Ve španělštině bychom k této skupině mohli vzdáleně přiřadit jednotky založené na obrazu spojeném s **filmem** - *estar de cine, estar de película* - být jako z filmu, avšak zde je obraznost španělštiny a slovanských jazyků jen velice vzdálená. Stejně je tomu tak v angličtině, obraz malby najdeme pouze v jednotce *as pretty as a picture*, na podobné obraznosti je založena také jednotka *look like out of a fashion magazine*.

Jen velice málo se v dané ideografické skupině vyskytuje obraz **živočichů**, jak uvidíme později, častěji se s ním setkáváme v opačné významové skupině. I tak zde můžeme uvést několik příkladů napříč jazyky – *как лебедка белая, коза выше крыши, красива как лань, holka jako zezulka, ale kociak, kobieta jak łania, piękny jak sokół, real hembra, she is as graceful as a swan*. Vidíme, že se opakuje obraz laně a labutě.

Další skupinou hojně zastoupenou v některých zkoumaných jazycích jsou přirovnání k **nebeským tělesům či jevům neživé přírody** – v ruštině sem patří jednotky *как солнце, красен как солнышко, красивый как огонь, прекрасный как белая ночь, прекрасный как заря*, v češtině *děvče jako světlo, krásný jako léto*, v polštině *blyszczycy jak diament, dzewczynyna jak złoto, elegant z morskiej pianki, piękna jak zorza jasna, piękny jak rosa o poranku*, ve španělštině je příkladů nejvíce – *más bello que la luna, bella como la aurora, bella como la luz, estar como un oro, más hermosa que el cielo, más hermosa que el sol* – a obrazy jsou shodné téměř se všemi předešlými, v angličtině se tyto obrazy nevyskytovaly.

Společným obrazem ve všech jazycích kromě španělštiny je obraz panenky či hračky – *красивый как игрушка, je jako panenka, je jako cukrová panenka, malowana lala, jak ta lala, get dolled up* (zde je trochu jiný význam – „naparádít se“).

Společným obrazem ve více jazycích je také obraz **snu či představ**, viz jednotky, *девушка моей мечты, dívka mých snů, piękna jak marzenie, piękny jak sen, más hermosa que el sueño*. Také existují jednotky slovesné popisující jevy spojené s **reakcí okolí na krásného člověka**: *глаз не оторвать, девушка-просто заглядение, krásná, až přechází zrak, nemoci od někoho odtrhnou oči, hezká, až se mu srdce zastavilo, moci na někom oči nechat, nie da się y nikim porównać, wzroku się nie da od kogoś oderwać, turn heads, not be able to keep / také one's eyes off somebody, catch somebody's eye*. Význam je většinou tedy „přitahovat zrak“ nebo „nemoci odtrhnou zrak“.

Co se týče ženské krásy, existuje, jak jsme již zmínili, ještě jedna významová skupina, a to konkrétně skupina s významem „přitažlivá“. Tato skupina velice aktivně funguje zejména ve španělštině, avšak příklady jednotek spadajících do této skupiny najdeme i v ostatních jazycích. V ruštině můžeme do této skupiny zařadit jednotky jako *лакомый кусок, просто пальчики оближешь*, v češtině *je k nakousnutí, je k sežrání, je k pomilování, stála by za hřích*, v polštině *palce lizać, ale laska, apetyczna panna, ładny kociak, niezła babka, super kobieta*. Ve španělštině je výčet mnohem delší, patří sem jednotky *de chuparse los dedos, estar jamón, tener buenas carnes, estar bien armado, ser una perita en dulce, real hembra*, přičemž sexuální podtext je zde velmi silný. V angličtině je situace velice podobná jako ve španělštině, podobných jednotek je zde celá řada: *a bit of all right, a bit of skirt, a bit of cake, a stud-muffin, be a fine figure of a man / woman, be hot stuff, dainty little thing, have oomph* a mnoho dalších. Zajímavé také je, že ve všech jazycích je v této skupině stejný **obraz jídla/chuti/jezení** - zde by nám pomohla například slovenština, kde existuje pro přitažlivého člověka výraz *chutný/chutňučký*, vyjadřující tutéž obraznost.

Ve všech zkoumaných frazeologiích kromě španělské se v souvislosti s krásou vyskytovaly jednotky pro popis hezky oblečeného člověka, týkaly se i žen i mužů. V ruštině například můžeme uvést jednotky *нарядный как жених, с иголочки одетый*, v češtině *je jako ze žurnálu, je jako ze škatulky, je jako z kastle, padne mu to jako ulité, hodil se do gala*, v polštině *wystrojony jak pan młody, je mu w tym do twarzy, być w pełnej gali, ubranie leży na nim jak ulał*, v angličtině jich bylo nejvíce – *be a perfect fit, be as neat as a new pin, be dressed up to the nines, cut a dash, cut a fine figure, like a*

glove, in full fig, it suits me to a T, look like a million dollars, put on one's glad rags, she looks as if she stepped straight out of a bandbox, your best bib and tucker aj. Je tedy vidět, že v angličtině krása z velké části souvisí s hezkým oblečením, což je důležitý poznatek o anglickém JOS, víme, že módní průmysl má v Anglii velký význam.

V souvislosti s krásou se v některých jazycích objevovaly opět víceslovné jednotky, spojující s krásou další vlastnosti. V ruštině například *красен как майский день а умом – как горелый пень, собою красава, да не по красаве слава*, a v angličtině *not just a pretty face, the thinking man's / woman's crumpet*.

Co se týče **národně specifických** jednotek, nejzajímavější najdeme ve španělštině. Jednotka *más galán que un Mingo* je jednotka žertovná, založená na vymyšlené postavě jménem *Mingo Galán* (podobně jako v češtině František Vopršálek), kde příjmení znamená „elegantní“, jedná se tedy o jazykovou hru. Také zde existuje jednotka *más bonito que San Luis*, zde se jedná o sv. Ludvíka Gonzagu, patrona mladých, zobrazovaného jako mladého, krásného a elegantního člověka v uniformě, původně to byl voják za napoleonských válek. Další reálie, tentokrát literární, se vyskytuje v jednotce *el lindo don Diego*. Původně se jedná o divadelní hru ze 17. století o hezkém, ale pyšném donu Diegovi. V angličtině stojí za zmínku jednotka *tall, dark and handsome*. Tato jednotka má význam „ideálně krásný muž“, doslovný překlad je *vysoký, tmavý a hezký*. Jako jediná jednotka popisuje konkrétní ideál mužské krásy, avšak zajímavé je, že, jak víme ze stereotypů panujících o Angličanech, vůbec nepopisuje vzhled typického Angličana, jelikož ti mají spíše světlou kůži a světlé či zrzavé vlasy. Ideálem krásy tedy není typicky vypadající Angličan, ale člověk se snědou pokožkou, možná Ital nebo Španěl. V ostatních jazycích se jednotky s reáliemi daných zemí nevyskytovaly. Slovanské jazyky opět prokázaly velkou míru shody a existenci mohutného jádra slovanské frazeologie.

2.3.3.2 OŠKLIVOST

Dostí velkou skupinu frazeologismů tvoří antonymické jednotky s významem *ošklivý, škaredý*, jelikož ošklivost je anomálií, odchylkou od "normálního" stavu a negativní konotace je zde velmi silná. A jak už víme, frazeologie častěji odráží negativní charakteristiky než ty pozitivní. Často se zde setkáváme s žertovnými nebo urážlivými jednotkami. Je třeba také zdůraznit, že v této skupině, na rozdíl od předešlé, se častěji popisuje obličej, ne postava. Existují i jednotky pro popis nehezké postavy,

avšak znatelně převažují ty, které popisují ošklivou tvář. Jednotky popisující ošklivou postavu budou uvedeny kapitole *Formy postavy v JOS*.

Všem zkoumaným jazykům je společná skupina s obrazem **živočichů** různého druhu. I když některá zvířata, ke kterým se přirovnává, nejsou primárně ošklivá, ve chvíli, kdy je k nim vzhledově přirovnáván člověk, razantně mění svou konotaci. Podívejme se na příklady. Ruština, čeština i polština se v obraznosti shodují, v obou jazycích najdeme jednotky *безобразный как жаба, противный как змея, уродливый как обезьяна, красива как кобыла сива, на всех зверей похож, некрасивый что зверь, уродливая как свинья*, v češtině *škaředý jako ropucha, škaředá jak žaba, ohyzdný jako opice*, ale také *škaředý jako křeček, škaředá jak vrána*. V polštině se také objevují podobné obrazy zvířat: *brzydki jak małpa, brzydki jak pies, brzydki jak ropucha, brzydki jak świnia* (zde vidíme shodu s ruštinou), *małpia morda, świński ryj*. Obraz opice existuje i ve španělštině *tener monos en la cara*, dále zde ale najdeme stejně jako v polštině obraz psa, jenž obecně považován za ošklivého není *más fea que un perro*, a také zde nalezneme přirovnání ke vši (*feo como un piojo*) nebo ke krocanovi (*feo como un pavo*) – v češtině se také vyskytovalo přirovnání k ptáku - či krtkovi (*más feo que un topo*) – tato jednotka je podobná českému přirovnání ke křečkovci - a také najdeme přirovnání k praseti stejně jako v ruštině a polštině (*ser un cerdo*). Jiné přírodní dispozice ve Španělsku demonstruje jednotka *más fea que un galápago*, která přirovnává k vodní želvě. Vidíme tedy některé shody s jednotlivými slovanskými jazyky, ale také velkou variací živočichů, kteří žijí i u nás, ale podobné asociace nevyvolávají. V angličtině můžeme uvést pouze přirovnání *be ugly as a warthog* (ošklivý jako prase bradavičnaté). Ve všech jazycích kromě angličtiny tedy pozorujeme obraz opice, ve slovanských jazycích obraz žáby, španělština se odlišuje existencí komparace s hmyzem.

Ve všech studovaných jazycích také existuje obraz přirovnání ke **zlým nadpřirozeným bytostem**. Obecně lze tento fakt vysvětlit tím, že zlé pohádkové a jiné nadpřirozené bytosti jsou automaticky zobrazovány a vnímány jako ošklivé, jen výjimečně se setkáváme se zápornou postavou, která by byla zároveň krásná. Do této skupiny tedy patří jednotky jako *страшен как ведьма, как Баба-Яга, вид как у черта, жуткий как призрак, жуткий как дьявол, жуткий как василиск, жуткий как горгона, страшный как приведение*, lze sem zařadit i jednotky *он как Кощей Бессмертный* a *мужичок с ноготок*, avšak ty uvádíme primárně v jiných tematických skupinách, jelikož kromě ošklivosti u nich převládá jiný atribut, u první jednotky je to

hubenost, u druhé malý vzrůst. Při bližším zkoumání však u Kostěje Nesmrtelného přijdeme na obraznost spojenou s hrůznou hubeností a podobou s kostrou, která vypadá děsivě, u druhé postavy se jedná o jakéhosi zlého trpaslíka, který má k malému vzrůstu nepoměrně velkou bradu a vousy. V češtině pak můžeme do této skupiny zařadit jednotky *ošklivý jako čert, ošklivý jako ďábel, jako čarodějnice, jako bubák*, které se ve velké míře shodují s polštinou (*brzydki jak diabeł, brzydki jak satyr, straszny jak czarownica, straszny jak smok, strasznydo weneckie, straszny jak wiedźma*) a se španělštinou *fea como una bruja, ser el coco, feo como un demonio más feo que un mismo diablo*. V angličtině můžeme uvést jednotku *be as ugly as the devil*.

Ve většině jazyků se také objevuje obraz strašáka do zelí a šaška, tyto jednotky úzce souvisejí s oblečením (*чучело гороховое, шут полосатый, пугало огородное, vypadá jako strašák do zelí, mohla by ho nad prosem postavit, vypadá jako šašek, vypadá, jako by utekl z cirkusu, wyglądać jak czupiradło, wyglądać jak maszkar, wyglądać jak strach na wróble, más feo que un mico, ser el coco, look like a scarecrow*). Dalším opakujícím se obrazem je obraz hříchu (*страшный как смертный грех, brzydki jak grzech śmiertelny, brzydki jak siedem grzechów głównych, más feo que un pecado mortal, as ugly as a sin*) – vidíme, že tento obraz chybí v češtině. Více jednotek tohoto typu najdeme ve španělštině *más feo que pegar a un padre (con un calcetín sudado)*, tato jednotka získává dovětkem žertovný nádech, a také *más feo que el alma de Judas*.

Ve většině zkoumaných jazyků jsme také pozorovali jednotky pro popis nehezké, mužsky vypadající ženy – *генерал в юбке, синий чулок, modrá punčocha, ženská jako řepovec, baba jak dragon, baba haj Herod, chłop w spódnicy, a blue socking, butch woman, be an orge*).

Shodná jednotka existuje v polštině a ruštině, těžko říci, zda se jedná o ruský kalk v polštině nebo náhodnou shodu – *морда курнича просит, gęba cegły się prosi*.

V souvislosti s oblečením se téměř ve všech jazycích vyskytoval obraz dvou věcí, které se k sobě nehodí (*ему это идет как корове седло, sluší mu to jako praseti vesta / čepec /formetka, pasuje mu to jak wół do karety, it suits him a sa seddle on a pig, it suits him like a bra on a bishop*). Tyto jednotky jsou žertovné.

Národně specifické jednotky

První skupinu jednotek, které můžeme částečně považovat za národně specifické, jsou jednotky přirovnávající k literárním, mytologickým či historickým postavám. Částečně proto, že se taková přirovnání vyskytují ve všech jazycích, ale

v každém jiná. Ve slovanských jazycích najdeme přirovnání ke Quasimodovi – hrdinovi románu Zvoník od Matky Boží Victora Huga (*безобразен как Квазимодо, vypadá jako Quasimodo, brzydki jak Quasimodo*). Ve všech zkoumaných jazycích se vyskytuje jednotka *ošklivé káčátko* (*задикуй утенок, brzydkie kaczątko, patito feo, an ugly duckling*), zde je ale trochu jiný význam, jedná se o člověka, který v budoucnu může být krásný. V původní pohádce H. Ch. Andersena se jednalo a labutí mládě, které mezi husími mladřaty bylo ošklivé a až vyrostlo, stalo se krásnou labutí.

V ruštině najdeme knižní frazém *Курфа Мокиевич* – jedná se o ošklivého a neupraveného člověka, často také nevzdělaného. Jedná se o postavu z románu Mrtvé duše. Dále můžeme zmínit jednotku *ходить кукиморой* – zde se jedná o zápornou postavu slovanské mytologie, která je zobrazována jako ošklivá žena s ptačími rysy.

V polštině a češtině jsme další podobné frazémy nenašli. Ve španělštině můžeme zmínit jednotku *más feo que Esopo* (Ezop, autor antických bajek, byl údajně ošklivý). V angličtině existuje výraz *he looks like a Puss-in-Boots* – vypadá jako Kocour v botách, toto přirovnání souvisí s oblečením. Najdeme zde i biblismus *Joseph's coat*, který popisuje příliš pestrobarevné oblečení. Z literatury pochází jednotka *Mother Hubbard*, která charakterizuje staromódně oblečenou ženu. Jedná se o postavu z žertovné básně pocházející z počátku 19. století.

Co se týče významové skupiny *ošklivý*, zejména čeština oplývá celou řadou expresivních jednotek, které jsou velmi často žertovné nebo dokonce pohrdlivé a vulgární.

Dále můžeme vyčlenit skupinu jednotek, které přirovnávají ošklivého člověka k **znehodnoceným předmětům**, např. *má hubu jak prasklý jelito, má hubu jak rozšlápnutý mejdlo v bazéně, hezká jako od kurníku deska* a další frazémy, které vyjadřují pohrdání.

Velmi zajímavou skupinou jsou žertovné jednotky založené na obrazu **rozdávání krásy Bohem**, např. *nekřičela dvakrát "zde", když Pánbůh krásu rozdával, spala, když Pánbůh rozdával krásu, byl otočen zády, když se krása rozdávala aj.* V ruštině se tento obraz nevyskytuje, absence krásy se vyjadřuje jinak, např. v jednotkách *не на что смотреть, ни кожи, ни рожи*. Zde tvoří zajímavou shodu angličtina, kde existuje jednotka s totožným obrazem, pouze Boha zaměnily dobré víly – *she must have been behind the door when the good fairies were handing out looks* (dosl. musela být za dveřmi, když dobré víly rozdávaly vzhled).

Zajímavou skupinou ve španělštině jsou i srovnání s **vadami kůže**: *feo como una tiña* (strup), *ser un callo malayo* (kuří oko), takovou skupinu nepozorujeme v žádném ze slovanských jazyků.

Nejzajímavější skupinou ve španělském jazyce je však ta, ve které se setkáváme s reáliemi daného národa, proto takové frazeologické jednotky nemůžeme najít v žádném jiném jazyce. Patří sem například jednotka *más feo que Carracuca*, kde *Carracuca* je vymyšlené slovo, které označuje cokoliv negativního, nebo je možným jménem dvorního šaška ze 17. století. Zároveň je toto slovo zvukomalebné a dal by se v něm hledat i význam - slovo *cara* s jedním *r* znamená *obličej* a *cuco* znamená *bubák*. Další zajímavou jednotkou obsahující reálii je *más feo que un Picio*, Picio je historicky doložená postava ševce z Granady, který byl odsouzen na smrt, a při čekání na popravu mu strachem vypadaly vlasy a na obličej se mu vytvořily vředy. Nakonec byl sice těsně před popravou osvobozen, avšak kvůli své ošklivosti musel dožít v ústraní, aby nestrašil lidi.

Poslední zajímavou skupinou španělských jednotek jsou spíše syntaktické konstrukce, které slouží k zesílení významu řečeného a může se k nim přidat jakékoliv přídavné jméno, ne pouze slovo *ošklivý*. Patří sem zesilující expresivní konstrukce jako *como feo si es feo* (jak je škaredý, tak je škaredý), *ser de lo más feo que hay* (být z toho nejošklivějšího, co existuje). V češtině můžeme najít ekvivalenty se stejným významem: *škaredý až běda, ošklivost nejhrubšího zrna*. V ruštině také můžeme uvést jednotky podobného charakteru: не дай бог, какой страшный; страшный просто ужас. V polštině vidíme podobný princip u jednotky *być brzydki że uchovaj Boże*. V angličtině také nalezneme podobnou jednotku použitelnou pro různé vlastnosti – *be as ugly as they come*.

V angličtině se setkáváme se zajímavými jednotkami. V předešlé kapitole jsme se setkali s obrazem malby v souvislosti s krásou. V angličtině se s ním setkáváme u opačné charakteristiky, i když negace u jednotky v podstatě označuje malbu za krásnou a kdo tak nevypadá, je ošklivý – *be no oil painting*. Velmi zajímavá je jednotka založená na rýmu – *a plain Jane* (dosl. tuctová Jana).

V angličtině se vůbec výrazně více vyskytovaly jednotky související s oblečením. V jiných jazycích také existují, ale v angličtině je jich znatelně více a popisují i konkrétní typy oblečení (viz *Mother Hubbard*), můžeme uvést např. jednotky *be dressed in rags and tatters, be dressed up like a dog's diner, gentleman of the three outs, mutton dressed as lamb*. Poslední jednotka například popisuje starou ženu

oblečenou mladě – neadekvátně svému věku. V polštině a češtině existuje podobná jednotka, ale týká se spíše vzhledu – *zezadu lyceum, zepředu muzeum, z tylu liceum, z przodu muzeum*. V češtině uvedeme v souvislosti s oblečením jednotky popisující krátké nohavice – *čeká velkou vodu, je jak vyrostlej študent*, nebo příliš těsné oblečení – *je jako pasta v tubě*.

2.3.3.3 OBYČEJNÝ, PRŮMĚRNÝ

Hovoříme-li o škále pro popis krásy a ošklivosti, určitě musíme zmínit i střed této stupnice, tedy obyčejnost či průměrnost. Může se zdát, že tento atribut se vzhledem příliš nespojuje, ale pokud se snažíme někoho popsat a těžko nacházíme slova, protože daný člověk není nijak zvlášť hezký, ale ani ošklivý, jedná se přesně o stav, který můžeme popsat některými frazeologismy. Tyto frazémy často jako formu popisu neutrálně vyhlížejícího člověka užívají spojení adjektiv či substantiv s antonymickým významem právě pro zdůraznění dané neutrálnosti nebo jakéhosi středu pomyslné stupnice krásy. Je překvapivé, kolik podobných frazémů jsme ve všech jazycích našli. Řadíme sem jednotky, jako například *ни рыба, ни мясо; ни сиво, ни буро; ни ухо ни рыло* v ruštině, v češtině pak jednotky *ani nevoní, ani nesmrdí; ani ryba, ani rak; neslaný, nemastný; je nevařený nepečený*, v polštině *ani grzeje, ani chłodzi; ni kaczor, ni kaczka; ni rak ni ryba; ni pies, ni wydra*. I ve španělštině najdeme příklady jednotek popisujících tento stav, které také využívají dané konstrukce: *no ser ni chicha ni limonada, no ser ni carne ni pescado*, a v angličtině také: *be neither one thing nor the other, he is neither fish, flesh nor good red herring, he is neither hot nor cold*. Ale objevily se zde i zcela jiné fráze, které by se v češtině daly nahradit výrazy *nic moc, nebýt bůhví co, nebýt nic extra*. V ruštině například *человек дюжинный, не бог знает что*, v polštině *nie Bóg wie co, nie zrobi furory, taki sobie, nie wychodzi przed szereg*, ve španělštině *ser uno de tantos, no ser un gran qué, corriente y moliente*, v angličtině *be betwixt and between* (toto je formálně stejná jednotka jako poslední uvedená španělská), *he is milk-and-wateryhe is wishy-washy*. Ve všech slovanských jazycích existuje shoda v jednotce *šedá myška – серый как мышь, szara myszka*. V angličtině se objevuje velice zajímavá skupinka jednotek s vlastními jmény. Vždy je to frekventované jméno John a příjmení, které je buď také časté, nebo se rýmuje (*Joe Bloggs, Joe Blow, John Bull*). Poslední jednotka má význam „typický Angličan“.

Na této skupině frazémů je zajímavé, že popisuje v podstatě normální, od normálu se neodchylující stav, což ve frazeologii, jak jsme psali dříve, není příliš

obvyklé, většinou je frazeologicky komentováno to, co se odlišuje od normálního stavu. Zdá se tedy, že průměrnost či obyčejnost je ve zkoumaných jazycích vnímána spíše negativně.

Můžeme tedy vidět, že obrazy spojené s lidskou krásou i ošklivostí jsou často velmi podobné ve všech sledovaných jazycích, což potvrzuje existenci společného evropského jádra, a dalo by se i říci, společného evropského jazykového obrazu světa. To, mimo jiné, potvrzuje i skupina frazémů pro popis neutrálního vzhledu. Našli jsme také celou řadu shod napříč slovanskými jazyky, což dokazuje shodné fragmenty JOS Čechů a Poláků a také Poláků a Rusů, méně pak Čechů a Rusů, jak ukazuje výše uvedený materiál.

2.3.4 FORMY POSTAVY (UROSTLÝ, ZTEPILÁ, NEFOREMNÁ, HRBATÝ)

V předešlé kapitole jsme se věnovali kráse a ošklivosti a zdůrazňovali jsme, že dané frazémy popisují spíše obličej. Existuje ale i celá řada frazeologických jednotek, které charakterizují převážně postavu, i když - popíšeme-li někoho adjektivem *urostlý/ztepilá*, všeobecně nepředpokládáme, že by měl zároveň ošklivý obličej.

2.3.4.1 UROSTLÝ, STATNÝ, ZTEPILÁ

Ve významové skupině *urostlý, statný* či *ztepilá*, hovoříme-li o dívce, můžeme najít několik skupin podle obraznosti. První skupinou jsou přirovnání ke **stromům**. Ty bývají obecně chápány jako symbol urostlosti, krásy a pevnosti. V ruštině tak nalezneme přirovnání jako: *парень как дубок, стройный как тополь, как кипарис, стройнее кедра, стройный как бамбук*, pro ženy pak *стройная как лоза, как березка, как осинка, как сосна, прямо вербинка*. Jedná se ale převážně o obrazná přirovnání objevená na základě asociativního experimentu V. A. Maslovové. V češtině existuje také celá řada frazeologismů přirovnávajících ke stromům: *chlap jako dub, hoch jako jedle, urostlý jako topol, hoch jako javor* nebo *kluk jako buk*. Ke stromu jsou přirovnávány i ženy, demonstruje to jednotka *dívka jako bříza*. V polštině se také objevují podobné obrazy – *chłop jak dąb, smukły jak topola, smukła jak sosna, smukła jak brzoza*. Ve španělštině nalezneme pouze jednu jednotku, shoduje se ale se slovanskými jazyky - *más fuerte que un roble* (silnější než dub). Absenci ostatních přirovnání ve španělštině si vysvětlují menším objemem frazeologických slovníků. V angličtině se podobná obraznost objevuje u jednotek *be as strong as an oak, be like a*

willow wand, be like a young sapling, be slender as a willow. Zajímavé je, že se neshoduje obraz stromu u popisu štíhlé dívky, v angličtině jej reprezentuje vrba.

V polštině pozorujeme přirovnání k ovoci a jiným plodům, jedná se o stejné jednotky jako u skupiny „krásná“ mající i tento význam (*dziewczyna jak jagoda, jak malina jak orzech, jak rydz*). Ve španělštině máme také obraz ovoce – jablka – *más sano que un manzana*.

Další skupinu frazémů tvoří jednotky s názvy **živočichů**. V ruštině nalezneme přirovnání více. Jsou to *парень как бык, девушка стройная как лань, как газель, здоровая как кобыла*. V češtině chybí srovnání mužské postavy se zvířetem, pro ženskou postavu existují přirovnání *dívka jako laň* či *ženská jako klisna*. Obraz živočichů v polštině reprezentují jednotky *chłop jak byk, chłop jak niedzwiedz, chłop jak tur, chłop jak wół, smukła jak łania, smukła jak sarna*. Ve španělštině pak najdeme shodnou jednotku *estar hecho/como un toro* a dále jednotku *ser/estar hecho un mulo* (být jako mezek) nebo obměny téhož - *ponerse/hecho un mulo, ser un mulo de reata*. Zajímavé je, že v češtině se k mezkovi přirovnává člověk tvrdohlavý, kdežto ve španělštině člověk silný. Možná je to spojeno s tím, že ve Španělsku se mezci využívali a využívají jako tažný dobytek hojněji než v Česku. V angličtině se taktéž objevuje obraz býka – *as strong as an ox*, ale také koně – *strong as a horse*.

Skupina frazémů, kterou jsme také pozorovali ve více jazycích, jsou přirovnání k **silným, rovným dřevěným předmětům**. Najdeme zde např. jednotky *стройный как махта, člověk jako trám, je jak stržeň, chłop jak świeca, smagły jak kolumna*, ve španělštině můžeme do této skupiny okrajově zařadit jednotku *como un garrote* (klacek, obušek). Zajímavé je, že jednotky s takovou obrazností nebyly nalezeny v ruštině, uvedená jednotka je totiž pouze přirovnáním pocházejícím z asociativního experimentu V. A. Maslovové. V angličtině nebyly jednotky založené na podobné obraznosti nalezeny.

Další skupinou jsou jednotky přirovnávající k pevným materiálům a předmětům, nebo ke schopnosti takové materiály ničit. Zároveň mají tyto jednotky význam „silný, statný“. V ruštině jsme takové jednotky neexcerpovali, v češtině můžeme zmínit jednotky *mít svaly jako ze železa, mohl by železo lámat, pevný jako skála*, v polštině *być jak ze stali, być jak z żalaza, mieć mięśnie z żalaza, podkowy mógłby łamać*. V angličtině pak *be as hard as flint, be as hard as iron, be as hard as a stone, have an iron constitution, muscles of steel*. V angličtině existují dokonce frazémy pro popis svalovce – *beefy-cake, beefy man* (dosl. hovězí koláč, hovězí chlap).

2.3.4.2 ROVNÝ

Do významové skupiny *urostlý* můžeme zařadit i jednotky s významem *rovný*, jelikož obraznost je velice podobná a popisováno je v podstatě totéž. V ruštině existuje celá řada jednotek s obrazy rovných dlouhých předmětů různého druhu *прямой как свеча / верста / прямой как аршин, прямой как вежа, прямой как стрела, прямой как струна* a mnoho dalších. V češtině najdeme celou řadu uzuálních jednotek, např. *rovný jako svíce*. V polštině nacházíme taktéž podobné obrazy – *prosty jak świeca, prosty jak trzcina*. Ve španělštině pozorujeme podobnou obraznost v jednotce *más tieso/derecho que una vela*, dalšími jednotkami jsou například *más tieso que un siete, más tieso/derecho que un porro*. Zajímavou shodu obraznosti opět tvoří slovanské jazyky, máme zde totiž obraz spolknutí nějakého rovného předmětu – *проглотить аршин, jako by spolk pravítko, jakby kij połknął*. Opět vidíme blízkost polštiny a ruštiny. V angličtině najdeme pouze jednu jednotku přirovnávající k rovnému předmětu – nabíjáku pušky (*as straight as a ramrod*).

Vidíme tedy, že ve všech jazycích kromě angličtiny existuje shodný obraz svíčky, ve španělštině existují obrazy číslovky a zeleniny, které ve slovanských jazycích nepozorujeme, nepozorovali jsme zde ale další přirovnání k rovným předmětům.

2.3.4.3 NEFOREMNÁ

Nehezkou ženskou postavu obvykle hodnotíme výrazem *neforemná*. K této skupině najdeme jednotky zejména v ruštině, zpravidla se jedná o přirovnání k živočichům, viz např. *суцая лошадь, суцая каракатица, суцая жаба, свиная стать*. V češtině a ve španělštině jsme žádné jednotky s tímto významem neexcerpovali. V polštině můžeme uvést jednotky *prawdziwa kobyła, prawdziwa ropucha*, avšak tyto mají i význam „ošklivá“. V angličtině se vyskytly jednotky *like a sack of potatoes* a *out of shape*. První existuje i ve španělštině, ale pro popis tlustého člověka, v češtině popisuje člověka neobratného, obvykle ve spojení se slovesem „spadnout, svalit se“. Druhá jednotka opravdu popisuje člověka, který „není ve formě“, tedy nemá hezkou postavu.

Zajímavou skupinu s podobným významem tvoří jednotky popisující ženy, které vypadají nežensky, jako muže. Již jsme je zmiňovali v kapitole o ošklivosti, avšak úzce souvisejí také s postavou, proto jsme je uvedli i v této kapitole. V ruštině sem patří jednotky *генерал в юбке, синий чулок, бомбовоз в юбке*, avšak ty kromě vzhledu

zdůrazňují i povahové rysy, v češtině sem můžeme zařadit jednotky *ženská jako klisna, ženská jako mašina, holka jako chlap, ženská jako rejthar, ženská jako granátník, jako grenadýr* a jiné, domníváme se ale, že v češtině může často být konotace jednotek i pozitivní, zdůrazňuje sílu, průbojnost, jako například ruská jednotka *бои-баба*. V polštině je řeč o jednotkách *baba jak dragon, baba jak Herod, baba-chłop, deagon w spódnicy*. Stejně jednotky existují i v angličtině – *a blue stocking, butch woman, mannish woman*. Vidíme, že pro zdůraznění mužské postavy u žen se nejčastěji užívají přirovnání s mužskými vojenskými představiteli.

2.3.4.4 HRBATÝ

Důležitou skupinou v této kapitole jsou jednotky popisující hrbatá záda, jelikož se jedná o obzvlášť výrazný aspekt vzhledu a odchylku od normálního stavu. Jednotky vhodné do této skupiny jsme našli zejména v češtině a v ruštině, zastoupení jedním příkladem pak v polštině, španělštině a angličtině. Nejčastější obraz, který se v českém jazyce vyskytuje v souvislosti s hrbatými zády, je obraz cizího předmětu neseného na zádech. Dokazují to například jednotky: *nosit na zádech flašinet, nosí kastli, nosit s sebou pokladnici, mít ranec* nebo *nosit toulec bez šípů*. Všechny tyto jednotky pocházejí ze slovníku Lidová rčení od J. Zaorálka, jejich aktuálnost v současném jazyce není ověřena, nicméně dříve se v jazyce vyskytovaly a některé jistě i nadále vyskytují užívaně, pouze nejsou zaznamenány ve slovnících, proto jsme se rozhodli je zařadit do svého výzkumu. V ruštině převládají jednotky ironické s přirovnáním k nějakému zahnutému předmětu – *прям как клюка, прям как кочерга, прям как московская оглобля/сабля*. Hrbatost v ruštině se také vyjadřuje přímo pomocí popisu zad – *спина как лощина, спина колесом*. A stejně jako se rovný člověk popisuje pomocí obrazu spolknutí nějakého rovného předmětu, hrbatý člověk se popisuje prostřednictvím obrazu spolknutí předmětu křivého – *как сабано проглотнул*. Jediná jednotka, která se našla v polštině a dokonce i ve španělštině je shodná s českou jednotkou *křivý jako paragraf (być pokręcony jak paragraf, jorobado como una etcétera)*, nevylučujeme však, že i v těchto jazycích může být význam, stejně jako v češtině, spíše „shrbený“ než přímo „hrbatý“. V souvislosti s hrbatostí existují i frazeologismy založené na jiných obrazech, uvádíme je v příloze.

Mluvíme-li tedy o formách postavy, nejčastěji je popisována postava urostlá mužská, která je často přirovnávána ke stromům, což svědčí o významu stromů pro slovanskou kulturu, takovéto přirovnání nalezneme i ve španělštině, z toho usuzujeme,

že stromy jsou významné pro celou kulturu evropskou. Ke stromům či jejich částem je přirovnávána i ztepilá postava žen a dívek, což demonstrují jednotky *стройная как березка, она как тростинка, štíhlá jako proutek, dívka jako bříza*, ve španělštině i angličtině přirovnání ženy ke stromům či jejich částem chybí.

Další významnou skupinu podle obraznosti tvoří přirovnání k živočichům. Mužská urostlá postava bývá přirovnávána k silným živočichům ve všech zkoumaných jazycích, což dokládá společné jádro jazykového obrazu světa evropských jazyků. Dále je popisována neforemná, nehezka postava. Ta bývá nejčastěji přirovnávána také k živočichům, avšak jednotky jsme excerpovali pouze v ruštině. Ve slovanských jazycích a v angličtině také existuje zajímavá skupina popisující ženu s mužskou postavou - tyto jednotky bývají často žertovné a často nesou i význam některých povahových rysů. Například jednotka *modrá punčocha* je kalkem z angličtiny v ruštině i češtině. Posledním popisovaným aspektem co do formy postavy je hrbatost. Jednotky k této skupině jsme našli hlavně v češtině a ruštině a obvykle se jedná o obraz nesení nějakého předmětu na zádech či přirovnání k zahnutým předmětům. Absence takových jednotek v jiných jazycích podle našeho názoru nevypovídá o různosti jazykového obrazu světa, zřejmě existují jednoslovná obrazná pojmenování v ostatních jazycích pro tento fakt, nicméně liší se zde frazeologický obraz světa. Také nevyklučujeme existenci takovýchto jednotek v minulosti, nicméně v námi zkoumaných slovnících se nevyskytly.

2.3.5 ČISTÝ / ŠPINAVÝ

Čistota či špína sice nejsou přímo fyzické vlastnosti, nicméně se vzhledem úzce souvisejí, jelikož navenek jsou vidět, tedy pozorovatel – mluvčí je subjektivně hodnotí. Často jsou tyto aspekty také mnohem výraznější než nějaká konkrétní fyzická vlastnost. U čistoty a špíny, ačkoliv frazeologismy pro jejich vyjádření jsou často stejné, mnohdy popisujeme zcela odlišné věci. Některé frazeologismy popisují pouze oblečení, jiné tělo nebo kůži, jiné vzhled jako celek a některé lze použít i pro popis konkrétních předmětů, ne pouze pro vzhled. Dosti často také význam slova „čistý“ přechází do metaforického významu „nevinný“ či „nezkažený“, což budeme moci pozorovat u celé řady příkladů.

V souvislosti s čistotou se nejčastěji objevují obrazy bílých věcí různého druhu (*белый как лилия, чистый как снег, чистый как лист бумаги, chlapec jako z bavlnky, biały jak lilia, czysty jak śnieg, as pure as the driven snow*). Vidíme, že často se tyto jednotky objevovaly i v oddíle „bílý“ i barvy obličeje či kůže. Bílá barva je

všeobecně považována za čistou, tyto obrazy tedy nejsou překvapivé. Tyto obrazy se vyskytovaly pouze ve slovanských jazycích a angličtině. Dalším obrazem byly průhledné předměty či materiály (*чист как стеклышко, limpio como el agua, limpio como el cristal*), zde nacházíme shodu v ruštině a španělštině. Čeština vykazuje shodu obraznosti s angličtinou, kde vidíme obraz nové věci z krabice – *je jako z krabice, ze škatulky, as neat as a bandbox*. Ve španělštině a angličtině se v souvislosti s čistotou vyskytují obrazy kovů či předmětů z nich vyrobených, zde částečně (zejména ve španělštině) význam přechází do slova „ryzí“ (*limpio como el oro, limpio como las platas, limpio como una patena, as clean as a new pin, as neat as nine-pence*). Ve španělštině poslední jednotka přirovnává k misce na hostie – můžeme tedy pozorovat projev významu církevních zvyků ve Španělsku. V angličtině zase vidíme obraz místní mince.

Co se týče popisu špinavého či neupraveného člověka, našli jsme velké množství frazémů, ve kterých se ale opakovaly tytéž obrazy. Zmíníme také, že jako synonymum slova „špinavý“ zde často funguje slovo „černý“, zde se ale obrazy nekryjí s oddílem o snědém člověku, jako tomu bylo u bílé barvy v souvislosti s čistotou.

Mezi nejčastější obrazy tedy patří obraz sazí či jiných příbuzných látek (*чист как трубочист, черный как кочегар* – zde se sice jedná o profesi, ale souvisí se sazemí, proto tuto jednotku zmiňujeme zde, *шея как сажа, грызный как цопух, как конуха* – zde vidíme podobnost jak slovní tak obraznou s českou jednotkou *je jako sopouch*, v češtině se jedná o archaismus, v ruštině o nářečí, obě jednotky se aktivně neužívají, ale vidíme zde shodu v dřívějším životě Slovanů – *dále jako by ho komínem protáhl, špinavý jako komíník, špinavý jako sazometník, špinavý jako uhlíř, czarny jak kominiarz, czarny jak sadza, orejas como carbones, as black as cole, as black as a tar, as black as a soot*). Většinou se jedná o úplné ekvivalenty.

Druhým velice významným obrazem objevujícím se v souvislosti se špínou či neupraveností je obraz člověka na okraji společnosti, nejčastěji bezdomovce, tuláka či vězně nebo kočovného člověka (*вид как у босняка, вид как у арестанта, грязный как гонник, грязный как зюзя, ободранный как бродяга, ободранный как бомж, ободранный как цыган, jako kdyby utekl z cikánského celtu, je jako olejník, špinavý jak drátař, špinavý jako bezdomovec, špinavý jako cikán, špinavý jako kolomazník, obdraty jak cygan*). Tento obraz ve španělštině zcela chybí (pokud můžeme soudit podle naší kartotéky), v angličtině také existuje obraz kominíka *be as black as a chimney-sweep*.

Dalším významným obrazem je obraz bahna či země, respektive předmětů, které se v nich pohybují (*зарастать грязью, чернее грязи, черный как земля, черный как сапожное голенище, грязный как колесо в грязи, špinavý jak bota, černý jak zem* – archaismus shodný s ruštinou – opět náznak společného jádra JOS v minulosti – *mít krk jak holínku, czarny jak but, más negro que un zapato*).

Také se objevují obrazy živočichů, i když méně než u jiných charakteristik (*грязный как свинья, грязный как ворон, грязный как козел, грязный как медведюга, být špinavý jako prase, d'obal s kurami, brudny jak cap* – obraz kozla existuje i v češtině, obvykle se vztahuje k zápachu, v polštině také – *brudny jak prosię, brudny jak świnia, como un cerdo*). Ve španělštině se dále objevuje obraz související s chovem domácích zvířat – *estar más sucio que el palo de un gallinero, estar más sucio que el rabo de una vaca, estar más sucio que la bombilla de una cuadro* (dosl. špinavý jako hůl slepičáře, špinavější než kráva pod ocasem, špinavější než žárovka ve stáji). V angličtině existuje také obraz prasete (*dirty as a hog / pig*).

I v kategorii „špinavý“ se objevují obrazy nadpřirozených bytostí, nejčastěji čerta, ale i jiné (*грязный как бес, грязный как леший, грязный как черт, špinavý jako čert, brudny jak diabeł, czarny jak szatan*). Tento obraz chybí ve španělštině i v angličtině.

Dalším obrazem, který se vyskytoval ve více jazycích, byl obraz zašpinění se až po nějakou část těla nebo celkově. V ruštině můžeme uvést například jednotky *быть в грязи по уши, зарастать грязью, он грязный по самую макушку, špinavý až za ušima, jest w błocie po same uszy, be muddied up to the eyeballs*). Tento obraz chybí ve španělštině. Vidíme, že ve většině jazyků jako ukazatel míry znečištění fungují uši, v angličtině jsou to oční bulvy.

V češtině a v polštině se také objevil obraz v podstatě antonymický – přirovnává se totiž žertovně ke sněhu, který je bílý, avšak jako ukazatel špíny zde vystupuje buď místo výskytu sněhu nebo jeho starý původ (*бílý jako stoletní sníh, biały jak stuletni śnieg, biały jak śnieg koło kowala, biały jak śnieg zasztoroczny, biały jak trzy śniegi przed piecem*). Opět tedy vidíme stejný typ humoru odražený v JOS Poláků a Čechů.

Přejdeme-li k národně specifickým jednotkám, v ruštině se objevují nářeční nebo okazionální frazeologismy s vlastními jmény, ať už se jedná o jazykovou hru (*грязный как Запартай Патраич*), nebo o často užívaná jména (*как Матрена Пельская, как Ваня Дудинский*). V češtině se objevuje obraz sázení rostlin na špinavých částech těla (*mít nehty, že by tam mohl brambory sázet, mohl by ti na nohou brambory sázet, na*

tvých nohách by mohl marjánku sejt). V polštině se objevují zajímavé slovesné jednotky popisující díry na určitých místech oděvu – *świecić ciałem, świecić dziurami*. Zde vidíme shodu s angličtinou – také zde totiž existují podobné jednotky popisující díry na loktech (*out at elbows*) a na patách (*out at heels*). V angličtině existuje jednotka zahrnující častý obraz života v Anglii – živý plot před domem (*look as if one has been dragged through a hedge backwards* – dosl. vypadá, jako by ho táhli přes živý plot). Také jsme zde našli obraz podobný českému - *enough dirt / filth / grime on his feet / behind his ears / nails to sow half a ton of potatoes*. Ve španělštině jsme nenašli zajímavé národně specifické jednotky kromě již uvedených.

Můžeme tedy říci, že obrazy, objevující se v jazykových obrazech světa jednotlivých zkoumaných jazyků v souvislosti s čistotou a špínou jsou téměř shodné zejména ve slovanských jazycích, ojediněle se vyskytují národně specifické jednotky.

V této kapitole jsme mohli pozorovat celou řadu jevů, o kterých jsme hovořili v teoretické části této práce, zejména jsme mohli sledovat shodné a odlišné fragmenty frazeologických obrazů světa různých národů. Shody potvrzují existenci společného evropského jádra frazeologického obrazu světa. Ve všech jazycích to můžeme demonstrovat na shodných jednotkách, které se zakládají na obraznosti trvalých, neměnných faktů. Ve všech jazycích se tlustý člověk přirovnává k sudu jakožto k předmětu existujícímu ve všech zemích ve stejné formě, stejně jako k praseti, zvířeti, které je obecně vnímáno jako tlusté. Hubený člověk se naopak přirovnává k tyčce či špejli - takovéto předměty jsou taktéž známé všem národům, nebo se zde vyskytují obrazy kostí - předmětu, který člověk může pozorovat sám na sobě či jiných živých tvorech - dokládáme tedy antropocentrismus evropského jazykového obrazu světa.

Vysoký člověk je ve většině jazyků přirovnáván k vysokým budovám či hoře - to jsou obrazy, vyskytující se ve všech kulturách, malý člověk je shodně přirovnáván ve všech jazycích k malým předmětům, avšak neexistuje zde ani jeden stejný obraz.

Krása je vnímána sice velice subjektivně a obraz krásné ženy by zřejmě vypadal v každé zemi jinak, nicméně obrazy se ve všech jazycích shodují, jsou to zejména obrazy květin, červených zralých plodů, pohádkových postav - nejčastěji se objevuje obraz růže, jahody či princezny - tyto aspekty jsou také známé ve všech zemích, mohou tedy tvořit jádro evropského JOS. Ošklivost je ve všech jazycích spojována s obrazem nehezkých živočichů, společný je ve všech jazycích obraz opice, přestože ve slovanských zemích opice nežijí, jejich vzhled je známý.

Odlišnost jednotlivých jazykových obrazů světa demonstruje celá řada národně specifických jednotek, které odrážejí odlišnou vegetaci, faunu, floru, přírodní či klimatické podmínky daných národů, ale také jejich historii, kulturu, jiný způsob života, jiné zemědělské podmínky a jiné reálie (například obrazy se jmény literárních hrdinů daných zemí). Nejčastěji výše popsané můžeme demonstrovat na španělštině, jelikož právě v ní jsou nejvíce pozorovatelné zejména odlišné klimatické a přírodní podmínky.

Odlišnou floru či vegetaci demonstruje například jednotka *pimpollo de canela* (poupě skořice) ve významu „hezká“, faunu pak například jednotka *como una foca* (jako tuleň) ve významu „tlustý“. Odlišné přírodní podmínky jsou viditelnější v jiných kapitolách, ve španělštině například modrá barva očí je přirovnávána k moři, červená barva je srovnávána s krabem (v angličtině s humrem), nikoliv rakem, jak je tomu ve slovanských jazycích. Na jiné zaměření zemědělství ve Španělsku ukazuje jednotka *estar como un trullo* (jako sklad hroznů) - vinařství je jedna z nejdůležitějších oblastí španělského zemědělství, což se odrazilo i ve frazeologii. V češtině tento fakt můžeme demonstrovat na jednotce *hubený jako chmelová tyčka* - pěstování chmele na výrobu piva má v Česku dlouhou tradici, proto se nejen tato jednotka související s pivem odrazila ve frazeologii. Odlišný způsob života můžeme ukázat na jednotce *delgado como del papel de fumar* (hubený jako cigaretový papír). Kouření cigaret je sice známo i v Rusku a Česku, ve Španělsku je ale tradice mnohem delší, jelikož tabák sem byl přivezen již za arabské nadvlády v 8. století, hojně byl dovážen i z Jižní Ameriky, kde se nacházely od 15. století španělské kolonie.

V češtině můžeme odlišný způsob života demonstrovat na jednotce *malé pivo*, tradice výroby a konzumace piva je v Česku velice významná, jak jsme již psali výše. Aspekt výroby piva je důležitý i pro polštinu a angličtinu. V angličtině jsme pozorovali význam chovu ovcí (*as white as wool*). Historické aspekty jsou pozorovány ve všech jazycích, v ruštině například *коломенская верста*, ve španělštině například *más bonito que un San Luis* či *más feo que Picio*. Další reálie již byly podrobněji rozebrány v příslušných kapitolách. Mentalita národa je velice zřetelná na českých jednotkách, které často bývají žertovné i vulgární, viz např. *hezká jak posraná deska, spala, když pánbůh krásu rozdával, dlouhý jako zastrkovadlo do pekla, dlouhý, že by mohl žebrať přes vrata, že by s ním mohl ořechy klátit, je žabě po břuch* apod. Češi jsou známí svou ironií, kritičností i specifickým smyslem pro humor, ten se velkou mírou v české frazeologii odráží. Typický smysl pro humor lze ale pozorovat i v polských (*cztery litery, ma czym oddychać*), španělských (*blanco como la nalga de monja, más feo que*

pegarle a un padre con un calcetín sudado) či anglických jednotkách (*Plain Jane, Mother Hubbard*).

Můžeme tedy potvrdit, že myšlení, kultura i mentalita národa, ale také přírodní podmínky a historie dané země se jednoznačně odrážejí v jazyce a v jeho frazeologickém obrazu světa.

ZÁVĚR

Předmětem této práce byla analýza frazeologismů pěti různých jazyků a v podstatě i pěti různých frazeologických obrazů světa – ruského, českého, polského, ale také v omezené míře španělského a anglického. Analýza excerpovaného materiálu potvrdila řadu výchozích hypotéz, vyčtených v úvodu i v kapitolách této práce.

Cílem práce, který jsme si vytyčili na jejím začátku, bylo určit, do jaké míry se v národních frazeologiích odráží jazykový obraz světa. Konkrétně nás zajímalo, nakolik je frazeologický obraz světa v jednotlivých zemích národně-specifický a v jakých kulturních kódech, a jak velkou jeho část, pokud takováto vůbec existuje, můžeme zahrnout do evropského společného jádra jazykového obrazu světa.

Jak jsme již zmiňovali v úvodu, práce se skládá se dvou hlavních částí – teoretické a praktické, a také z přílohy, kterou představuje slovník excerpovaného materiálu.

Teoretická část obsahuje několik kapitol. V první jsme hovořili o frazeologii jakožto vědě a jejím postavení v rámci lingvistiky, a také o jejím vývoji v jednotlivých zemích a směru, jakým se nyní ubírá. Další kapitola teoretické části byla věnována vymezení pojmu *frazeologismus* v jednotlivých jazykovědách zkoumaných zemí. Existuje celá řada definic daného pojmu, my jsme jako základ pro náš výzkum zvolili definici V. M. Mokienka, která je podle našeho názoru nejvšeobecnější a zahrnuje tedy většinu možných jednotek. Další kapitolou, kterou bylo potřeba zahrnout do teoretické části, bylo pojednání o kognitivní lingvistice. V tomto oddílu jsme se věnovali jednak vymezení pojmu *kognitivní lingvistika*, jejím místem mezi ostatními vědami a také jejím vývojem a souvislostí s jazykem. Dále tedy bylo nutné vymezit celou řadu pojmů s kognitivní lingvistikou souvisejících, jako například *koncept*, *konceptosféra*, *lingvokulturologie* a zejména *jazykový obraz světa*. Poslední z pojmů je velice důležitý, přímo stěžejní, pro naši práci, jelikož právě z pohledu JOS je v ní zkoumán excerpovaný materiál.

Praktická část se zabývala výzkumem a klasifikací excerpovaného materiálu a taktéž je rozdělena do několika kapitol. První se zabývá barvami obličejů ve frazeologickém obrazu světa, konkrétně červenou, bílou (respektive barvami vyjadřujícími bledost, tedy i žlutou, zelenou, modrou a šedou) a černou (respektive snědou vyjádřenou nejčastěji pojmenováním *černá*). Výzkum materiálu ukázal, že

obrazy spojené s barvami obličeje se ve velké míře shodují ve všech jazycích, zajímavé bylo srovnání se španělštinou a angličtinou, kde se nevyskytovala skupina přirovnání k jiným národnostem či rasám, jako tomu bylo ve slovanských jazycích. Zajímavým poznatkem také je, že ačkoliv je reálně popisována celá řada odstínů jedné barvy, ve frazeologii je tato zastřešena vždy souhrnným názvem (červená, bílá, černá), ačkoliv tento souhrnný název je zcela hyperbolizovaný a neodráží pravý stav.

Druhá kapitola se zabývala fyzickými vlastnostmi obličeje, jako například tvarem, velikostí, pihovatostí, vousy či kvalitou pleti. Zde jsme mohli pozorovat, že kromě fyzických aspektů obličeje, jako je jeho tvar či velikost, byla zaznamenána celá řada jednotek popisujících jeho výraz (v angličtině a ve španělštině to byly převážně takové jednotky). U podkapitoly o zarostlosti či vousech se ukázal zajímavým fakt, že ve více jazycích existují nejen jednotky pro popis neoholeného či zarostlého obličeje, ale také existují frazeologické názvy pro jednotlivé druhy vousů. Také jsme byli překvapeni shodou archaických jednotek v rámci slovanských jazyků u popisu špatné a pihovaté pleti. Svědčí to podle nás o větší blízkosti a propojenosti slovanských jazyků v minulosti.

Další kapitola se zabývala obličejem z hlediska jeho jednotlivých částí. Co se týče konkrétních částí obličeje a hlavy, nejčastěji byly popisovány vlasy, oči a nos. I zde se valná většina jednotek shodovala v obraznosti, našly se ale i národně specifické jednotky či jednotky se zajímavou gramatickou konstrukcí (*всем носам нос, этот нос на двоих нос, один глаз на Кавказ, а другой на Арзамас*). Překvapivým byl pro nás fakt, že některé významné části obličeje byly ve všech jazycích popisovány velmi málo či vůbec (např. čelo, uši či brada).

Další kapitola se věnovala tělu a jeho částem. Můžeme konstatovat, že nejméně bylo popisováno tělo samotné, avšak ani jeho některé části nejsou frazeologicky příliš popisovány, jedná se například o záda, kolena, ale také prsty. Nejvíce byly popisovány končetiny, tedy ruce a nohy, obraznost se opět ve velké míře shodovala. Mohli jsme zde také pozorovat celou řadu národně-specifických jednotek žertovného charakteru, zejména pro popis hýždí či břicha.

Poslední kapitola praktické části se věnovala celkovým fyzickým vlastnostem, které byly popisovány v rámci kapitol s protikladnými významy – *krásný a ošklivý, tlustý a hubený, vysoký a nízký, čistý a špinavý, urostlý a neforemný*. Zajímavou kapitolu zde také tvořily jednotky pro popis hrbatosti či nevýraznosti. Nejobjemnější kapitolou co do excerpovaného materiálu byla kapitola popisující tloušťku a hubenost,

mnohem méně jednotek popisovalo vzrůst a nejméně jednotek bylo excerpováno pro popis hrbatosti či neforemnosti, ale také obyčejnosti. Zde se však jednalo o velice zajímavou kapitolu z hlediska konstrukcí jednotlivých frazeologismů, které zahrnovaly antonyma se zdvojenými zápornými spojkami (*ни рыба, ни мясо, ani nevoní, ani nesrdí, ni rak ni ryba, no ser ni chicha ni limonada, be neather one nor the other*), tato konstrukce se vyskytovala dokonce ve všech sledovaných jazycích. Jednotlivé fyzické atributy byly popisovány největším objemem jednotek.

Poslední významnou součástí práce je i pětijazyčný slovník excerpovaného materiálu, který je tematicky rozdělen do kapitol shodných s praktickou částí a v rámci jednotlivých témat abecedně seřazen. Věříme, že se tento slovník může stát východiskem pro další výzkum JOS a frazeologie obecně a také cenným pomocníkem překladatelů, studentů a jiných zájemců o dané téma.

Co se týče obrazů vyskytujících se se vzhledem, byla jich celá řada, můžeme je rozdělit do několika skupin. Největší skupinu tvořily obrazy přírodního charakteru – části živé (rostliny, květiny, stromy, plody) i neživé přírody (nerosty, voda, části povrchu země). Další velkou skupinou byly obrazy živočichů, ty se objevovaly v každé ideografické skupině, přičemž zahrnuty byly všechny skupiny živočichů, od hmyzu, přes plazy, ryby a ptáky, až po různé druhy savců. Poslední velkou skupinou byly lidské výtvořiny či výrobky, které bychom dále mohli dělit (elementy gastronomického kódu, pracovní nářadí, nábytek aj.). Menšími, o to však zajímavějšími skupinami obrazů byly historické, politické, sociální a jiné reálie, které tvořily bázi národně-specifických jednotek ve sledovaných jazycích.

Významným aspektem frazeologismů, kterému se tato práce věnovala pouze okrajově, byla jejich gramatická struktura, závěrem k ní tedy můžeme říci, že největší objem frazeologismů tvořila ustálená přirovnání, jen zřídka se objevily jiné konstrukce, které však tvoří zajímavý materiál vhodný k dalšímu výzkumu.

Jednou z výchozích hypotéz bylo, že bude existovat evropské společné jádro jazykového obrazu světa, ke kterému bude náležet celá řada frazeologismů shodných ve všech zkoumaných jazycích. Tato hypotéza se potvrdila, jelikož náš materiál ukázal, že takovýchto jednotek je celá řada, většinou se jedná o jednotky internacionálního charakteru. Jednak šlo o biblismy, anticismy, mytologismy, ale také o jednotky obsahující takové obrazy, které jsou shodné pro všechny kultury a tudíž i asociace, jsoucí základem takovýchto jednotek, jsou pro tyto kultury přirozené (červená – krev, velká – hora, modrá – nebe, krásná – obrázek, černá – saze, a mnoho dalších). Dokonce

se ukázalo, že toto společné jádro evropského jazykového obrazu světa je značně velké, z našeho materiálu vyplynulo, že velká část jednotek byla shodná nebo založená na téže obraznosti.

Dalším úkolem bylo potvrdit nebo vyvrátit hypotézu, že v jednotlivých zemích existuje národní jazykový obraz světa, který by měla reprezentovat celá řada národně-specifických jednotek, jež by zároveň měly obsahovat obrazy skutečností typických pro danou zemi a také reálií historického či kulturního charakteru, které se v jiných zemích vyskytovat nemohou. I tato hypotéza se potvrdila. V každém z jazyků se objevila celá řada národně-specifických jednotek, které demonstrovaly odlišnosti života v daných zemích v několika rovinách. Námi pozorované skupiny jednotek náležely k geograficko-klimatickému kódu (například bylo možné pozorovat tentýž obraz živočicha ve všech jazycích, ačkoliv ve španělštině a angličtině se jednalo o místní druh – ve slovanských jazycích se vyskytoval rak, ve španělštině kreveta, v angličtině humr ve stejném významu *červený*, ve slovanských jazycích všeobecný pojem *ryba* či konkrétní název *kapr* ve španělštině nahradil místní druh ryby – *besugo*, zejména ve španělštině se přirovnávalo k některým místním druhům květin, v angličtině několik FJ obsahovalo komponent *ovce*, jelikož jejich chov je pro tuto zemi typický, v ostatních zemích se nevyskytoval), a dále nejčastěji ke kulturnímu kódu s elementem „místní mytologické či pohádkové postavy“ (v ruštině – кикимора, Кошей Бессмертный, Баба-Яга, v češtině Rumcajs, ježibaba, víla, Zlatovláska, v polštině Tomcio Paluch), „literární postavy“ (Генерал Топтыгин, Кифа Мокиевич, Melíbea, Mother Hubbard), „historické postavy či reálie“ (*коломенская верста, puskatý jak Leopold, feo como Picio*), „reálie vyplývající ze způsobu života“ (*pysky jako když vytáhneš peřinu z okna*) a dále reálie spojené s některými odvětvími průmyslu, například v české, polské i anglické frazeologii se odrazila tradice výroby piva (*pivní sval, brzuszek piwny, beer gut*), ve španělské jsme mohli sledovat reálie spojené s vínem (*estar como un trullo*).

Obecně lze o sebraném materiálu říci, že jeho největší část tvořily jednotky založené na obrazech přírody a zemědělství, a to ve všech jazycích.

Na začátku práce také byla vyřčena hypotéza, že slovanské jazyky budou vykazovat větší míru shody mezi sebou. I tuto hypotézu náš výzkum potvrdil. Slovanské jazyky obsahovaly velké množství zcela shodných jednotek a jednotek založených na téže obraznosti – tedy frazeologismů, poskytujících nám informace o JOS Slovanů. Shody bylo možné pozorovat i v množství excerpovaných jednotek v jednotlivých významových skupinách. Také teoretické materiály vykazovaly velkou

míru podobnosti, která je podle našeho názoru způsobena velkým vlivem ruské lingvistiky na ostatní slovanské jazykovědy. Většinou totiž jednotlivé slovanské jazykovědy čerpají z té ruské s ohledem na zahrnutí specifik daných jazyků a přizpůsobení definic (nejčastěji Vinogradovových či Mokienkových a Šanského či Babkina) struktury daného slovanského jazyka. Nepotvrdil se však náš předpoklad, že dva západoslovanské jazyky (čeština a polština) si budou bližší. Jak ukazuje náš materiál, polština vykazuje mnohem větší míru shody s ruštinou než s češtinou, což přikládáme velké části společné historie těchto zemí. Mohli jsme ale pozorovat shody i mezi češtinou a polštinou, a to zejména v rámci žertovných jednotek, které poukazovaly na velice podobný smysl pro humor.

Jsme si vědomi, že práce ani zdaleka nemůže dokonale obsáhnout všechna zmíněná témata a ani to nebylo jejím cílem, pevně však doufáme, že některé nastíněné problémy se mohou stát tématy pro další vznikající výzkumy a tato práce se pro ně může stát právoplatným východiskem.

РЕЗЮМЕ

Предметом данной диссертационной работы является исследование фрагмента фразеологической картины мира славянских (русский, чешский и польский) и неславянских языков (испанский и английский), а именно фразем, описывающих внешность человека. Целью работы было провести сопоставительный анализ данных фразем и выявить общие и отличающиеся элементы данной части фразеологических картин мира. Подобный анализ, насколько нам известно, пока не был проведен ни в данной области (внешность человека), ни в указанном наборе языков.

Работа имеет несколько частных целей. Одной из них является создание теоретической базы работы, а именно целостного описания главных понятий фразеологии в каждом из анализируемых языков, основных проблем когнитивной науки и соотношение фразеологии и когнитивистики на основе существующих публикаций, а также создание понятийного аппарата для дальнейшего исследования. Следующей целью являлось на основе собранного материала доказать существование и выявить объем европейского ядра фразеологической картины мира, о наличии которого есть общее предположение, однако имеется не много работ, подтверждающих его на конкретном материале. В связи с этим возникает следующая цель – найти отличия между отдельными фразеологическими картинами мира путем выявления национально-специфических единиц, которые далее будут подвергнуты исследованию. Не в последнюю очередь нашей целью являлось показать объем фразеологических единиц в данной области в отдельных языках и таким образом доказать важность отражения внешнего вида человека во фразеологической картине мира с точки зрения антропоцентрического подхода к языку.

Исходным материалом для нашего исследования послужили одноязычные и двуязычные фразеологические словари анализируемых языков, в некоторых случаях также языковые корпуса, которые привлекались для сравнения между отдельными языками в тех случаях, когда не хватало материала словарей.

Теоретической основой работы являлись сведения из целого ряда публикаций значительных европейских фразеологов и когнитивистов, включая и прежние, и современные работы, однако и из-за значительного объема работы мы

сильно ограничили описание теоретических истоков. В практической части мы уделили внимание самым значительным аспектам предмета исследования, материал в полном объеме показан в приложении к настоящей работе, которое представляет собой пятиязычный идеографический словарь фразем со значением *«внешность человека»*.

В наш материал мы включили целый ряд диалектных и архаических единиц. Так как наша работа исследовала фразеологическую картину мира, то было необходимо учесть данный материал для выявления сходств в образности фразеологизмов, особенно в рамках славянских языков, в которых часто присутствовали единицы, основанные на общих образах, прежде всего в рамках диалектных или архаических фразем – исследованием этого материала мы доказали большую взаимосвязь славянских языков в прошлом. Фразеологизмы возникали в языке веками, в словарях они закрепляются приблизительно с XV века. Фразеология является богатой сокровищницей культуры, менталитета и истории народа, именно в ней наиболее ярко отражается языковая картина мира данных народов. Во многих фразеологизмах таким образом «законсервировано» мировоззрение, дошедшее до нас через столетия. Большое количество фразеологизмов остается в языке в неизменной форме, что подтверждает важность данного образа для данной культуры. Существует целый ряд фразеологизмов, не сохранившихся в языке, закрепленных только в словарях, содержащих архаические и диалектные единицы. Указанные единицы нам дают возможность заглянуть в языковую картину мира эпохи, в которой они являлись актуальными. Кроме того, постоянно возникают новые единицы, проникающие на более или менее короткое время в язык, они активно используются, со временем одни из них предаются забвению из-за неактуальности (однодневки), другие закрепляются в языке и становятся настоящими фразеологизмами. Данный факт подтверждает то, что языковая картина мира не статичная, а переменная. Главным материалом для исследования языковых и семантических изменений нам послужили в русском языке словари М. И. Михельсона (*Русская мысль и речь, Свое и чужое. Опыт русской фразеологии, сборник образных слов и иносказаний*), В. И. Даля (*Толковый словарь живого великорусского языка*) и В. М. Мокиенко и Т. Г. Никитиной (*Большой словарь народных сравнений*), в которых мы можем найти старые, исчезнувшие из языка, или устаревшие и более не употребляемые единицы, а также актуальные до сих пор фразеологизмы. Следующими

источниками являлись словари В. М. Мокиенко и А. Вурма (*Česko-ruský frazeologický slovník*), Л. Степановой (*Rusko-český frazeologický slovník*), Русско-чешско-словацкий словарь фразеологических синонимов Л. Степановой, П. Фойту и М. Янковичовой, а также Русско-чешско-польский фразеологический словарь «Человек во фразеологии» Л. Степановой, М. Свашковой и Т. Архангельской.

Главными источниками для работы над чешским материалом являлись словарь Я. Заоралека «*Lidová rčení*», содержащий архаические, устаревшие и диалектные единицы, и четырехтомный словарь, возникший под редакцией Ф. Чермака (*Slovník české frazeologie a idiomatiky*), содержащий только фразеологические единицы современного чешского языка.

В польском языке источником единиц прежних периодов послужил главным образом словарь С. Скорупки (*Słownik frazeologiczny języka polskiego*), а также шестязычный словарь Олены Левченко (Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь), которая черпала как из литературы, так и из корпусов, и ее словарь содержит не только устаревшие и диалектные единицы, но и современные фраземы.

В испанском и английском языках мы подобные единицы находили только в редких случаях, так как не существует много публикаций, содержащих такой материал.

Как оказалось, фразеологический фонд европейских языков в избранной нами области очень богат, прежде всего именно в славянских языках. Объем собранного материала достиг в целом 6782 единиц, из того 2558 фразеологизмов в русском языке, 1738 в чешском языке, 1138 в польском языке, 756 в испанском языке и 592 в английском языке. Разница в количестве единиц среди славянских языков мы можем объяснить разными объемами использованных нами словарей, однако, в нашей работе мы использовали большинство доступных материалов. Значительно меньшее количество единиц в испанском и английском языках мы объясняем тем фактом, что данные словари возникли в ином периоде, чем русские, чешские и польские и, таким образом, они включают иной по типу материал (в большинстве случаев только актуальные современные фраземы). По количеству собранного материала мы можем судить, что человек и его автоперцепция являются очень важным аспектом восприятия мира, следовательно, это подтверждает антропоцентрическое направление языка и

фразеологии. Человек с точки зрения языка выступает не только исходной точкой оценки мира и взгляда на него, но и самой целью данной оценки.

Теоретический вклад работы заключается главным образом в разработке теоретических основ анализа избранного фрагмента фразеологической картины мира на базе достижений фразеологии, когнитивной лингвистики и лингвокультурологии, в определении и уточнении дефиниций основных понятий для их дальнейшего исследования. Это было важно особенно для чешского языка, где когнитивная лингвистика и лингвокультурология исследованы мало. Практический вклад мы видим в возможности дальнейшего использования материала данной работы лингвистами, переводчиками, культурологами, этнолингвистами, а также на курсах межкультурной коммуникации и общих курсов иностранных языков, так как, по определению европейской референционной рамки, высокий уровень знания иностранного языка проявляется в умении понимать и грамотно использовать фразеологизмы изучаемого языка.

Что касается структуры работы, то она разделена на две главные части – теоретическую и практическую. Этим частям предшествует введение, в котором определены цели работы и описаны методы их достижения. Результаты работы изложены в заключении и в резюме. Следует список литературы и приложение – пятиязычный идеографический словарь собранных фразем.

Первая глава данной работы – теоретическая, она ставит своей задачей прежде всего определение понятий, важных для следующего практического анализа. Она разделена на два раздела, первый из них посвящен фразеологии как науке, ее развитию и дефинициям в русском, чешском, польском, испанском и английском языкознании, а также фразеологизму как основной единице дальнейшего исследования, опять с точки зрения названных языковых школ. Второй раздел уделяет внимание когнитивной лингвистике и определению ее основных понятий, как, например, *концепт*, *концептосфера*, *языковая картина мира*, *лингвокультурология* и т.п. Самое быстрое развитие фразеологии как науки относится ко второй половине XX века, однако ее основы были заложены намного ранее. Уже в более старых работах появлялся фразеологический материал, о котором лингвисты знали, что его следует рассматривать иначе, чем отдельные слова. Теоретические основы фразеологии были заложены во Франции и Швейцарии (Ф. дэ Сосюр, Ш. Балли), на них опирались все последующие исследования, в которые внес немалый вклад русский ученый В. В. Виноградов.

Именно его в некоторых странах (напр., Испания) считают основоположником данной науки. Термин *фразеология* имеет двойное толкование. Это и самостоятельная наука, и комплекс всех фразеологических единиц данного языка. Основная единица фразеологии, *фразеологизм*, имеет целый ряд дефиниций, на которые оказывает влияние структура данного языка или личный подход лингвиста. Мы в нашей работе придерживаемся дефиниции В. М. Мокиенко, который определил фразеологизм как «относительно устойчивое, воспроизводимое, экспрессивное сочетание слов, обладающее, как правило, целостным значением» (Мокиенко, Степанова, 2008: 12). Мы также должны учитывать понятие *идиома*, которое отличается по значению от фразеологизма, в некоторых языках данная разница стержневая (напр., в английском языке слово *phraseologism* обозначает любую устойчивую фразу в смысле словосочетания, заполняющего пустые места в тексте - *фразу*, в то время как *idiom* – это словосочетание с переносным значением, значение которого не вытекает из его компонентов). В данной главе мы можем также наблюдать подход отдельных языкознаний к фразеологии с диахронной точки зрения. В то время как в славянских языках фразеологические словари и теоретические публикации возникают уже с начала XX века, в английском языке первые словари появились только в 70 годах, а в испанском даже только в 90 годах XX века.

Глава, поветствующая о когнитивной лингвистике, состоит из нескольких подглав. Первая из них говорит о когнитивной лингвистике как науке, о ее истории, ее месте в ряду других научных дисциплин, ее определении и направлениях, которыми она идет в настоящее время. Далее описываются такие термины, как *когниция*, *культурные константы*, *языковое значение*, *языковое сознание*. В следующей подглаве мы приводим определение понятия *концепт*. В нашей работе мы, вслед за В. А. Масловой, полагаем, что концепт это - «ментальная сущность, которая имеет имя в языке и отражает культурно-национальное представление человека о действительности» (Маслова, 2004: 4). В связи с концептом появился еще один термин – *лакунарность*, он описывает пустые места в языке для действительности, которая реально существует. Описывается также целый ряд других понятий, непосредственно связанных с концептом, например, *концептосфера* или *номинативное поле концепта*. В следующей подглаве описаны термины *языковая картина мира* и *лингвокультурология*. Хотя термин *языковая картина мира* употребляется в

рамках лингвистики скорее в последние десятилетия, он не нов, он встречался уже на рубеже XIX века в рамках других наук. Языковую картину мира мы, вслед за Е. В. Ивановой, понимаем как «зафиксированную в языке и специфичную для данного коллектива схему восприятия действительности» (Иванова, 2002: 14/ Яковлева 1994: 9). В данной работе мы, однако, приводим и другие дефиниции языковой картины мира, их источниками послужили прежде всего русские и польские материалы. На основе приведенных дефиниций мы пытаемся описать элементы и свойства языковой картины мира, главным из которых является антропоцентричность. В связи с понятием *языковая картина мира* появилось еще несколько следующих важных терминов, например, *научная картина мира*, *национальная языковая картина мира*, *культурная коннотация* и не в последнюю очередь также понятие *метафора*. Важным понятием для нашей работы является также *лингвокультурология*. Это наука на стыке лингвистики и культурологии, исследующая отражение в языке национальной культуры и способ закрепления данного факта в языке (Маслова). Кроме самого определения данного понятия, мы в работе также описываем, какое направление принимает данная наука в настоящее время, какие главные вопросы она ставит и как это связано с нашим исследованием.

Практическая часть работы посвящена анализу конкретного материала с точки зрения языковой картины мира, она также разделена на несколько глав, которые мы выделили на основе вертикальной оси человеческого тела (описание человека от головы вниз). Первая глава практической части несет название «Лицо и его части», она разделена на несколько подглав (Цвета лица, Качества лица, Части головы и лица), и те еще дальше разделены на определенные качества или части. Вторая глава практической части посвящена телу и его частям, в ней также несколько подглав, описывающих отдельные части тела, опять по вертикальной линии. Последняя глава практической части рассматривает физические качества человека в целом, чаще всего в антонимическом сопоставлении (толстый X худой, высокий X низкий, маленький, красивый X уродливый, стройный X бесформенный, чистый X грязный).

Приступая к работе над практической частью, мы, во-первых, уделяем внимание цвету лица во фразеологической картине мира. В связи с лицом чаще всего упоминаются три цвета – красный, белый и черный. У красного цвета мы могли наблюдать противоположность коннотаций у образов, появляющихся в

связи с его описанием. Исключительно позитивная коннотация была у единиц, содержащих образы цветов и некоторых плодов (главным образом фруктов), в то время как исключительно негативную коннотацию несли образы животных и овощей. Однако, состав образов в отдельных языках оказался одинаковым, включая коннотацию. Чаще всего речь шла о цветах, плодах, животных или образе крови. Уже в здесь мы могли наблюдать некоторую разницу в языковой картине мира – в испанском и английском языках встречались, например, названия местных животных (рак X краб, креветка, рак X омар). Белый цвет во всех языках содержал единицы с разными вариантами оттенков, чаще всего речь шла о желтом, сером, зеленом и синем цветах. Позитивная коннотация появлялась редко, преобладала негативная коннотация, связанная с плохим физическим состоянием, здесь также большинство образов оказалось сходными во всех языках. Позитивную коннотацию мы могли наблюдать у единиц, описывающих красоту белой кожи (данные единицы мы включили также в главу о коже). Самыми частыми образами оказались природные материалы белого цвета и человеческие изделия, но и здесь мы могли встретить образ крови, точнее ее отсутствия. Интересные результаты появились при исследовании единиц для описания черного цвета. В славянских языках встречается одна группа образов, не существующих ни в испанском, ни в английском языках, а именно - сравнения с другими национальностями или расами. Таким образом, мы обнаружили значительное отличие во фразеологической картине мира в рамках европейских языков, обусловленное, очевидно, историко-политическими причинами. Территория Испании является частью культурной колыбели человечества, она входила в состав Римской империи. Огромную роль в данном плане играла также гегемония арабов, длившаяся 700 лет. Она оказала влияние не только на историю, но и на культуру, от архитектуры по музыку и литературу, и оставила много следов также в языке. Великобритания, наоборот, известна своей мультикультурностью в XX веке и в настоящее время. Поэтому этот аспект, по нашему мнению, не является таким важным и, следовательно, он не отражен в языке. Что касается объема единиц по отдельным цветам, то черный занимал последнее место. Кроме упомянутой уже группы, встречались образы природных материалов (часто в связи с горением), животных или также сверхъестественных существ.

В следующей главе мы анализировали фразеологизмы, описывающие лицо, с точки зрения его формы и других свойств, как, например, наличие бороды, качество кожи или веснушчатость. Данные главы были не слишком объемными с точки зрения материала, тем не менее оказались очень интересными. Форма лица описывалась во всех языках примерно сходно (образы часто совпадали), чаще всего речь шла о круглых (*лицо как арбуз, лицо полная луна*) или маленьких (*obličej jako pětník, buzia jak piastka*) предметах или плодах, но присутствовала также группа образов, сравнивающих лицо человека с животными (*лошадиная физиономия, птичья физиономия, szczurza twarz*). В целом описывалось круглое, овальное, длинное или маленькое лицо, реже толстое или узкое лицо. Интересным фактом мы считаем, что в испанском и английском языках форма лица описывалась минимально, зато мы нашли целый ряд единиц, описывающих выражение лица.

В описании волосяного покрова лица мы обнаружили единицы не только для описания заросшего лица (чаще всего появлялись образы социальных или профессиональных групп людей, или также животных – *zarostlý jako medvěd, jako opice, zarostlý jako loupežník, jako bezdomovec*), но также для описания отдельных типов стрижек и форм бороды/усов (часто они возникали на основе ассоциаций с известными лицами – *císařský vous, Vandyke's beard*, но также с животными – *sumiasty wąs, kozí bradka, vousy jako mrož*). При исследовании единиц, описывающих веснушки и качество кожи, мы обнаружили сходства между отдельными славянскими языками в рамках архаических единиц. В русском и польском языках веснушчатое лицо сравнивалось с яйцами некоторых птиц, всегда здесь преобладала негативная коннотация. В русском и чешском языках мы нашли сходство в образности у единиц, описывающих плохое качество кожи лица – *ряб, будто на нем горох молотили, черт по ночам горох молотил на рожге – obličej, jako by na něm v noci mlátil hrách*. Данные единицы доказывают взаимосвязь славянских языков в прошлом.

Глава о голове и частях лица, как мы уже отметили, также разделена на нескольких подглав в зависимости от отдельных частей. В первой из них мы анализировали описание волос. Волосы являются одной из самых важных частей внешности, так как они много рассказывают о человеке. Существует огромное количество типов волос, следовательно, и способов, как мы их можем классифицировать. Волосы различаются по цвету, по длине, по качеству, по

количеству и по прическам, каждую из этих групп мы можем дальше делить более подробно. Что касается цвета волос, мы различаем четыре основных, а именно светлые, рыжие, черные или каштановые и седые или белые. Светлые волосы обычно имеют позитивную коннотацию, они считаются красивыми, часто они описываются как самые привлекательные. Рыжие волосы, наоборот, несут противоположную оценку, как мы отмечали уже в главе о веснушчатой коже – из-за своей необычности они часто вызывают негативную оценку, здесь мы находим также связь с толкованием Библии, в которой Иуда был изображен рыжим (в английском языке мы обнаружили прямо единицу *Judas hair*). Черные волосы, так же, как и светлые, обычно несут позитивную коннотацию, так как они почти тоже необычны. Преобладающим цветом волос является каштановый, во многих оттенках. Хотя этот цвет имеет свое наименование, чаще всего мы встречаемся с общим названием «темный». Что касается длины волос, то большинство единиц описывает длинные волосы. Мы предполагаем, что причина состоит в том, что в период возникновения большинства фразеологических единиц было принято, что женщины носили длинные волосы, часто сплетенные в косы или пучки, поэтому также большинство фразем данной группы относится к женским волосам. Фразеологизмы, описывающие короткие волосы, относятся, наоборот, к мужчинам. Следующим критерием разделения являлось качество волос – прямые, кудрявые, волнистые, сильные или слабые волосы. Под критерием количества мы понимаем густые или редкие волосы, причем редкие волосы всегда несут негативную коннотацию. По прическам людей можно делить на причесанных и растрепанных, далее выделяются отдельные типы причесок, как, например, коса, хвост, челка, пучок и т. п. Все упомянутые типы имели свое место во фразеологии, это была наиболее многочисленная часть данной главы. В связи с волосами также встречался целый ряд образов, которые мы можем разделить в следующие группы: природные явления и материалы, животные, растения и поросли разного рода, человеческие изделия, а также сказочные или мифологические персонажи. Конкретные прически обычно содержали компоненты образов животных (*коса как змея, мышинный хвост*), или речь шла об образах конкретных исторических лиц или социальных групп (*widow's peak*).

Следующая часть была посвящена лбу, который описывался при помощи небольшого количества единиц, чаще всего фразеологизмы характеризовали большой или морщинистый лоб. Также брови описывались мало (интересную

единицу мы нашли в чешском языке, так как она содержит советскую реалию – *obočí jako Brežněv* – мы можем полагать, что речь идет о неологической единице второй половины XX века), как и уши и скулы, последние описывались только в русском языке, как видно в ассоциативном эксперименте В. А. Масловой. Его результаты мы в нашей работе использовали именно с целью проказать мотивационную основу (образность) единиц в разных языках. Речь шла о семантических группах с самым маленьким количеством эксцерптов во всей работе.

Глаза, наоборот, получили многочисленную характеристику, их описывали с точки зрения многих аспектов, так же, как и волосы. У них описывался цвет (чаще всего голубой и черный, реже зеленый), размер (маленький и большой) и форма (широкие, выпуклые, впалые, косые глаза). Интересную группу составляли единицы, описывающие косоглазие, т.к. они присутствовали во всех славянских языках в тождественной конструкции «смотреть одним глазом на одно место, а другим на другое». На самом деле речь идет о целых предложениях, что появлялось в нашем материале не очень часто, ср: *один глаз на Кавказ, а другой на Арзамас; один глаз на полицу, другой в солоницу; один глаз на Кесово, другой на Размесово; один глаз на печь, другой на Галич; один глаз на мельницу, другой на кузницу – kouká jedním okem do Blaska, druhým do Chvaliny; kouká jedním okem na Metličany a druhým na Starý Bydžov; hledí do Slavkova, vidí do Turkova; jedním okem kouká do pekla a druhým ke všem čertům; dívá se jedním okem do Brna, druhým do Husovic – jedno oko na Maroko, druhé na Kamczatkę; jedno oko na Maroko, druhé na Kaukaz*). Большими группами образов при описании глаз являлись опять животные, растения, чаще всего цветы и плоды, природные материалы (минералы) и компоненты неживой природы, часто связанные с водой.

Среди черт лица достаточно активно описывались нос, рот, щеки, зубы и подбородок. В данных разделах мы могли наблюдать целый ряд национально-специфических единиц шутливого характера (*нос на двоих рос у кого, носина с соборное гасило, зубы jako noty na buben, mít pysky jako Leopold*). Нос описывался с точки зрения многих аспектов – большой, маленький, прямой, с горбинкой, а самым частым образом для сравнения были клювы птиц, а также овощи. Скулы являются важной чертой лица прежде всего в русской среде, в остальных языках они остались без описания. Что касается щек, то чаще всего описывались полные или, наоборот, впалые щеки, но также красные. Для их описания чаще всего

служили образы выпечных изделий, цветов и плодов. При описании рта мы часто встречались с национально-специфическими единицами, сходный образ во всех языках появлялся очень редко (*grin like a Cheschire cat, pysky jako když vyndáš peřinu z okna, huba jako vrata od stodoly, mít habsburský ret*). При описании цвета губ ассоциации оказались сходными, в большинстве случаев речь шла о фруктах или названиях оттенков красного цвета. Зубы во всех языках чаще всего сравнивались с жемчугом. Во всех языках также присутствовали образы зубов животных, иногда появлялся зоонимический компонент. Единицы для описания подбородка были извлечены из ассоциативного эксперимента, словарные единицы описывали только двойной подбородок.

Следующая глава, посвященная описанию тела и его частей, опять разделена на несколько подглав. В первой описывается само тело, или тип фигуры. Здесь мы собрали очень мало единиц, главным образом на основе ассоциативного эксперимента, самой частой группой образов были опять животные, но также люди, принадлежащие к определенным профессиональным группам. Далее мы уделяем внимание отдельным частям тела (голова, шея, грудь, спина, живот, зад, руки, пальцы, ногти, ноги и кожа). Самым частым фразеологически описываемым качеством головы была ее величина – большая и маленькая голова, здесь мы наблюдали образы больших сосудов или маленьких предметов домашнего обихода. Шея чаще всего описывалась с точки зрения длины и ширины, большинство единиц содержало компонент зоонимического кода (*бычья шея, neck like a swan, labutí šíje*). Грудь характеризовалась двойным способом – или как мужская, у которой описывались ширина или впалость, или женская, у которой описывался размер. В связи с мужской грудью появлялись образы названий лиц по профессии или образы героев боевиков, в связи с женской грудью мы могли наблюдать образы известных героинь, а также разного рода сосудов. Спина описывалась редко и только широкая. Живот и зад отражены во фразеологии больше, мы заметили целый ряд шутливых единиц (*pivní mozol, mítí pupek na páteřové kosti, zadek jako špeditéřská kobyla, zadek jako když vrabec srazí paty*). Мы также заметили целый ряд эвфемистических единиц для названия зада (*мадам Сижу, пятая точка, cztery litery, kde záda ztrácí své poctivé jméno*). В связи с животом мы могли наблюдать интересное сходство в чешском, польском и английском – во всех указанных языках мы нашли единицу *pivní břich*, что демонстрирует значение пивоварения и питья пива в данных странах.

Из нашего материала вытекает, что чаще всего описываются конечности – руки и ноги. Образность обычно совпадает во всех языках, чаще всего речь идет о длинных тонких предметах, орудиях труда, ногах животных или мебели. У рук чаще всего описывалась длина, но также толщина, нежность или, наоборот, грубость. Кроме длинных предметов, мы могли наблюдать образы грубых или нежных материалов, выпечных изделий и т. д. У ног появилась интересная группа единиц, описывающих их кривость. Кроме сравнений с разными орудиями (*ноги крючком, ноги циркулем, nohy do šavlí*), мы могли увидеть образ сидения на круглом предмете в чешском и русском языках (*как на колесе сидел, rajtoval na melounu*), а также образ букв (*ноги ижицей, nohy do X, nohy do O, ta nóžki jak iksy*). У данных единиц также можно наблюдать интересную грамматическую конструкцию – речь идет о сравнениях, в которых на месте показателя сравнения есть другие компоненты (вместо частого союза *как* показывается предлог *do* или творительный падеж). В эту главу мы также включили подглаву Кожа, у которой в большинстве случаев описывается белизна, нежность или грубость, поэтому самыми частыми образами оказались разного рода материалы и нежные или грубые, а также белые ткани.

Последняя глава практической части посвящена общим характеристикам человеческого тела. По объему материала данная глава оказалась самой крупной. Данная глава также разделена на несколько подглав, чаще всего по названиям отдельных характеристик.

В первой подглаве мы описываем толщину, эта часть имеет подглавы Толстый и Худой. Данные два свойства были наиболее описываемыми среди всех остальных. В разделе Толстый мы опять выделили несколько групп образов по внутренней мотивации. Итак, это были образы животных, выпечных изделий, плодов, чаще всего овощей, круглых предметов, сделанных человеком (чаще всего сосуды или другие предметы для хранения чего-либо, как, например, мебель), в нескольких языках были также образы музыкальных инструментов. В чешском языке мы могли наблюдать группу названий по профессиям или обозначения богатых людей. Можно было также найти глагольные фраземы, описывающие явления, связанные с толщиной (*в дверь не проходит, nevidí si na špičku, nie mieścić się do drzwi*), а также субстантивные метафоры (напр., *груда мяса и жира*). В главе Худой мы также могли увидеть несколько групп образов. Это были опять образы животных, предметов или орудий, растений и природных

объектов, целый ряд единиц содержал компонент *кость*. И здесь встречались глагольные единицы, описывающие явления, связанные с худобой – *щeka щeku est, одежда на нем болтается как на вешалке, z nohavic by ho vyklepal, nestačí mi dírky u řemene*. Мы также нашли целый ряд национально-специфических единиц, сравнивающих человека со сказочным персонажем (Кощей Бессмертный) или содержащих образ, не появляющийся в остальных языках (образ поедания насекомых в чешском языке – *hubený jako by louskal šváby*). Специфическое чувство юмора мы можем наблюдать в чешском и польском языках.

Вторая подглава посвящена росту человека. Также здесь мы разделили найденные единицы на две части – Высокий и Низкий, Маленький. Среди главных физических свойств рост человека описывается скорее реже, однако, мы здесь могли найти много интересного материала национально-специфического характера. Вначале мы опять выделим совпадающие группы образов. Итак, в главе Высокий это образы длинных предметов, деревьев, высоких сооружений, но также долгих отрезков времени, животных, мы также нашли образ дотягивания до какого-нибудь отдаленного предмета (*dlouhý, že by sním mohl ořechy klátit*), далее были образы объектов неживой природы и образы сказочных или литературных персонажей. Среди национально-специфических единиц неоднократно встречались фраземы с компонентом устаревшей меры длины (*коломенская верста, косая сажень в плечах, más largo que un real de hilo, długi jak mila wołyńska*) или с местным названием (*dlouhý jako Lovosice*). Мы также обнаружили целый ряд фразеологических конструкций, служащих только интенсификатором значения, они могут употребляться для подчеркивания любого свойства. В разделе Маленький также было несколько групп образов – часто шла речь о маленьких предметах, обычно в связи с их небольшой стоимостью (*je jako za groš kudla*), о маленьких животных (часто птицы, насекомые, но также сравнение с высотой части тела какого-нибудь животного – напр. *je praseti po rejpák*). Здесь также была представлена группа сравнений со сказочными персонажами и устаревшими мерами длины; данные единицы демонстрируют перцепцию мира посредством самого человека – данные измерительные единицы, на самом деле, часто отвечают длине какой-либо части тела (*он с мизинца, no levantar un palmo del suelo*). Зесь мы также можем наблюдать шуточные единицы в чешском и польском языках.

Третья подглава описывает красоту и уродливость. Хотя оба данных свойства очень субъективны, во всех исследуемых языках их оценивают очень сходно. Они описываются при помощи образов, которые в общем считаются красивыми или безобразными. Красота была в рамках нашего материала отражена больше, чем уродливость. В данной главе мы могли увидеть, что существуют разные единицы для описания мужской и женской красоты, а также мы наблюдали единицы, скорее описывающие лицо, или, наоборот, физическую привлекательность. Такие единицы составляли большую часть испанского и английского языков. Что касается групп образов, мы опять выделили сравнения с цветами или плодами (чаще всего фруктами), а также с библейскими или мифологическими и сказочными персонажами, готовыми изделиями разного рода, во всех языках также появлялась образность, связанная с живописью, но также имелись образы блюд или небесных телес. Образы животных были очень редки (*lañ*, *labuť*). Целую группу составляли фраземы, связанные с реакцией окружающих на красивого человека (*krásná, až přechází zrak, nemoc oči odtrhnout* и др.). Национально-специфические единицы мы здесь находили очень редко. При описании уродливости, наоборот, большую группу составляли сравнения с разного рода животными. Хотя животные в большинстве случаев не воспринимаются негативно или как некрасивые, в связи с внешностью человека данная коннотация присутствует почти всегда. Следующие группы содержали чаще всего образы злых сверхъестественных существ. В каждом из языков также в данной группе была часть единиц, описывающих скорее некрасивую или неопрятную одежду. Для целостности и демонстрации культурных различий или сходств мы данные единицы также включили в наш материал, во всех языках показался сходным образ огородного пугала. В семантической группе «уродливый» также был целый ряд национально-специфических единиц, включающих часто литературные и исторические персонажи. Мы, однако, также наблюдали целые национально-специфические группы образов, как, например, сравнения с дефектами кожи в испанском языке (*ser un callo malayo*) или с обесцвеченными предметами в чешском языке (*má hubu jak prasklý mejdlo v bazéně, hezká jak od kurníku deska*). Чешский одновременно показал сходство с английским, где тоже присутствовало выражение, содержащее образ раздачи красоты Богом или другими сверхъестественными существами. Интересной нам показалась также группа со значением «обычный, посредственный». Хотя речь

идет о физической невыразительности, мы нашли, по сравнению с другими идеографическими группами в данной работе, достаточно большое количество единиц, которые, сверх того, имели во всех языках очень подобную грамматическую структуру – часто речь шла об антонимах в конструкции с отрицательным двойным союзом *ни*, или о соединении двух наречий или имен прилагательных со сходным значением, которые, кроме того, созвучны, и, таким образом, составляли языковую игру (*corriente y moliente, neslaný-nemastný, be betwixt and between*).

В передпоследней главе мы уделили внимание единицам, описывающим форму фигуры, главным образом стройность, прямоту, горбатость и бесформенность. Говоря о стройной фигуре, ее чаще всего сравнили с деревьями, с животными (часто также со значением *сильный* у мужской фигуры), далее с сильными, прямыми и крепкими материалами разного характера. Прямая фигура чаще всего сравнивалась с длинными прямыми предметами, часто с мотивом их глотания (*проглотил аршин*), присутствовали также образы растений. Бесформенная фигура чаще всего сравнивалась с животными, но мы сюда включили и группу фразем, описывающих мужеподобных женщин, которых было довольно много во всех языках. Подчеркнем, однако, что такие единицы чаще всего описывают также черты характера. Интересной показалась группа фразем, описывающих горбатость. В данной группе мы нашли немного единиц, больше всего в чешском языке, однако образность часто совпадала и в других языках. Чаще всего имели место образы глотания какого-нибудь изогнутого предмета, но также несения чего-л. на спине, в нескольких языках был зафиксирован образ параграфа (*nosí na zádech kastli, nosí toulec bez šípů, nosí na zádech pokladnici, zkroucený jako paragraf*). Отсутствие большего количества данных единиц в остальных языках мы объясняем вероятным существованием однословных обозначений таких людей.

Последняя глава посвящена значительному аспекту внешности человека нефизического характера, на который влияют внешние факторы. Это чистота и загрязненность, оборванность. Именно вторая характеристика получила многочисленное отражение во фразеологии. В связи с чистотой чаще всего встречались образы белых предметов разного рода или растений, далее прозрачных материалов, но также образы металлических изделий. Значение таких единиц не всегда было однозначным – данные единицы часто употребляются в

значении «невинный». При описании грязного человека часть фразем совпадала образностью с другими группами, описанными в данной работе, так как частым синонимом выражения *грязный* было прилагательное *черный*. Мы, таким образом, могли наблюдать следующие группы образов: сажу и родственные ей вещества; людей, живущих вне общества (бомж, бродяга); грязь, землю и предметы, испачканные ею (ботинки, туфли), животных, сверхъестественные существа. Во всех языках также появился образ загрязнения до определенной части тела (*он в грязи по уши, špinavý až po uši, jest w błocie po same uszy, be muddied up to the eyeballs*). В чешском и польском языках мы опять могли наблюдать сходство юмора, так как здесь появились иронические единицы (*bílý jako stoletní snůh, biały jak stuletni śnieg, biały jak śnieg koło kowala, biały jak śnieg zasztoroczny, biały jak trzy śniegi przed piecem*). Национально-специфические единицы в данной идеографической группе часто содержали окказиональные имена или игру слов (*грязный как Запартай Патраич*), однако мы также нашли английскую реалию, вытекающую из быта (*look as if one has been dragged through a hedge backwards* – досл. он выглядит, как будто его таскали сквозь живую изгородь).

Наш материал показал, что языковые картины мира исследуемых европейских языков очень близки. Согласно ожиданию, мы подтвердили большое сходство фразеологических картин мира славянских языков, из которых самые большие отличия наблюдались в русском языке, а именно с точки зрения истории, менталитета и фольклора. Мы, однако, не подтвердили наше предположение о большей близости чешского и польского языков, наоборот, мы могли наблюдать большую близость русских и польских фразеологизмов, которые показали намного большую степень сходства, чем польский по сравнению с другими западнославянскими языками (в нашей работе это был чешский язык). Данный вывод подтверждают и другие новые фразеологические работы (напр. Фойту П.: Фразеологические интернационализмы в русском языке). Однако на целом ряде единиц мы могли видеть сходство чешского и польского чувства юмора. Наибольшую лакунарность мы могли видеть в английском и испанском языках по сравнению со славянской картиной мира, в которой мы отметили наличие реалий, абсолютно не известных романской и германской культурам, и наоборот. Интересным материалом были сходства в реалиях английского и испанского языков с реалиями хотя бы одного из славянских языков, так же, как и причины

отсутствия таких реалий только в одном из них. Что касается национально-специфических единиц, мы ожидали их наличие в нескольких сферах. Главным образом речь должна была идти о географическом и климатическом кодах, культурном коде (с элементами истории, литературы, политики, традиций, гастрономии и религии), а также о хозяйственном коде (элементы промышленности и сельского хозяйства). Из вышеупомянутых аспектов наш материал подтвердил влияние климата, географического положения и вегетации на язык, реже истории, религии и народных и национальных традиций, больше мы могли наблюдать различия быта, культуры и менталитета. На язык оказало влияние также направление национальной промышленности и хозяйства. Мы также часто наблюдали проявления специфического юмора во фразеологии.

Настоящая работа, таким образом, проанализировала данный фрагмент фразеологических картин мира нескольких славянских и неславянских языков и описала их специфику и также степень сходства.

Составной частью данной работы является также приложение в виде пятиязычного словаря собранного материала, распределенного тематически и в рамках отдельных тем также по алфавиту.

Отдельные части работы были представлены на международных конференциях, некоторые частные выводы являются также составной частью коллективной монографии и словаря «Человек во фразеологии», возникшего на кафедре славистики Философского факультета Университета им. Палацкого с поддержкой гранта ИГА.

SUMMARY

The subject of this dissertation is a research of a fragment of the linguistic image of the world in the Slavonic (Russian, Czech, Polish) and the non-Slavonic languages (Spanish and English), namely of the idioms describing appearance of man. The main aim of this work was to perform a comparative analysis of the given idioms, and to reveal common and different elements of this part of the idiomatic image of the world. Such an analysis has not yet been performed neither in this area (appearance of man) nor with such a choice of languages.

This work has also a few partial aims. The first of them is to create a theoretical basis of the work, i.e. to construct a holistic description of the main idiomatology terms in each of the analysed languages, a description of the main problems of cognitive science, and the description of the relationship between idiomatology and cognitive science based on existing publications and establishing a terminological apparatus for further research. Other aim was to prove (based on the excerpted material) the existence and volume of the European nucleus of the idiomatic image of the world, because even though its existence is generally presumed, there are only few works proving the premise by specific material. In this context, there is another aim arising – to find the differences among the idiomatic images of the world by finding nationally specific units for further research. Finally, we wanted to show the volume of idiomatic units in the given area in the individual languages and so prove the importance of appearance of man in the idiomatic image of the world in terms of anthropocentric approach to language.

As the source material for our work we used monolingual or bilingual idiomatic dictionaries of the examined languages, and in some cases also language corpuses (particularly for comparison among the individual languages) when the dictionaries were insufficient.

As the theoretical basis for this work we used findings of many publications of famous European idiomatologists and cognitive scientists, including both earlier and contemporary works. In regard of the overall extent of this work, however, the description of the theoretical basis was reduced.

In the practical part of this work, we described the most important aspects of the subject of the research. The whole volume of the excerpted material is listed in the

work's supplement, which represents an ideographic dictionary of idioms with the meaning of 'appearance of man'.

In our work, we included number of dialectal and archaic units. As our work examined the idiomatic image of the world, it was necessary to include such units to prove the correspondences in figurativeness particularly in Slavonic languages, in which units based on the same figurativeness often appeared within the dialectal and archaic units – by research of this material we proved more significant interconnection of Slavonic languages in the past. Idioms have been arising in the language for centuries and have been registered in dictionaries since about XV. century. Idiomatology is a rich treasury of culture, mentality, and history of nations, reflecting the nations' linguistic image of the world. Therefore, the view of the world is conserved across the centuries in many idioms. Great number of idioms persist in unchanged form in language, which confirms the importance of the particular image for the particular culture. Nevertheless, there are many idioms which have not survived and they are preserved only in the dictionaries containing archaic or dialectal units. This kind of units allows us to inspect the linguistic image of the world of the period in which they were relevant. Also, new units, which for a certain period of time penetrate into a language and are actively used, are constantly arising. Such units either survive and become valid idioms, or after some time they are excluded for being no longer up-to-date. This fact only proves that the linguistic image of the world is variable. The most significant material for research of linguistic and semantic changes are the Russian dictionaries by M. I. Michelson (Русская мысль и речь, Свое и чужое. Опыт русской фразеологии, сборник образных слов и иносказаний), V. I. Dall (Толковый словарь живого великорусского языка), V. M. Mokienko, and by T. G. Nikitina (Большой словарь народных сравнений). In these dictionaries, it is possible to find old, long excluded units, archaic and no longer used units, and still up-to-date idioms. Other sources were the dictionaries by V. M. Mokienko and A. Wurm (Česko-ruský frazeologický slovník), L. Stěpanova (Rusko-český frazeologický slovník), Rusko-česko-slovenský slovník frazeologických synonym (Russian – Czech – Slovak dictionary of idiomatic synonyms) by L. Stěpanova, P. Fojtů and M. Jankovičová, and the Russian-Czech-Polish idiomatic dictionary *A man in idiomatology* by L. Stěpanova, M. Svašková and T. Arkhangelska.

The most relevant source for the work in Czech was the dictionary *Lidová rčení* by J. Zaorálek, which contains old-fashioned, archaic, and dialectal idioms, and a four-

volume dictionary that was created under the leadership of F. Čermák (Slovník české frazeologie a idiomatiky), which contains the up-to-date Czech idioms only.

In Polish, as the main source of archaic units we used the dictionary by S. Skorupka, and Six-language dictionary by Olena Levchenko, who gathered the material from literature and corpuses, and whose dictionary includes old-fashioned, dialectal, and up-to-date idioms.

As in Spanish and English there are only few publications that would provide us with the suitable material, we found such units just occasionally.

The idiomatic fund of the European languages in the chosen area proved to be very abundant, especially in the Slavonic languages. The volume of the excerpted material reached in total 6,782 units, 2,558 of which were in Russian, 1,738 in Czech, 1,138 in Polish, 756 in Spanish and 592 in English. The diversity in numbers of units among the Slavonic languages is related to different scopes of the dictionaries used, however, in our work, we used most of the available material. Substantially limited number of units in Spanish and English is due to the different periods in which they were created, and therefore they contain different material (usually up-to-date idioms only). From the obtained number of units, we can conclude that man and their perception of themselves is a very important aspect of perception of the world, which means it confirms the anthropocentrism of language and idiomatology. Within language, man is not just the starting point of evaluation of the world and its inspection, but also the objective of such evaluation.

Theoretical significance of this work consists mainly in presenting the comprehensive overview of idiomatic theme, cognitive linguistics, and cultural linguistics, and in distinction and specification of basic terms definitions for further research. Notably in Czech, the cognitive and cultural linguistics are studied less, and there are only few publications on the topic. We see the practical significance of this work in a possibility of further usage of the excerpted material, mainly by linguists, translators, culturologists, ethnolinguists, also in intercultural communication courses, and in normal lectures of foreign languages, since, as it is set by the European referential frame, high level of foreign language knowledge is presented in capability of comprehension and usage of idioms in the given language.

Concerning the structure of this work, it is divided into two main parts – the theoretical and the practical one. Preceding the two parts, there is the introduction, in which the main objectives are defined, and the main methods of meeting them are

described. The results are summarized in the conclusion and the summary. Following is bibliography and supplement – a five-language ideographic dictionary of excerpted idioms.

The first part of the work is theoretical, in which important terms for the further empirical analysis are defined. It is divided into two subchapters, the first of which is dedicated to idiomatology as a science, its evolution, and definitions in individual linguistic sciences, and to idiom as the main unit for further research from the point of view of the individual linguistic schools. The second subchapter concerns cognitive linguistics and definitions of its fundamental terms, e.g. *a concept*, *conceptosphere*, *linguistic image of the world*, *cultural linguistics*, etc., and it also concerns the relevance of these terms to our work.

Idiomatology as a science thrived the most in the 2nd part of the 20th century, although its basis was laid down much earlier. The idiomatic material was observed even in earlier works, and linguists were aware that the material had to be approached differently than individual words. From the theoretical point of view, the basis of idiomatology, which any further research was built on, was laid in France and Switzerland (F. de Saussure, Ch. Bally). The most significant contribution to such research was done by V. V. Vinogradov, who came from the USSR. In many countries, for example in Spain, he is even considered as the founder of the science. There is double demarcation of idiomatology. Either as a separate science, or as its content itself, thus a summary of all the idiomatic units in the given language. We are identified with the demarcation. The term idiom itself has many of definitions, which are influenced by the structure of the given language and by subjective attitude of a linguist. In our work, we adhere to the definition of V. M. Mokienko, that an idiom is ‘относительно устойчивое, воспроизводимое, экспрессивное сочетание слов, обладающее, как правило, целостным значением’ (Mokienko, Stěpanova, 2008: 12). We must also take into consideration the term *idiom*, which differs from the term *phraseological unit*. In some languages, as for example in English, the difference is crucial. A *phraseological unit* is defined as a phrase filling in blank spaces in the text, whereas *an idiom* is a phrase with figurative meaning that is not resulting from the meanings of its individual components. In the subchapter, an attitude to idiomatology from diachronic point of view can be observed in the individual linguistic sciences. Whereas in the Slavonic languages we have been keeping trace of idiomatic dictionaries and theoretical

publications since the beginning of 20th century, the first English dictionaries appeared in about the 1970s and the Spanish dictionaries even in the 1990s.

The chapter concerning cognitive linguistics consists of a few subchapters. The first of them discusses cognitive linguistics itself, i.e. its history, its position within the frame of other sciences, its definition, and directions of its contemporary interest. In the subchapter, we also define the main terms as e.g. *cognition*, *cultural constants*, *linguistic sense*, and *linguistic consciousness*.

The next subchapter is dedicated to defining of the term *concept*. In our work, we adhere to the definition of V. A. Maslova, who defines it as ‘ментальная сущность, которая имеет имя в языке и отражает культурно-национальное представление человека о действительности’ (Maslova, 2004: 4). Related to *concept*, other term appeared – *lacuna*. The term describes blank spaces in language for reality which truly exists. Also, many other terms connected with *concept* are defined there, e.g. *conceptosphere*, or *nominative field of concept*. In the next subchapter, we discuss the terms *linguistic image of the world*, and *cultural linguistics*. Although the term *linguistic image of the world* appears in linguistics mainly in the last decades, it is not new. The term was already mentioned at the turn of the 19th century within other sciences. Following E. V. Ivanova, we perceive the linguistic image of the world as ‘зафиксированную в языке и специфичную для данного коллектива схему восприятия действительности’ (Ivanova 2002:14, Jakovleva 1994: 9). In our work, we give many other definitions of the linguistic image of the world, drawing information mainly from Russian and Polish sources. Based on such definitions, we attempt to describe elements of the linguistic image of the world and its features, the main of which is anthropocentrism. In connection with the term of *linguistic image of the world*, a few of other important terms appeared, e.g. *scientific image of the world*, *national linguistic image of the world*, *cultural connotation*, and the crucial term *metaphor*. Significant for our work is also the term *cultural linguistics*. It is a science on the border of linguistic and cultural studies which investigates how the culture of a nation is reflected in language and how it is thereupon represented (Maslova). Except for defining the term itself, we describe the directions the science follows, what are the main questions it asks, and how it is all related to our research.

The practical part of this work handles the analysis of the particular material from the point of view of the linguistic image of the world, and it is also divided into few chapters, which were earmarked on the basis of vertical partition of a human body

(described from top in vertical direction). The first chapter of the practical part is named 'Face and its parts' and it is divided into several subchapters (Colours of the face, The face features, Parts of the head and the face), which are further divided by the particular features and parts. The second chapter of the practical part concerns human body and body parts, and it also has several subchapters concerning individual body parts, again in the vertical direction. The last chapter of the practical part generally describes physical features of man, especially in contradictory position (Fat X Thin, Tall X Short, Beautiful X Ugly, Well-built X Shapeless, Clean X Dirty).

Regarding the first chapter and its parts, firstly we will discuss the colours of the face in the idiomatic image of the world. Related to the face, the most frequently mentioned colours are red, white, and black. Observing the red colour, we could detect contradiction of images connotations serving to its description. Whereas we could observe strictly positive connotation of the images of flowers and fruits, strictly negative connotation was found in the images of animals and vegetables. Yet, the composition of the images in individual language was identical, including connotations. Therefore, in most of the cases we found images of flowers, fruits, animals, and blood. Even at this stage, some differences in the linguistic image of the world could be recognized – names of local animals occurred in Spanish and English (crayfish X crab, shrimp, crayfish X cangrejo, camarón). In each language, the white colour contained units with variations of shades (yellow, grey, green, blue). Whereas positive connotation occurred rarely, negative connotation predominated, as it is related to poor physical state. Also in this case, most of the images corresponded throughout the languages. Positive connotation could be observed in the idioms describing beauty of the white skin (such units were also included in the chapter concerning skin). Among the most frequent groups of images belonged natural materials and craft products, although even there appeared the image of blood, specifically its absence. Especially interesting results were reached when observing the units describing the black colour. In the Slavonic languages, we found one group of units being absent in Spanish and English – these included comparisons to other races or nations. Because of that, we identified an important difference in the idiomatic image of the world among the European languages caused, obviously, by historical and political influences. The territory of Spain was a part of the cultural cradle of humankind and belonged to the Roman empire. An important role was also played by the 700 years of the Arabian hegemony. Its influence was significant mainly in history, culture, architecture, music, and literature, and it

marked the language in large extent as well. On the contrary, being known for its multiculturalism in the 20th century and nowadays is the Great Britain. Therefore, the aspect is not considered as important in the country and is not reflected in the language either. Regarding the volume of the units in this chapter, the black colour was described the least. Except for the groups mentioned, the images of natural materials (often in connection with burning), animals, and supernatural beings predominated.

The following chapter was dedicated to the face mainly in terms of its shape and other features, e.g. beard, skin, or freckles. Although the amount of the material was not very voluminous, the chapters appeared to be very interesting. In terms of shape, every single language described the face in a similar way, mainly e.g. as round (*obličej jako balón, jako meloun, jako jablíčko*) or little (*obličej jako pětník, buzia jak piastka*) objects or fruits, or images of animals were used (*лошадиная физиономия, птичья физиономия, szczurza twarz*). Generally, we found descriptions as oval, long, or small, rarely fat, or thin. An interesting fact was, that in Spanish and English there were much more units describing expressions of the face; the face itself was described only rarely in terms of shape.

Concerning beard, we identified the units describing not only hairiness (the most common image was that of various social or professional groups and animals – *zarostlý jako medvěd, jako opice, zarostlý jako loupežník, jako bezdomovec*), but also different styles of beard trim (the most frequent images were associated with famous people – *císařský vous, Vandyke's beard*, but also with animals – *sumiasty wqs, kozí bradka, vousy jako mrož*). Researching the idioms describing freckles and quality of skin, we revealed interesting matches among archaic units in the Slavonic languages. In Russian and Polish, the freckled face was compared with eggs of some birds; the connotation was always negative. In Russian and Czech, we found concordance in figurativeness within the units describing poor skin – *ряб, будто на нем горох молотили, черт по ночам горох молотил на роже – obličej, jako by na něm v noci mlátil hrách*. Such units prove more significant interconnection of the Slavonic languages in the past.

The chapter concerning the head and the face parts was, as we have mentioned before, also divided into several chapters according to the particular parts. Firstly, we discussed description of hair, since it says a lot about an individual. There are a lot of types of hair, and so many ways of its classification. We can do so by hair colour, length, quality, quantity, hairstyle; each of the groups can be divided further. In terms of hair colour, we can earmark the four basic colours – fair, red, black, brown, grey, or

white. Fair and blond hair usually has positive connotation, it is considered as the most attractive. In the case of red hair, the attitude is usually opposite, which we also discussed in the chapter concerning freckles – because of its unusualness it often provokes negative evaluation; we can find a connection with an interpretation of the Holy Bible, where Judas was portrayed with red hair (in English we even excerpted the unit *Judas hair*). Black hair has usually, as blond hair, positive connotation, as it is identically unusual. The prevailing colour of hair is brown in many shades. Although these usually do have their names, in most of the cases they are not idiomatic expressions; mostly, we use the general word ‘dark’ only. In terms of hair length, most of the units describe hair as long. We assume the reason is embedded in the period in which most of the units were created, describing mainly women’s long hair, often braided, or set in a bun. Therefore, most of the units applies to women’s hair. Units concerning short hair applies mainly to men. Other criterion of the hair classification is quality of hair; e.g. straight hair, curly hair, wavy hair, weak and strong hair. The criterion of quantity contains thick and thin hair, where thin hair usually carries negative connotation. In terms of hairstyle, we can generally classify hair as ruffled, combed, or according to individual styles of hairstyles – braid, ponytail, fringe, bun, etc. Each of these types were represented in large extent– it was the most described part of the chapter. The images appearing in connection with hair can be divided into the following groups: natural materials and phenomena, animals, plants and various kinds of vegetation, craft products, and fairy-tale and mythology characters. Certain hairstyles usually contained imagines of animals (*мышинный хвост, коса как змея*), or images of actual historical figures and social groups (*widow’s peak*).

The following part was dedicated to the forehead, which was described by few units only; usually described as big or wrinkled. Neither the eyebrows had many describing units (a very interesting unit containing a soviet culture specific item was found in Czech – *obočí jako Brežněv* – we can therefore consider it as a neologism of the 2nd half of the 20th century). The ears and the cheekbones were described relatively poorly as well, since we found the units only in Russian, thanks to the associative experiment of V. A. Maslova. The results of the experiment were used in this work to prove the motivating basis of units (figurativeness) throughout the languages. Such semantic groups contained the smallest number of excerpts in this work.

On the contrary, abundantly described were the eyes in terms of many various aspects (as it was with hair), that is by colour (mainly blue and black, rarely green), by

size (big, small) and by shape (wide, bulging, sunken or slanting). Very interesting material appeared to be the units describing the squinting eyes. They occurred in the identical form in all the Slavonic languages – always the construction ‘to look at one place with one eye and at the other place with the other one’ was used. It is very interesting, that for the same feature the same form is used in all the Slavonic languages. Essentially, these are whole sentences, which are unusual in our material (*один глаз на Кавказ, а другой на Арзамас; один глаз в полищу, другой в солонищу; один глаз на Кесово, другой на Размесово; один глаз на печь, другой на Галич; один глаз на мельницу, другой на кузницу – kouká jedním okem do Blska, druhým do Chvaliny; kouká jedním okem na Metličany a druhým na Starý Bydžov; hledí do Slavkova, vidí do Turkova; jedním okem kouká do pekla a druhým ke všem čertům; hledí do nebozezu, vidí dláto; dívá se jedním okem do Brna, druhým do Husovic – jedno oko na Maroko, druhé na Kamczatkę; jedno oko na Maroko, druhé na Kaukaz*). The most voluminous groups of the images describing eyes were again animals, plants (flowers and fruits), natural materials (minerals) and components of inanimate nature, often related to water.

Within the face features abundantly described were the nose, mouth, cheeks, teeth, and chin. In these chapters, we could observe a variety of nationally specific humorous units (*нос на двоих нос у кого, носина с соборное гасило, зубы jako ноту на buben, mít pysky jako Leopold*). The nose was described in terms of many aspects – big, small, straight, knobbly; the most frequent images were those of beaks of birds, and also vegetables. The cheekbones are important particularly in the Russian environment, they were not described in other languages. As far as cheeks were concerned, the most frequently described were the chubby cheeks, sunken cheeks and also the red cheeks. Particularly images of baked goods, flowers and fruits were used for their description. Describing the mouth (lips), we often came across nationally specific units; only rarely we found the same image in every single language (*grin like Cheschire cat, pysky jako když vyndáš peřinu z okna, huba jako vrata od stodoly, mít habsburský ret*). However, the same correlations occurred in description of the colour, which often included images of fruit, or labels of various shades of the red colour. The teeth were frequently compared to pearls in all the languages, and even the image of animal teeth occurred in them. The units describing the chin were excerpted on the basis of the associative experiment, since the dictionary units described the double chin only.

The following chapter concerning description of the body and its parts is also divided into several parts. In the first one, we describe the body itself, i.e. a type of

figure. We excerpted just few units, most frequently based on the associative experiment. The most voluminous group of images was represented by animals, exceptionally by people belonging to particular professional groups. Further, we discuss the individual body parts (head, neck, chest, breasts, back, belly, bottom, hands and arms, fingers, nails, legs, feet, and skin). The most frequently described feature of the head was size – the big and small head. Images of big containers or little objects of household were found as well. The neck was mostly described in terms of length and width, most of the units contained a zoonymical component (*бычья шея, neck like a swan, labutí šíje*). In description of the chest, we could see a double conception – man chest, considering width and degree of being sunken, and woman’s breast (in Russian there is just one word for both conceptions) considering size. Concerning man chest, we found images of action heroes and professions, in connection with woman’s breast images of celebrities and containers of many kinds occurred. The back was described very rarely and as wide only. The belly and bottom were described in larger extent; we registered many humorous units (*pivní mozol, míti pupek na páteřové kosti, zadek jako špeditéřská kobyla, zadek jako když vrabec srazí paty*). Also, we found a lot of units expressing the bottom itself in an euphemistic way (*мадам Сижу, пятая точка, cztery litery, kde záda ztrácí své poctivé jméno*). In connection with the belly, we observed a very interesting correlation in Czech, Polish and English – in all the languages we found the unit *beer gut*, which demonstrates the importance of beer brewery and consumption in the countries. Our material shows, that the most described are the limbs – arms and legs. The figurativeness is alike in all the languages, the most frequently used units included long objects, work tools, the legs of animals or furniture. The arms were mainly described in terms of length, width, fineness or, on the contrary, roughness. Except for long objects, we also found images of rough or fine materials, baked goods and other. Regarding the legs, we found very interesting material describing the degree of crookedness. Except for similes of tools (*nohy do šavlí, ноги крючком, ноги циркулем*), in Russian as well as in Czech we could observe images of sitting on a round object (*как на колесе сидел, rajtoval na melounu*), and also images of letters (*ноги ижицей, nohy do X, nohy do O, ma nóżki jak iksy*). In these units, an interesting grammatical construction can be observed – we talk about similes of different components of comparison (instead of the common conjunction *jako (like)* the preposition *do* or the instrumental case is used). The subchapter concerning skin is also included in this chapter –the most frequently described feature is whiteness, fineness,

roughness, and the usual images are those of different materials and fabrics having the same features.

The last chapter of the practical part is dedicated to general physical features. This is the most voluminous part of the thesis being again divided into several subchapters, most frequently according to the individual features shown in their antonymic meanings.

The first one is dedicated to fatness in the subchapters Fat and Thin. Compared with the others, the most units described these two features. Several groups of images were earmarked in terms of their motivation in the chapter Fat. The groups included animals, various kinds of baked goods, fruits, vegetables, round objects made by man (containers or other storage compartments as for example furniture), and in many languages, we also found similes of musical instruments. In Czech, a group of labels of professions or rich people occurred. We could also observe verbal idioms describing phenomena related to fatness (*nevidí si na špičku, в дверь не проходит, nie mieścić się do drzwi*), and substantive metaphors (for ex. *зруда мяса и жира*). Several groups of images could be found in the chapter Thin as well. These again included images of animals, objects or tools, plants or natural objects, and many units contained the image of a bone. We registered verbal units describing phenomena related to thinness - *щека щеку ест, одежда на нем болтается как на вешалке, z pohavic by ho vyklepал, nestačí mu dírky u řemene*. We came across a lot of nationally specific units comparing to fairy-tale characters (Кощей Бессмертный), or containing an image being absent in other languages (image of eating insects in Czech - *hubený, jako by louskal šváby*). In the Czech and Polish units, specific sense of humour can be observed.

The second subchapter is dedicated to stature of a man. It has also been divided into two parts – Tall and Short. In terms of the main physical features, the stature is described less than other body parts, however, many interesting nationally specific material can be found. Firstly, we earmark the common groups of images again. The chapter Tall concerns the images of long objects, trees, high buildings, but also of long periods of time, and animals; we also found the image of reaching some remote objects (*dlouhý, že by s ním mohl ořechy klátit*), images of inanimate nature objects and those of fairy-tale and literature characters occurred as well. Among the nationally specific units, idioms containing components of old units of measure (*коломенская верста, косая сажень в плечах, más largo que un real de hilo, długi jak mila wołyńska*), or some local names (*dlouhý jako Lovosice*) many times occurred. We came across many

idiomatic constructions serving only as an intensifier of the meaning, however, these can be used together with any feature. Several groups of images also occurred in the chapter Small – they usually included images of small and worthless objects (*je jak za groš kudla*), small animals (often insects or comparison to some parts of the body of animals – e.g. *je praseti po rejpák*). There also appeared a group of images being compared to fairy-tale characters and old units of measure; such units demonstrate perception of the world through man themselves, since the units of measure in majority correspond with length of some parts of the human body (*он с мизинцу, no levantar un palmo del suelo*). In Czech and Polish, humorous units can be observed again.

The third subchapter is dedicated to beauty and ugliness. Even though these two features are very subjective they are assessed by the same or similar images in all the languages, since the images being generally considered as beautiful or ugly are used. The beauty was described more than ugliness. In the chapter, we could observe that there are different units used to describe beauty of men and women, and that there are more units describing either the face, or physical attractiveness. Such units constituted a significant part mainly in the Spanish and English material. Regarding the groups of images, we again observed comparisons to flowers or fruits (mainly fruits), but also to divine, mythological, or fairy-tale characters, finished products and objects of various kinds. In all the languages, the figurativeness was also connected with painting, images of food and celestial objects. The images of animals, on the other hand, were represented very rarely (*laň, labuť*). A whole group of units was formed by idioms connected with people's reaction to a beautiful person (*krásná, až přechází zrak, nemoct oči odtrhnout*, and others). However, nationally specific units in this part were excerpted occasionally only. On the contrary, while describing ugliness, a huge group of units contained images of animals of various kinds. Although animals are in general perceived positively and not as ugly, in connection with man appearance, the connotation is almost always negative. Other groups of images contained mostly images of evil supernatural beings. In every single language, there was a big group of units describing dirty clothes rather than physical ugliness. To make our material complete, we included these units in our work as well. In all the languages, there was the identical image of a scarecrow. The group labelled as 'ugly' also contained a number of nationally specific units including literary or historical characters. A number of nationally specific groups of images, e.g. comparisons to skin defects in Spanish (*ser un callo malayo*) or to dysfunctional objects in Czech (*má hubu jak prasklý mejdlo*

v bazéně, hezká jak od kuríku deska). In Czech, we could register certain level of sameness with English, in which the image of giving beauty away by god or other supernatural beings occurred. Another interesting subchapter discussed ordinariness. Even though the term is physically vague, we came across quite many units in comparison with the other ideographic groups. Moreover, such units had a very similar grammatical construction in all the languages – there were antonyms in the construction with the negative conjunction *ani* (*neither – nor*), or connections of two adverbs or adjectives of similar meanings, having also similar sounds and therefore forming a word play (*corriente y moliente, neslaný–nemastný, be betwixt and between*).

Last but one chapter concerned the units describing figure shapes, especially slenderness and well-built, straight, humpbacked, and shapeless figure. The well-built figure was compared mainly to trees, animals (also in the meaning ‘strong’ of man figure), to strong, straight wooden objects and also to strong materials of various kinds. Straight figure then was compared mainly to long straight objects, often with motive of their swallowing (*проглотил аршин*). Images of plants occurred as well. The shapeless figure was compared to animals, but we also included the group of idioms describing women with the appearance of men, which was quite numerous in all the languages. We make clear that such idioms describe character traits as well. A very interesting group of idioms described the humpbacked figure. The quantity of these units was not very numerous. Most of the units were excerpted from Czech but the figurativeness complied with those in other languages. The most frequent was the image of swallowing a hooked object, but also carrying some object on one’s back. In more languages, the image of a section-mark (*nosí na zádech kastli, nosí toulec bez šípů, nosí na zádech pokladnici, zkroucený jak paragraf*) occurred. We do not associate the absence of more units in other languages with the difference of the linguistic image of the world, but with probable existence of one-word labels of the given facts.

The last chapter is dedicated to a significant aspect of appearance, which has not physical character but is sensitive to external influences. We talk about cleanliness, filthiness, or raggedness. Especially the second aspect was abundantly described using idioms. Regarding the cleanliness, the most frequent was the image of white objects or plants, then of transparent materials, but also of metallic crafts. The meaning of these units was not always unambiguous – often the same unit is used to express *clean* or *innocent*. Describing the dirty state of man, a part of the units showed the same figurative value as other groups described in the thesis, since the frequent variant of the

word *dirty* was the adjective *black*. Therefore, we observed the following groups of images: soot and related materials, people living on the fringe of the society (homeless people, tramps), mud, soil and objects in contact with it (shoes, boots), animals, supernatural beings. In all the languages, we also came across the image of getting dirty up to a certain part of the body (*он в грязи по уши, špinavý až po uši, jest w błocie po same uszy, be muddied up to the eyeballs*). In Czech and Polish, we again noticed the similarity in the sense of humour as we found many ironic units (*bílý jako stoletní sníh, biały jak stuletni śnieg, biały jak śnieg koło kowala, biały jak śnieg zasztoroczny, biały jak trzy śniegi przed piecem*). The nationally specific units in this ideographic group often contained occasional names or word plays (*грязный как Запартай Патрауц*), but we also found frequent English culture specific items arising from the way of life (*look as if one has been dragged through a hedge backwards*).

As our material showed, the idiomatic image of the world in the researched European languages is quite similar. As expected, we managed to confirm extent content similarity in the Slavonic languages and their idiomatic images of the world, in which the most significant distinctions could be observed in Russian, especially in the terms of history, mentality, and folklore. However, we did not confirm our assumption that Czech and Polish would be closer, on the contrary, we could note extent proximity of the Russian and Polish idioms, which showed more significant extent of correspondences than Polish in comparison with other west Slavonic languages (in our work the Czech language). This conclusion is also confirmed by other contemporary works on idiomatology (e.g. Fojtů P.: *Фразеологические интернационализмы в русском языке*). However, in a number of units, we observed the similarity of the Czech and Polish sense of humour. The most significant number of lacunes occurred in English and Spanish, especially in comparison with the Slavonic image of the world, in which we registered the presence of culture specific items being completely unknown to Romanic and Germanic cultures, and vice versa. Interesting material represented culture specific items of English and Spanish corresponding with the cultural specific items of at least one of the Slavonic languages, together with reasons of absence of such cultural specific items in just one of the Slavonic languages. Regarding the nationally specific units, we expected them to be present in several spheres, especially in the geographic and climatic code, cultural code (with elements of history, literature, politics, traditions, gastronomy, religion), and in the economic code (elements of industry and agriculture). Of the aspects described above, our material confirmed that language is mainly

influenced by the climate, geographical location, and vegetation, marginally by history, religion, and folklore and national traditions. More differences could be observed in the way of life, culture, and mentality. National industry and economy also influenced the language. In idiomatology, we can observe representations of specific sense of humour.

In our work, we examined a fragment of the idiomatic images of the world in the individual given languages, and described their specifics and degree of their correspondence in such languages.

The thesis includes the supplement – a five-language dictionary of excerpted material arranged in thematic and (within the individual topics) in alphabetical order.

The individual parts of the thesis were presented at international conferences, and some of the partial results represent a part of a collective monograph and a section in the dictionary *Man in idiomatology*, formed in the department of Russian language of the Philosophical faculty of Palacký University, with the support of the grant of IGA.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Bąba S., Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny, Poznań 1989
2. Bąba S., Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności językowej w zakresie frazeologii, Poznań 1978
3. Bąba S., Liberek J.: O sposobach pomnożania zasobu frazeologicznego współczesnej polszczyzny. In: Komparacja języków współczesnych. Frazeologia.Opole, 2008, s. 56 – 66.
4. Bąba S., Liberek J.: Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny, PWN, Warszawa, 2002
5. Bartmiński J.: Językowe podstawy obrazu świata, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2009
6. Bočánková, Milena, Kalina, Miroslav: Anglicko-český frazeologický slovník, Ekopress, 2007
7. Buitrago, A.: Diccionario de dichos y frases hechas, Espasa. Madrid, 2008
8. Cambridge international dictionary of idioms. Cambridge : Cambridge University Press, 1999
9. Corpas Pastor G.: Manual de fraseología española, Gredos, Madrid, 1996
10. Cowie A. P. Mackin R. Oxford dictionary of current idiomatic English. Volume 1, Verbs with prepositions & particles. 1st publ., 2nd impr. London: Oxford University Press, 1976
11. Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych, red. Orłoś T. Z., Kraków 2003, Wydání I.
12. Čechová M.: Dynamika frazeologie. In: Naše řeč, 1986, s. 178 – 186.
13. Čechová M.: Kulturní frazeologie v současné komunikaci. In. Naše řeč, 1994, s. 179 – 183.
14. Čermák Fr., Hronek J., Machač J.: Slovník české frazeologie a idiomatiky-Přirovnání, Academia, Praha, 1983

15. Čermák Fr., Hronek J., Machač J.: Slovník české frazeologie a idiomatiky-Výrazy slovesné, Academia, Praha, 1994
16. Čermák Fr., Hronek J., Machač J.: Slovník české frazeologie a idiomatiky-Výrazy neslovesné, Academia, Praha, 1988
17. Čermák Fr.: Frazeologie a idiomatika česká a obecná, Karolinum, Praha, 2007
18. Damborský J., Studia porównawcze nad słownictwem frazeologią polską i czeską, Warszawa 1977.
19. Filipец J., Čermák Fr.: Česká lexikologie, Academia, Praha, 1985
20. Fojtů P.: Когда и почему возникают безэквивалентные фразеологизмы в европейских языках. In: Frazeologia i przekład, Opole, 2014, str. 345 – 350.
21. García-Page Sánchez M.: Introducción a la fraseología española, Anthropos, Barcelona, 2008
22. Haller J.: Český slovník věcný a synonymický, Praha, SPN, 1969
23. Chlebda W., Balowski M.: Frazeografia słowiańska, Teoria i praktyka, tradycje, terażniejszość, przyszłość, Opole, 2000
24. Chlebda W., Gołubiewa A., Wawrzyńczyk J., Wielg T., Idiomy polsko-rosyjskie. Польско-русские идиомы, wyd. I, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2003
25. Chlebda W., Mokijenko W. M., Szuleżkowa S. G., Rosyjsko-polski słownik skrzydlatych słów, wyd. I, Oficyna LEKSEM, Łask 2003
26. Chlebda W.: Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne, 2005
27. Janečková M.: Starší česká frazeologie v konfrontaci s novou češtinou. In: Frazeologia a jazykové obrazy světa přelomu věkův, Opole, 2007, str. 451 – 456.
28. Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A. Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami. Wyd. 1. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005
29. Kroulík, B., Kroulíková, B. Anglicko-český slovník idiomů. Praha: Svoboda-Libertas, 1993
30. Kunin A. V.: Anglijskaja frazeologia: (teoretičeskij kurs). Moskva: Vysšaja škola, 1970

31. Kunin A. V.: Anglo-russkij frazeologičeskij slovar': okolo 20000 frazeologičeskich jediníc. Izd. 4. pererab. i dop. Moskva: Russkij jazyk, 1984
32. Lakoff G., Johnson M.: Metafory, kterými žijeme, Brno, 2002
33. Lebda R.: Wielki słownik frazeologiczny, red. LATUSKA, A., Kraków 2008, wydání I.
34. Lewicki A. M., Pajdzińska A., Frazeologia [w:] Współczesny język polski, red. J. Barmiński, Lublin 2001
35. Lewicki A. M., Pajdzińska A., Rejakowa B., Z zagadnień frazeologicznych. Problemy leksykograficzne. Warszawa 1987
36. Lewicki A. M. (red.), Problemy frazeologii europejskiej, Wydawnictwo Energeia, Warszawa, 1996
37. Longman Dictionary of English Idioms / [text] Editorial Director Thomas Hill Long. . Harlow : Longman Group, 1989 387 p, hbk
38. Machek V.: Etymologický slovník jazyka českého, NLN, Brno, 2010
39. McCaig I. R., Manser M. H.: A Learner's Dictionary of English Idioms, Oxford University Press, 1986
40. Mokienko V. M., Stěpanova L.: Ruská frazeologie pro Čechy, UP, Olomouc, 2008
41. Mokienko V. M., Wrum A.: Česko-ruský frazeologický slovník, UP, Olomouc, 2007
42. Mokijenko W. M., Nowaja russkaja frazeologija, Opole, 2003
43. Mrhačová E., Balowski M.: Česko – polský frazeologický slovník, Ostrava: 2009, Vydání I.
44. Mrhačová E., Poncová K.: Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice. Ostrava, 2003
45. Mrhačová E., Ponczová R.: Lidské tělo v české a polské frazeologii a idiomatice: česko-polský a polsko-český slovník. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004. 412 s. ISBN 80-7042-644-6.

46. Mrhačová E., Balowska G., Zura A.: Příroda: země - vesmír - život - smrt - barvy - prostor - čas v české a polské frazeologii a idiomatice. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2011
47. Müldner-Nieckowski P.: Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa, 2003.
48. Müldner - Nieckowski P.: Frazeologia poszerzona. Studium leksykograficzne, Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 2007
49. Müldner-Nieckowski P., Müldner-Nieckowski L.: Wprowadzenie do frazeologii, Nowy szkolny słownik frazeologiczny, Świat Książki, Warszawa, 2004
50. Orłoś T. Z., Hornik J., Czesko-polski słownik skrzydlatych słów, Kraków 1996
51. Oxford dictionary of current idiomatic English /2. English Idioms [text]. . Oxford : Oxford University Press, 1985 lxiii,685p, 22cm, pbk
52. Oxford dictionary of English idioms / [text] A. P. Cowie, R. Mackin and I. R.McCaig. . Oxford : Oxford University Press, c1993 lxiii,685p., Ill, 22cm, pbk
53. Ruiz Gurillo L.: Las locuciones en español actual, Arco libros, 2001
54. ŘEŠETKA, Miroslav. Česko-anglický frazeologický [a] idiomatický slovník. Olomouc: Fin Publishing, 1999
55. Seco M. y col.: Diccionario fraseológico documentado del español actual, Aguilar, Madrid, 2004
56. Schwarzová M.: Úvod do kognitivní lingvistiky, Dauphin, Praha, 2009
57. SKORUPKA, S., Słownik frazeologiczny języka polskiego 1, Warszawa 1974, Wydání II.
58. SKORUPKA, S., Słownik frazeologiczny języka polskiego 2, Warszawa 1974, Wydání II.
59. Stanisław Skorupka Idiomatyzmy frazeologiczne we współczesnym słownictwie polskim Poradnik językowy 3/1972, s. 121-132
60. Słownik frazeologiczny w układzie tematycznym i alfabetycznym, red. GŁUCH, W.
61. Słownik Związków Frazeologicznych (www.bryk.pl) (www.eupedia.pl)

62. Sobol E.: Słownik frazeologiczny PWN z Bralczykiem, Wydawnictwo PWN, Warszawa, 2008,
63. Stěpanova L., Arkhanhelska A., Polishchuk A., Rajnochová N., Svašková M.: Člověk ve frazeologickém obrazu světa, Olomouc, 2016
64. Stěpanova L., Fojtů P., Jankovičová M.: Русско-чешско-словацкий словарь фразеологических синонимов, Olomouc, 2014
65. Stěpanova L.: Česká a ruská frazeologie: diachronní aspekty, UP, Olomouc, 2004
66. Stěpanova L.: Rusko-český frazeologický slovník, UP, Olomouc, 2007
67. Szerszunowicz J.: Frazeologizmy jako nošníci wartościowania a ich międzyjęzykowa ekwiwalencja, In: Frazeologia i przekład, Opole, 2014, str. 63 – 72.
68. Śpacińska – Pruszek A.: Intelkt we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwackiej, Z problemów językowego obrazu świata, wyd. 2 popr. Łask, 2005
69. Vaňková I. a kol.: Co na srdci, to na jazyku, Karolinum, Praha, 2005
70. Vaňková I.: Kognitivně-kulturní inspirace z Polska, Slovo a slovesnost 60, 1999
71. Vaňková I.: Obraz světa v mateřském jazyce, Čeština: slova a svět, Praha, 2000
72. Varela F., Kubarth H.: Diccionario fraseológico del español moderno, Gredos, Madrid, 2004
73. Wiatrowski P.: Indonezyjskie i polskie idiomy – w poszukiwaniu ekwiwalentów tłumaczeniowych, dostępne z file:///D:/Download/4154-8035-1-SM%20(4).pdf
74. Wierzbicka A.: Język - umysł - kultura. Editor Jerzy Bartmiński. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1999
75. Wilstach, F. J.: A Dictionary of Similes, 1916, Boston, Dostępne z bartleby.com, New York, 2010
76. Wysoczanski W.: Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych na materiale wybranych języków, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006, ISBN 83-229-2728-2

77. Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej, red. M. Basaj, D. Rytel, t. I-V Wrocław, t.VI Warszawa 1982-1994, Stałość i zmienność związków frazeologicznych, Lublin 1982
78. Zaorálek J.: Lidová rčení, Levné knihy, Praha, 2009
79. Zaręba L., Szpila G.: Problemy frazeologii konfrontatywnej w perspektywie leksykograficznej na przykładzie języka francuskiego. In.: Problemy frazeologii europejskiej, T. 8, pod redakcją A. M. Lewickiego, Lublin, 2007, str. 33 – 34.
80. Алефиренко Н. Ф., Корина Н. Б.: Проблемы когнитивной лингвистики, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Nitra, 2011
81. Алефиренко Н.Ф.: Фразеология и когнитивистика: аспекты сопряжения. In: Идиоматика и познание. Белгород 2008, том 1, стр. 27 – 32.
82. Алефиренко Н.Ф.: Язык, сознание и культура: проблемы методологии. In: Слово в словаре и дискурсе. Москва 2006, стр. 30 – 38.
83. Алефиренко Н. Ф.: Фразеология в свете современных лингвистических парадигм. Москва, 2008
84. Алефиренко Н.Ф.: Дискурсивно-когнитивные модели репрезентации значения в словаре. In: Frazeografia słowiańska. Opole, 2004, стр. 61 – 69.
85. Алефиренко Н. Ф., Семененко Н. Н.: Фразеология и паремиология, Флинта, Москва, 2009
86. Антонякова Д.: Фразеология как выразительное средство языка. In: Parémie národů slovanských III. Ostrava, 2007, стр. 39 – 44.
87. Бабкин А. М.: Русская фразеология, ее развитие и источники, Ленинград, 1970
88. Бирих А.К.: К культурной семантике растений в польском, чешском и русском языках. In: Язык и культура. Белгород, 2010, стр. 138 – 144.
89. Бирих А. К., Мокиенко В. М., Степанова Л. И.: Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник, Санкт-Петербург, 1998
90. Бирих А. К., Мокиенко В. М., Степанова Л. И.: Словарь фразеологических синонимов русского языка, Ростов-на-Дону, 1997

91. Буянова Л.Ю.: Фразема как лингвокогнитивный элемент русской словообразовательно-концептуальной картины мира. In: Идиоматика и познание. Белгород 2008, том 1, стр. 76 – 79.
92. Виноградов В.В.: Об основных типах фразеологических единиц в современном русском языке. In: Современный русский язык. Санкт-Петербург 2011, стр. 236 – 245.
93. Высочаньский В.: Фразеологическая картина мира: Ценностно-смысловая интерпретация действительности во фразеологических сравнениях, In: Идиоматика и познание. Белгород 2008, том 1, стр. 134 - 138
94. Георгиева С.: Образная основа фразеологических единиц как способ выражения национально – культурного параметра. In: Язык и культура. Белгород, 2010, стр. 17 – 21.
95. Георгиева С.: Способы выражения ментальности народа в его идиоматике, In: Фразеология и познание. Белгород 2010, том 1, стр. 30 – 33.
96. Георгиева С. И.: Способы закодирования культур во фразеологических единицах, In: Идиоматика и познание. Белгород 2008, том 1, стр. 95 - 98
97. Георгиева С.: Познание культуры через фразеологию. In: Слово, фраза, текст. Москва 2002, стр. 108 – 115.
98. Даль В. И. (1955): Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 1–4. Москва: Гос. изд. иностр. и нац. словарей.
99. Даль, В. И.: Толковый словарь живаго великорусскаго языка, online версия (5. 9. 2015). <http://slovardalja.net/search.php>
100. Денисенко С.Н.: Концептуализация и категоризация как основные понятия когнитивной лингвистики. In: Идиоматика и познание. Белгород, 2008, стр. 165 – 168.
101. Золотых Л. Г.: Антропоцентричность как когнитивная база фразеологической модели мира, In: Фразеология и познание. Белгород 2010, том 1, стр. 82 – 85.

102. Золтан А.: К вопросу о межславянской миграции фразеологизмов: показание переводных памятников. In: *Frazeografia słowiańska*. Opole, 2004, стр. 111 – 116.
103. Иванова Е. В.: Пословичные картины мира, ФФ СПбГУ, Санкт-Петербург, 2002
104. Илюхина Н. А.: Роль фразеологии в исследовании происхождения когнитивной метафоры, In: *Идиоматика и познание*. Белгород 2008, том 1, стр. 91 - 94
105. Кириллова Н. Н.: О предмете когнитивной фразеологии, In: *Идиоматика и познание*. Белгород 2008, том 1, стр. 33 – 36
106. Киров Е. Ф.: К обоснованию компаративной фразеологии, In: *Фразеология и познание*. Белгород 2010, том 1, стр. 90 – 95.
107. Козлова Т. В.: Идеографический словарь русских фразеологизмов с названиями животных, Дело и сервис, Москва, 2001
108. Корнилов О. А.: Языковые картины мира как производные национальных менталитетов, ЧеР, Москва, 2003
109. Коростенски И.: Фразеологическое сопоставление концептов в чешском и русском языках. In: *Идиоматика и познание*. Белгород, 2008, стр. 176 – 180.
110. Кохтев Н. Н., Розенталь Д. Э.: *Русская фразеология*, Москва, 1986
111. Красных В.: *Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология*. Москва: Гнозис, 2002
112. Кунин А. В.: *Английская фразеология*, Высшая школа, Москва, 1970
113. Лагоденко Д.В.: Национальное своеобразие фразеологической картины мира. In: *Идиоматика и познание*. Белгород 2008, том 1, стр. 68 – 72.
114. Лебедева Л.А.: Концепты-уникалии в чешской фразеологической картине мира. In: *Идиоматика и познание*. Белгород 2008, том 1, стр. 79 – 83.
115. Левченко О. П.: *Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь*, Видавництво Львівської політехніки, Львів, 2011

116. Лилич Г. А.: О некоторых особенностях формирования устойчивых словосочетаний в родственных языках. In: Слово, фраза, текст. Москва 2002, стр. 261 – 265.
117. Мнакин В. Н.: Фразеология и когнитивные стереотипы, In: Идиоматика и познание. Белгород 2008, том 1, стр. 73 - 75
118. Маслова В. А.: Введение в когнитивную лингвистику, Флинта, Москва, 2004
119. Маслова В. А.: Лингвокультурология, Academia, Москва, 2010
120. Машина О.Ю.: Фразеологические образы русской речи. In: V жуковские чтения. Новгород, 2011, стр. 437 – 440.
121. Михельсон, М.И. Русская мысль и речь : Свое и чужое : Опыт рус. фразеологии : Сб. образных слов и иносказаний : Т. 1-2 / М.И. Михельсон. - Санкт-Петербург : тип. Имп. акад. наук, 1902-1903.
122. Мокиенко В. М.: Славянская фразеология, Москва, 1980
123. Мокиенко В. М.: Из сокровищницы русской речи (народные сравнения с названиями животных). In: Мир русского слова 4/2001, стр. 40-46.
124. Мокиенко В. М.: Когнитивное и алогическое во фразеологии. In: Идиоматика и познание. Белгород 2008, том 1, стр. 13 – 27.
125. Мокиенко В. М.: Познание и культура в зеркале когнитивной и исторической фразеологии, In: Фразеология и познание. Белгород 2010, том 1, стр. 8 – 20.
126. Мокиенко В. М.: Крылатое слово как лингвистическое явление и как объект изучения РКИ. In: Русское слово в мировой культуре. Грайфсвальд 2003, стр. 81 – 92.
127. Мокиенко В.М.: Русская мысль и речь М.И.Михельсона и современная фразеология. In: Проблемы лексической и фразеологической семантики. Москва 2004, стр. 7 – 15.
128. Мокиенко, В. М.: Образы русской речи. Москва, 1986.
129. Мокиенко В. М., Никитина Т. Г.: Большой словарь русских поговорок, Олмы Медиа Групп, Москва, 2007

130. Мокиенко В.М., Никитина Т.Г.: Большой словарь русских народных сравнений. Москва, 2008.
131. Молотков А. И.: Основы фразеологии русского языка, Наука, Ленинград, 1977
132. Наумова И. О.: Из истории становления понятия «фразеологическая калька» в русском языкознании. In: *Frazeologia i przekład*, Opole, 2014, str. 297 – 306.
133. ОГОЛЬЦЕВ В. М. (1978): Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии. Ленинград: Издательство Ленинградского университета.
134. Петренко Е.Е.: Культурно значимые концепты детской языковой картины мира. In: *V жуковские чтения*. Новгород, 2011, стр. 114 – 120.
135. Пименова М. В.: Фразеологические единицы в диахронии и концептуальные формы русской ментальности, In: *Фразеология и познание*. Белгород 2010, том 1, стр. 34 – 38.
136. Помыкалова Т. Е.: Фразеологизмы признака как номинации русской национально-языковой картины мира, In: *Frazeologia a językowe obrazy świata przełomu wieków*, Opole, 2007, стр. 89 – 94.
137. Попова З. Д., Стернин И. А.: Когнитивная лингвистика, АСТ - Босток - Запад, Москва, 2007
138. Савенкова Л.: Фразеология и паремика в системе русского языка. in: *Rossica Olomucensia XLIV*. Olomouc, 2005, стр. 805 – 810.
139. Семененко Н.Н: Проблема паремических корреляций в свете когнитивно-прагматического подхода. In: *Parémie národů slovanských IV*. Ostrava, 2008, стр. 222 – 228.
140. Семенова М.: Русские фразеологизмы XXI века. In: *Parémie národů slovanských IV*. Ostrava, 2008, стр. 234 – 241.
141. Степанова Л. И.: Диахронный анализ русской фразеологии – результаты и размышления. In: *Rossica Olomucensia XLII*. Olomouc, 2003, část 2, стр. 37 – 42.
142. Степанова Л. И.: Динамические процессы в интернациональной фразеологии. In: *Rossica Olomucensia XIX*, Olomouc 2008, стр. 17 – 21.

143. Степанова Л. И.: Очерки по истории чешской фразеологии, Санкт-Петербург, 2003
144. Степанова Л. И.: Проблемы фразеологических заимствований. In: *Rossica Olomucensia XXXVIII*. Olomouc 2000, část 2, стр. 415 – 426.
145. Степанова Л. И.: Универсальное и индивидуальное во фразеологической картине мира. In: *Rossica Olomucensia XL*. Olomouc, 2001, část 2, стр. 361 – 370.
146. Степанова Л.И.: Из истории чешской фразеологии. In: *Rossica Olomucensia XXXII*, Olomouc 1993, стр. 39 – 42
147. Степанова Л.И.: Словарь М.И.Михельсона «русская мысль и речь» как источник для исторического изучения фразеологии. in: *Rossica Olomucensia XLIV*. Olomouc, 2005, стр. 829 – 835.
148. Степанова Л.И.: Эволюция фразеологических единиц и неологизмы. In: *Komparacja jazyków współczesnych. Frazeologia*. Opole, 2008, стр. 169 – 172.
149. Степанова Л.И.: Вариантность фразеологических единиц и историко – этимологическое толкование русской фразеологии. In: *Parémie národů slovanských III*. Ostrava, 2007, стр. 80 – 85.
150. Степанова Л. И.: К динамике фразеологической картины мира (по материалам словаря М. И. Михельсона *Русская мысль и речь*). In: *Frazeologia a językowe obrazy świata przełomu wieków*, Opole, 2007, стр. 75 – 82.
151. Телия В. Н.: *Русская фразеология*, Москва, 1996
152. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь / Левченко О. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2011. - 748 с.
153. Финк Ж.: Опыт составления словаря славянской сравнительной фразеологии. In: *Слово в словаре и дискурсе*. Москва 2006, стр. 685 – 690.
154. Хайруллина Р. Х.: Фразеология как система миропонимания народа: стереотипы мышления, In: *Фразеология и познание*. Белгород 2010, том 1, стр. 26 – 29.

155. Хлебда В.: Бытуют ли в русском языке польские крылатые слова? In: *Rossica Olomucensia* 1999, Olomouc, 443 – 448.
156. Хлебда В.: Может ли двуязычный словарь быть источником этнолингвистической информации? In: Проблемы истории, филологии, культуры, Н. 2, Москва – Магнитогорск – Новосибирск, 2009, стр. 284 – 287.
157. Хлебда В.: Маленький личный каталог нерешенных фразеологических задач. in: *Rossica Olomucensia XLIV*. Olomouc, 2005, стр. 853 – 858.
158. Хлебда В.: Фразема. К истории одного термина. In: *Frazeologické štúdie V*, Ružomberok, 2007, стр. 105 – 120.
159. Шанский Н. М.: Фразеология современного русского языка, Санкт-Петербург, 1996
160. Шипицына Г.И.: Сопряжение языка и культуры в деривации устойчивых сочетаний слов. In: *Идиоматика и познание*. Белгород, 2008, стр. 114 – 118.
161. Янковичова М.: Русская фразеология с компонентами – символами и европейский фразеологический фонд. In: *Rossica Olomucensia XL*. Olomouc, 2001, část 2, стр. 421 – 426.
162. Яранцев Р. И.: Русская фразеология: словарь-справочник. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2006
- Elektronické zdroje:
163. http://www.forum.frazeologia.pl/frazy.php?s=klas_fra
164. http://aula.home.pl/edytorstwo/Frazeologia_wprowadzenie.pdf
165. [file:///D:/Download/4154-8035-1-SM%20\(4\).pdf](file:///D:/Download/4154-8035-1-SM%20(4).pdf)
166. The Free Dictionary (Dostupé z: <http://idioms.thefreedictionary.com/black+as+night>)
167. English daily (Dostupné z <http://www.englishdaily626.com/similes.php?020>)
168. Your dictionary (<http://examples.yourdictionary.com/examples-of-similes.html>)
169. www.englishclub.com
170. www.speakspeak.com
171. corpus. rae. es - španělský národní jazykový korpus